İNCELEME

KAYIP KITA ATLANTİS

Pierre Vidal-Naquet

Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu

KIRMIZIKEDİ

Kırmızı Kedi Yayınevi: 65
İnceleme: 13

Kayıp Kıta Atlantis
Pierre Vidal-Naquet

©Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011
©Bu kitabın Türkçe yayım hakları Kırmızı Kedi Yayınevi'ne aittir.

Editör: Haluk Hepkon
Kapak Tasarımı: Yüksel Doğru
Grafik: Samet Zorer

Baskı: Pasifik Ofset 0212 4121177

Birinci Basım: Mart 2011
ISBN:978-9944-756-68-6

Kırmızı Kedi Yayınevi
www.kirmizikedikitap.com
Ömer Avni M. Emektar S. No:18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

KAYIP KITA
ATLANTİS

Pierre Vidal-Naquet

Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu

İNCELEME

KIRMIZIKEDİ

İÇİNDEKİLER

Sunuş	11
1. Başlangıçta Platon vardı	19
2. Antik Çağda Atlantis	41
3. Atlantların dönüşü	69
4. Atlantis'in ışıkları	89
5. Büyük dönemeç 1786-1841	107
6. Bir ulusun açık ya da kapalı olması gerekir	123
7. Geçiş Taksimi: Müziksiz notalar	141
8. Su, toprak ve düşler	149
Ek-I	157
Ek-II	165

TEŞEKKÜRLER

Yakın arkadaşlarımın çoğu olmasaydı, bu kitap yazılamazdı: Başta onlarca yıl önce bana *Timaeus*'u tanıtan, bu yazdıklarımı sanki kendi kitabıymış gibi tekrar tekrar okuyan Jacques Brunschwig; böyle bir kitap yazmamı isteyen, ardından da yazılışı sırasında desteğini esirgemeyen Michel Desgranges; Princeton kütüphanesinin sınırsız kaynaklarından benim adıma yararlanan Arno J. Mayer; bu yazılanları müsveddeden çıkarıp kitap haline getirirken her zamanki kusursuzluğunu sergileyen Maud Sissung; Atlantik-bilimi alanında kardeşim Chantal Foucrier, Herve Duchene, Jesper Svenbro, Marie-Laurence Desclos, Gilles Dorival, Jean-Christophe Saladin, Luc Brisson, Yvon Garlan, Riccardo Di Donato, Charalampos Orfanos, İngrid Galster, Charles Malamoud, Yves Touchefeu, Denise Fourgous, François Lissarrague, Adrien Le Bihan, Claude Lefort, Carles Miralles ve özellikle bana sayısız belge sağlayan Alain Schnapp, isteklerimi her zaman karşılayan Nicole Sels. Bu isimlere Louis Gernet merkezinde arşivci Agnes Tapin ve Belles Lettres üretim bölümünde çalışan ve tatminkâr bir sonuca ulaşmak için elinden gelen her çabayı gösteren Jean-François Bassinet'yi eklemek zorundayım. Düşüncelerim bir de bundan çok yıllar önce incelememi dayandırdığım kitaplardan birini gönderen sevgili dostum Simon Pembroke'a yöneliyor.

SUNUŞ

Bu küçük kitabı uzun zamandır içimde hazırlıyorum. 1953 yılında Henri Irenée-Marrou karşısında "Platon'cu tarih anlayışı" konusunda bir "yüksek eğitim" (bugün lisansüstü deniliyor) tezi savunuyordum. Yazdığım tez sözcüğün geleneksel anlamında bir tarih çalışmasından çok, bir felsefe tarihi araştırmasıydı. Bu çalışma benim için ilk kez Platon'un eserinin bütününü okuma fırsatı oldu, külliyat kapsamında Atlantis'e de küçük bir yer ayrılmıştı. Raymond Weil altı yıl sonra, 1959'da *Platon'un Mimarisi* adlı kitabını yayımlayacak ve Platon'un "tarihsel" anlatılarında, özellikle *Yasalar* kitabının III. cildinde kullandığı kaynakları konusunu ortaya atarken, bunun Herodot ve Tukidides gibi büyük Yunan tarihçilerinin kullandığı türden bir çeşit derleme olduğunu anlayacaktı.

1955-56 döneminde Orleans'da, Pothier Lisesi'nde genç bir öğretmenken, Sorbonne'da Yunanca profesörü Fernand Robert'in bir konferansını izledim. O konferansta, biraz tereddütle de olsa, "Girit" tezini savunmuştu. Boğa kurban etme törenlerinin önemiyle, inanılmaz lüksüyle ve anıtsal mimari bütünüyle Atlantis uygarlığı Minos görkemine bir şeyler borçlu değil miydi? Bu aşamada hemen bir itiraz gerekiyordu: Platon bin yıl önce yitip gitmiş bir Girit kültüründen nasıl haberdar olabilirdi? Tamam, Tukidides Minos'u deniz egemenliğinin (*thalassokrasi-denizokrasi*) ilk mucitleri olarak gösteriyordu ama Knossos hükümdarlarının zenginliğinden ve altınlarından haklı olarak bahsetmiyor, dahası, o bilinmeyen metale, orikalkuma yine haklı olarak değinmiyordu. Kişisel kanım, Tukidides'in savının tersine, Minos deniz egemenliğinin Yunan-Pers savaşları sırası ve sonrasında gelişmiş biçimiyle Atina denizokrasisi-

ne çok şey borçlu olduğu yönündeydi.

Atlantis de bir denizokrasidir ve kökünü Poseidon ile peri kızı Klieto'nun aşkından alır. Klieto, ilâha Atlantis'in ilk on kralı olacak beşer ikiz doğurur. Toprak ve denizlerin tanrılar arasındaki paylaşımı kavgasız (οὐ Κατ'ἐριν) tamamlanır ve Platon, "Tanrıların aralarından her birine neyin uygun olacağını bilmediklerini ileri sürmek, ya da, başkalarına neyin en uygun olacağını bilip, kavga çıkarmak için ona el koyduklarını belirtmek doğruluğa aykırı olurdu," diye ekler."

Oysa Platon bu olumlamasıyla Fidias Partenonu'nun batı alınlığına kazılı olduğu için çok iyi tanıdığı ve *Meneksen*'ın ağıtında alaya aldığı Atina geleneği hakkındaki eleştirisini dile getirir: "Ülkemiz, birincisi ve en önemlisi tanrılarca sevilmesi olan birçok nedenden ötürü, sadece bizimkilerin de değil, bütün insanların övgüsüne lâyık. Bu savımız onun için çekişen ilâhların kavgası (*eris*) ve yargısı (*krisis*) ile doğrulanıyor."

Platon *Critias*'ın bu paylaşımında sadece bir tarafta bilgelik ve zanaatkârlık tanrıları Athena ve Hephaistos'un egemenliğindeki Atina, diğer yandan da Homeros dünyasında "toprak sarsıcı", kusursuz denizler tanrısı Poseidon ile ilgilenir. Paylaşım "kavgasız" yapılmış olsa da *Timaeus*'un girişi ve *Critias* Nicole Loraux'nun deyimiyle *Athena'nın Çocukları* ve Poseidon'un, varsa eğer, denizokrat çocukları arasındaki savaşa değinmekten kaçınmaz.

Bu oluşum içimde kurgulanırken, yeni entelektüel ilişkilerim de oldu: hepsinden önce, Yunan tarihi ve arkeolojisi uzmanı, kısa süre önce yitirdiğimiz Pierre Lévêque; Lille'de bazen İstanbul'daki Uykusuzlar Manastırı'yla kıyasladığım Yunan düşüncesi inceleme merkezinin kurucuları Jean Bollack ve Heinz Wismann. Bu insanlar "uyumayanlar" olarak bilinir: Günün ve gecenin her saatinde manastırdan göğe bir dua yükselmesi gerekir.

Leveque ile işbirliğinden *Clisthene l'Athenien* isminde bir kitap doğdu. Bu kitapta Platon'un fazla sevmediği demokratik ve emperyalist Atina ile *Cumhuriyet*'te taslağı çizilip *Yasalar*'da geliştirilen modele olabildiğince uyan Atina arasında yaşanan, *Timaeus* ve *Critias* yorumuma temel olan düelloya ilk kez değinildi. Ne var ki bu kitabın I. bölümünde Atina demokrasisiyle Pers İmparatorluğu'nun, Platon'un gözünde aynı yozlaşma tehdidi altında olduğu görülecektir.

İyi ya da kötü, yorumum Yunan Araştırmalarını Destekleme Cemiyeti'nin bir haberine konu oldu; önce 1964 tarihli *Revue des etudes grecques*, sonra da *Chasseur noir* (Kara Avcı) adlı kitabımda basıldı. Bu yorumda Atlantis'in bir ada ve adının anımsattığı gibi Büyük Okyanus'ta (Atlas Okyanusu-Atlantik) bir güç olarak var olduğu ihtimalinin kökten reddedildiğini belirtmeye gerek bile yok. Georges Dumezil daha sonra, "Size Helenistler arasında bol şans dilerim," diye yazacaktı.

Kimi gözlemlerimi hesaba katan, kimi tümüyle bağımsız, benzer incelemeler yapıldı. Bunlar arasında açıkça incelemelerime göndermede bulunan Galli Christopher Gill'i, ya da İrlandalı J. V. Luce'u sayabilirim. L'Ecole des Hautes Etudes'deki dinleyicilerim katkılarda bulundukları gibi, varsayımlardan bazılarını geliştirdiler. En önemli örnekler Olof Rudbeck'in Gotlaşan ideolojisini tanıtan Jesper Svenbro ya da Marie-Laurence Desclos'dur.

Bu dinleyiciler arasında yeralan Quebec ormanlarının güçlü oduncusu Luc Brisson ile giriştiğim tutkulu tartışmalarda teslim bayrağı çekmek zorunda kaldığım anlar da oldu. Onunla çoğu kez Marie-Laure Desclos ya da Cerisy Kolokyum'una katkısıyla Platon yorumları arasındaki karşılaştırmacılığında çok önemli bir denemeye imza atan Anissa Castel-Bouchouchi gibilerinin tez jürilerinde buluştuk.

Hiç tanışmamama rağmen, doğru yola girmelerinde az ya

da çok katkı yaptıklarım arasında, Jean-François Pradeau'nun önemli kitabı *Le Monde de la Politique. Sur le récit atlante de Platon* (Platon'un Atlantis Anlatısı Üzerine) adlı eseri sayabilirim. Kitap kendi çalışmalarımla çok önemsiz bazı farklılıklar içeriyor. Beni asıl kararsızlığa iten, kitabın adı. Ben olsam anti-politik bir dünyadan söz ederdim. Platon Atina vatandaşının savaş dışında yaptığı her şeyi mahkûm eder. *Timaeus* ve *Critias*'ın önsözündeki ilkel Atina savaş faaliyeti içindedir ve kendi ya da siyasetçiler tarafından değil, tanrılarca yönetilir.

Alıntılanmış olmanın mutluluğunun ötesinde, Richard Ellis'in kusursuz kitabı *Imagining Atlantis*'i (Atlantis'i Hayal Etmek) okurken nasıl keyiflenmem: "Platon'un Atlantis tarihini Perikles Atina'sının ölümüne göndermede bulunmak için yazdığı düşünülemez mi?" Ya da, "ciddi" bir dergiye göndermede bulunan, "ciddi" bir eserde Platon'un Solon tarafından yazılanları yanlış okuduğu iddia edildiğini görünce gülümsememek – ya da ağlamamak – mümkün mü? Solon Atlantis adasının Libya ve Asya'nın yarı yolunda (μεσου) bulunduğunu, ancak ikisinin toplamından daha büyük olmadığını (μεῖζου) yazar. Yazarımız ise bunları düzeltir ve Solon'un Mısır kaynaklarını yanlış okuduğunu büyük bir ciddiyetle belirtir! Ey gerçekçilik, insanı eline geçirmeye gör...

Kanımca, Atlantis mitosu araştırmalarının tümüne tepeden bakan iki eser vardır. Bunlardan birincisi Chantal Foucrier'nin 1996'da savunduğu ve varlığından ancak 2002 baharında haberdar olduğum, *Mythe litteraire de l'Atlantide* (Edebi Atlantis Miti) adlı dev tezdir. İnceleme benim çalışmalarıma büyük oranda değinmekle birlikte, doğal olarak farklı bir yaklaşım izler: Ben mitosun tarih içindeki yerini düşünürken, yazar eserlerdeki mitosu araştırır. Bunun ötesinde, ikimiz de aynı gemideyiz.

Öteki eser, İngiliz tarihçi ve arkeologu Paul Jordan'ın bu kitabın IV. bölümünde, Jules Verne ile ilgili olarak sözünü edece-

ğim kitabı *The Atlantis Syndrome*'dur (Atlantis Sendromu). Tıp dağarcığından alınma "sendrom" sözcüğünün kullanımı doğru, çünkü söz konusu olan, yinelenen bir rahatsızlık. O kitabı ben yazmak isterdim. Doğru, bazı eksikleri var. Örneğin bu kitabın II. bölümünde sözünü ettiğim Bizanslı yazar Kozmas İndikopleutes'e hiç değinmiyor; ancak benim kitabımda da eksiklikler var ve bana sanki birbirimizi tamamlamak için yaratılmışız gibi geliyor.

Platon'un metnini inceledikten sonra, kendi hesabıma zamanımı eski, modern ve çağdaş tarihte birbirini izleyen yorumlara ayırdım. Şimdi sunacağım da, bu araştırmanın sonucu. Başlangıçta söz konusu olan Atlantis'i – bu anti-tarihi – Avrupa ve Amerika tarihlerinde birbirlerini izleyen çeşitli milliyetçiliklerle yüzleştirmekti. Ardından iki mitosun, Platon'unkiyle Titus Flavius Josephus'un öyküsüne göre, gerçek tarihe dayanan Masada mitosunun, yüzleştirilmesi geldi. Nihayet Temmuz 2002'de Cerisy Kolokyumu için toplanmış yazarlar çalışmalarının girişini yazmamı isteme inceliğini gösterdiler.

Benim ve benim gibi düşünen kuşkucu meslektaşlarımın çabaları ne olursa olsun, hiçbir şey süregelen "gerçekçi" yorum sağanağını durduramadı. Bunlardan birkaçını sayarken, açık biçimde dolandırıcılığa ve en adisinden ticarete yaslananları ayıklayacağım.

Aix-en-Provence'lı bir jeolog, Jacques Collina-Girard, Platon'un Cebelitarık Boğazı'nın batısında, son buzul çağında çevresindeki küçük adacıklarla birlikte batan, 14'e 5 kilometre boyutundaki bir adadan esinlenmiş olabileceğini kuvvetle iddia ediyor. Adanın büyüklüğü ve akıl almaz zenginliği konusunda yazdıklarını silince, bütün bunlar Platon'un sözlerine tam olarak uymaktadır. Bu koşullarda, Atlantis'i Lüksemburg Parkı'na yerleştirmeyi önermek de mümkündür.

Savlarla desteklenmiş başka çözümler de önerildi. Bunlar-

dan birkaçını kitabın izleyen bölümlerinde ele alıyorum. Aşağıdaysa, belli ölçülerde ses getiren bazılarını sunacağım.

Zürih'te oturan ve Cambridge'de Dünya Bilimleri Bölümü'nde doçent olarak görev yapan jeolog-arkeolog Eberhard Zangger yayımladığı *The Flood from Heaven* (Gökten Gelen Sel) adlı kitabının önsözünü yakın dostum ve meslektaşım, ünlü arkeolog Anthony Snodgrass'e yazdırmış.

İyi yazılmış bu kitaptaki her şey yanlış değil. Örneğin, uzunca bir zamandır kabul edildiği gibi, *Odysseia*'da sözü edilen Phaiakia'lıların adası Platon'un Atlantis'ini bir ölçüde etkiler. Ne var ki, Platon'un Homeros'tan birkaç yüzyıl sonra gelmiş olması konusunda yapacak bir şey yok. Söz konusu olan Platon'un *İlyada*'da okuduğu gibi bir Homeros Troya'sı ise, o zaman Atlantis'i Troya ile bağdaştıran Zangger'in ana düşüncesinde doğruluk payı var; ancak, iş Atlantis'i Schliemann, Dörpfeld ve Blegen'in Hisarlık'ta toprak altından çıkardıkları, tarih ve arkeolojideki Troya ile karşılaştırmaya gelince, bu düşünce tüm mantığını yitirir. Arkeolog olmayan Platon, bu Troya'yı ancak Homeros sayesinde öğrenecektir.

Zangger'in Christopher Gill'den sonra belirttiği gibi, Platon'un üslubunun "*very historical*" bulmak başka şeydir, Herodot'un bir naziresini Herodot veya Tukidides ile karıştırmaksa, bambaşka. Platon *Meneksen* ve *Phaedrus*'ta kanıtladığı gibi, kusursuz bir nazireci olmakla birlikte gerçeğin tarihçisi değildir. Troya Atlantis'i sadece Zangger'in eseridir ve Troya'nın Akhalılarca kuşatılıp alınması gibi de bir güçlüğe sahiptir. Peter James'in dediği gibi, "Dalgaların altında batmayan bir Atlantis, asla Atlantis olamaz."

Geriye, tarihi Platon tarafından yaratılan adanın yeriyle ilgili "ciddi" araştırmaları büyük çapta etkilemiş iki varsayımı incelemek kalıyor. Bunlardan biri 1900 yılında Arthur Evans tarafından ortaya çıkarıldıktan sonra Britanya, Fransız, İtalyan,

Alman ve Yunan arkeoloji ekollerince kazılan Minos dönemi Girit'idir. Bir zamanlar Caen'de asistanlığını yaptığım Henri Van Effenterre'in davetiyle 1963 yazında Malia'daki kazılara katılmıştım. O günlerde Atlantis konusuna değinildiğini hatırlamıyorum. Şükürler olsun.

Bir talih eseri, Minos varsayımının ilk ortaya çıktığı tarihi büyük bir kesinlikle belirlemek mümkündür: 19 Şubat 1909 tarihinde Londra'da yayımlanan *Times* gazetesinin 10. sayfasında (bkz. s. XXX, ek) "Kayıp Kıta" başlıklı anonim mektup yayınlanır. Mektubun yazarı K. T. Frost kendini 4 yıl sonra, bilge bir makaleyle tanıtır. Frost o dönemde Belfast Üniversitesi'nde ders vermektedir ve Atlantis'i Yunanistan'da arayan – ve bulan – birçok kişiden sadece biridir. "Bulunan Atlantis" adlı bir makale yazan ve söz konusu adayı Viotia'da Kupais Gölü'ne yerleştiren kişinin savı da insanın elini kolunu bağlar: "En büyük güçlük Platon'un Atlantis'inin uzakta ve batıya doğru olması, Kupais Gölü'nün de Yunanistan'ın ortasında yer almasıdır."

Bu varsayım, ilk kıvılcımı oluşturur. Milliyetçilerinki de dahil olmak üzere, çok mürekkep akıtan öteki Yunan varsayımı da Atlantis'i Santorini (Thera) adasına yerleştirir. Yunan arkeologu Spiridon Marinatos (1901-1974) tarafından ileri sürülen bu varsayım Fransız araştırmacısı Jacques-Yves Cousteau'nun da çok hoşuna gider. Minos uygarlığının, arkeologların görüşüne bağlı olarak M. Ö. yaklaşık iki bin yılı civarında kayboluşunu, Thera yanardağının patlamasına bağlayan birçok biliminsanına göre, iki varsayımdan söz edilemez, sadece tek bir kuram vardır.

Marinatos Minos uygarlığının Thera yanardağının dev bir patlaması sonucunda yitip gittiği savını daha 1939 yılında, *Antiquity* dergisinde ileri sürer. 1950 yılında, *Kritika Chronika* adlı Yunan dergisinde yayımladığı makale daha sonra İngilizceye çevrilir. Bu makalede, Atlantis efsanesinin Platon'un Mısır'ı zi-

yaretinden sonra, Thera yanardağının patlamasından esinlenebileceğini ileri sürer.

Bu tarihlerin Atlantis'in kayboluşunu Solon'dan 9000 yıl öncesine gönderen Platon'la uyuşmadığı kesin olmakla birlikte, bu alanda her türlü özgürlük olasıdır. Marinatos 1967 yılında Thera'da, Akrotiri Burnu'nu kazmaya koyulur, bu girişimini 1974'e, kazı alanında ölümüne kadar sürdürür. Kazısı sırasında Minos üslubunda nefis bir kent bulur ve buraya Tunç Çağı Pompei'si adını verir. Büyük bir milliyetçi olmasına rağmen, başta Filistin olmak üzere, Thera yanardağı tarafından çok uzaklara kadar fırlatılmış ponza taşı kütlelerine karşın, Platon'un bir mucize eseri olarak ta Atlantik Okyanusu'na fırlattığı bir kenti Thera ile ilişkilendirmenin mümkün olmadığı kanısındayım.

Atlantis'i bulamadığımıza göre, şimdi Platon'un yarattığı mitosu geriye, Atina'ya götürelim ve tarihini izlemeye çalışalım. Çağdaş başkentin dış mahallelerinden birinde bir "Atlantis Müzesi" olduğu doğrudur; ne var ki 2002 yılında ziyaret etmek istediğimde, hep kapalı olduğunu öğrenecektim.

Fayence, Temmuz 2003-Eylül 2004

Bölüm I
BAŞLANGIÇTA PLATON VARDI

Bu giriş bölümüne böyle bir başlık neden? Çünkü Platon'a neler yapıldığını anlamadan önce, onun neler dediğini kavramak gerek. Üstelik burada gelecek itirazı da duyar gibiyim. Eğer Platon'un *Timaeus*'un girişinde (17a–17b) ve Zeus'un toplanmış ilâhlara adanın yıkılmasını önermek üzere olduğu sırada kesilen *Critias*'ta söylemek *istediğini* bugün anlamak mümkünse, öykünün geri kalanı tümüyle mantıksız demektir. Tabii, hiç de böyle olmadığına inanıyorum: Tarih sadece insan ruhunun fetihlerinden oluşmaz, amaçsızca yerinde saymalarından, girdiği ve girmeyi sürdürdüğü çıkmazlardan da meydana gelir.

1841'de, Victor Cousin'in müritlerinden ve Académie Française kurucularından Thomas-Henri Martin ünlü *Etudes sur le* Timee *de Platon*'da (Platon'un Timaeus'u Hakkında Araştırmalar) bu en zor diyalog için bilimsel bir yorumun temellerini atan, alim ve yarı-alimlerin kayıp adanın yerini belirlemek için biriktirdikleri tüm varsayımların özetini çıkaran uzun bir *Atlantis Hakkında Araştırma* yayımlar.[1] Yazarın görüşü başlangıçtan son sayfaya kadar bütünüyle açıktır: "Bana kalırsa, Atlantis ne gelişmeler tarihine aittir, ne de pozitif coğrafyaya; ama eğer yanılıyorsam, o zaman Atlantis tarihe en azından insan yargıları kadar ilginç ve eğitici bir bölüm ekleyecektir," der ve şöyle bağlar: "Atlantis'i Yeni Dünya'da bulduklarını sandılar. Hayır, o uzay alanına değil, düşünce kapsamına ait, başka bir dünyada." Bundan daha gerçeği olamazdı, uzunca bir zaman bu abuk sabukluklar tarihini Martin'in belirlediği son noktada tutmak gerektiğine inanmıştım: O dönemin filo-

1 Bkz. ss. 257-333.

zofu, Aristo'nun kusursuz müridi, Stageira'lının[2] Anaksagoras hakkında söylediklerinden serbestçe alıntılar yapan Jacques Brunschwig'in dediği gibi, "Bunca sarhoştan sonra, ilk (son değil) ayık görüneni". (*Metafizik*, A 984b 15-18)

Kısacası, iki diyalog ya da iki parça. *Timaeus*, hakkında Platon'un söylediklerinden daha fazlasını bilmediğimiz Lokri'li Timeos'un ağzından Platon'un fizik anlayışı hakkında yalın bir açıklamadır. "İtalya'da, varsıllık ve doğum nedeniyle kimseden aşağıda görülmediği iyi yönetilen Lokri kentinden gelen bu Timeos, doğduğu kentte en büyük görevleri üstlendi ve en yüksek onurları kazandı. Dahası, benim gözümde, felsefenin en ulu zirvelerine yükseldi."[3] Onu Pisagor'cu olarak tanıtmaya çalışan kaynakların tümü Platon'dan sonra geldikleri gibi, hepsi de bu diyalogdan esinlenir. Tarihsel varlığı kanıtlanmamış olmakla birlikte, pek de inanılmaz değildir.

Oysa çok uzun zaman önce, Neith (Eski Mısırlıların Athena'ya verdiği isim) rahiplerinin Solon'a anlattıklarını bu Atinalı yöneticinin ağzından aktardığı duyan Timeos değildir, bu öyküyü doksan yaşında olan adaşı ve atası Yaşlı Critias'tan dinleyen, torun Critias'tır. Kısacası bu diyalogun gerçek tarihini aramak saçma olur: Bir üçüncü diyalogun (*Critias*, 108a) ilan edilmiş taraflarından Hermokratos M. Ö. 413'te Atinalıları yenilgiye uğratmış, Sicilya'daki kenti demokrasiyi seçince Siraküza'yı terk etmiş bir generaldir. Platon'un kuzeni Critias ise yenilgiden sonra Atina'da iktidara gelen Otuz Tiran içinde en ünlü olanıdır ve M. Ö. 403 yılında şiddet sonucunda ölür. Bu bakımdan söz konusu sözde diyalogun taraflarının birbirleriyle hiç karşılaşmadıkları, bunun bir ölüler sohbeti olduğu şüphe götürmez.

2 Babası Stageira şehrinden olduğu için Aristoteles'e "Stageira'lı" da denmektedir. (yay. n.)

3 Bkz. *Timaeus* 20a; bu diyalog ve *Critias* konusunda Luc Brisson'un Garnier-Flammarion tarafından 2001'de basılan 5. baskısını temel almakla birlikte, bir ya da iki kelimelik değişiklikler yapıyorum.

Öte yandan, Platon da olabilecek bir tarih aramak zahmetine katlanmadan, vatanının ve Yunanistan'ın tarihiyle istediği gibi oynar.

Yorumcuların çoğunluğu *Timaeus* ve *Critias*'ın yazılış tarihini M. Ö. 355 civarına, başka bir deyişle ikinci Atina Konfederasyonu başarısızlığının sonrasına yerleştirir. Atina artık en kusursuz örneği Eubulos olan ılımlılarca yönetilecek, Pers Savaşları'ndan sonra gücünü pekiştiren bir deniz emperyalizminden vazgeçecektir. *Timaeus* ve *Critias*'taki hareketli temaların bu tarihleri belirlemede sağladıkları katkı izleyen sayfaların konusudur.

Bu metinleri bütünüyle biliyor muyuz? *Critias* için böyle bir soruya gerek yok. Sadece Pierre Benoit Kuzey Afrika'da, Hoggar Dağları'nda *Critias*'ın eksiksiz metnini içeren bir el yazmasından bahseder. Öte yandan, Platon diyalogunun tamamlanmamış kalmasını istememiş midir? Akıllı bir araştırmacı daha *Timaeus*'un başında Platon'un okuyucuyu eksiklik konusunda uyardığını bilir. Gerçekten de, Sokrates ne der? "Bir, iki, üç, ama dördüncümüze gelince, sevgili Timeos, dün verdiğim şölene davet ettiklerim arasında bulunan ve bugün beni bu şölene çağıranlardan olana gelince, nerede o?" Timeos cevap verir: "Hastalandı, Sokrates; yoksa kendine kalsa, bu toplantıyı kaçırmazdı."[4]

Peki ama bir gün önce, Sokrates'in sonuçlarını özetlediği o felsefi şölende neler olur? Genellikle Sokrates'in *Cumhuriyet* kuramını özetlediği ileri sürülür. Bu önerme hem doğrudur, hem de yanlış. Gerçekten de, her şey mevcuttur: askerlik mesleğinde "koruyucuların" uzmanlaşması, altın ve gümüşün yasaklanması, kadın-erkek eşitliği, kadın ve çocuk komünleri,

4 K.g. Alessandra Lukinovich, "Un fragment platonicien: le *Critias*", *Melanges M. Nasta*, Cluj, 2001, ss. 72-79. Vardığı sonuç şöyledir: "Durmadan yeniden başlayan ve durmadan devam eden felsefi söylem, böylelikle durmadan tamamlanmamışlığı ile çatışır ve bu nedenle de sözleri parçalı olur."

salt filozoflara bırakılan kent yönetiminin dışında, her şey. Söylenen şudur: "Koruyucuların ruhu değişik bir özelliğe sahip olmalı: en yüksek noktada olmalı, diyoruz buna, aynı zamanda da şevk dolu bilgi karşısında yumuşak" (*philosophon*); oysa bu mevcudiyet maskelenir. Başka bir anlatımla, filozof savaşçıdan ayırt edilemez. *Cumhuriyet* diyaloğu Pire'de, yabancı bir ilâhın kutlaması olan Bendidies sırasında başlar, ama Atina yolunda gelişir. Tersine, *Timaeus* diyalogları en kusursuz Atina kutlamaları, Athena'nın doğum günü şenlikleri sırasında yaşanır; zaten metin de şenliklere belli belirsiz göndermede bulunur (*Timaeus* 26e). Platon tuhaf bir el çabukluğuyla *Cumhuriyet*'in normatif analizini tarihe aktarır, zaten mitos dünyasına gönderilen de bu eserdir: "Dün bize bir mitos gibi anlattığın kentin insanları, onları gerçeğe döndüreceğiz (επι ταλθεξ) (*Timaeus* 26d).

Platon Roland Barthes'in "gerçeğin etkisi" olarak adlandırdığını eşine kolay rastlanmayacak bir ahlâksızlığa başvurur. *Cumhuriyet*'in en sonunda, Sokrates öteki dünyayı anlatmaya hazırlanırken, "Şimdi sana anlatacaklarım Alkinoos'un anlatısı değil, yiğit bir erkeğin, soyu Pamfilya'dan gelen Armenios'un oğlu Er'in öyküsü."[5] Oysa *Timaeus* dışında hiçbir yerde, böylesi uyarıya bu kadar çok gerek görmez: Bu anlatılanlar masal değil.[6]

Kuşkusuz başlarken Atlantis'in söz konusu olduğu anlatının "çok eski bir sözlü rivayetten" doğduğunu belirtir (*Timaeus* 20d), ancak "son derecede tuhaf da olsa, bu anlatı kesinlikle doğrudur" (*Timaeus* 20d), Mısır'da yazılı kaynaklara sahip olsa da (24a; 27b), ağızdan ağza da aktarılır: Solon'dan Yaşlı Critias'a, ondan adaşı torununa, torunu tarafından bir kez Ti-

5 *Cumhuriyet*, X, 614b.

6 Ayrıntılı bir analiz için bkz. L. Brisson, *Platon, les mots et les mythes*, 2. baskı, (La Decouverte, 1995); birinci baskıdan sonra (Maspero, 1982), Marcel Detienne bu kitaba ilginç, ama Herodot'un adının geçmediği bir eleştiri ayırır: "Mitolojinin çifte yazısı. *Timaeus* ve *Critias* arasında", yay. Haz. Claude Calame, *Metamorphoses du mythe en Grece antique*, (Cenevre: Labor et Fides), 1988, ss. 17-33.

meos ve Hermokratos'a, bir ikincisinden Sokrates'in de bulunduğu bir meclise, üçüncü defa da, daha ayrıntılı olarak, adını taşıyan diyalogda. Hatırlama çabasının ürünü olarak (26a). Oysa Platon gerçeği anlattığını iddia ettiği sırada bile bize sanal bir Solon sunar: "Solon şiiri bir oyalanma aracı olarak görmeyip, ötekilere verdiği itinayı göstermiş, Mısır'dan Yunanistan'a getirdiği öyküye biçim vermiş, dönüşünde burada karşılaştığı ayaklanmalar ve öteki karışıklıklar onu şiiri ihmal etmeye zorlamamış olsaydı, bence ne Hesiodos, ne Homeros, hiç kimse ondan daha fazla üne kavuşamazdı" (21cd). Platon'un sözünü ettiği Solon'un sanal olduğu, bu öykünün anlattığı ve sular adayı yutup Atina'nın topraklarını götürmeden önce Atlantis'e üstün gelen Atina'nın şiirsel bir sanallık olduğu daha güzel nasıl anlatılabilir? Solon'un yazmadığı şiir Platon tarafından biçimlendirilir, Critias'ın anlattığı öykü Solon'un Yunanca tuttuğu (*Critias* 113b) ve Critias'ın ailesince muhafaza edilen notlara dayanır.

Kısacası, anlatı oyununu oynayanlar üç kişidir. Mısır vardır, daha doğrusu Platon ve Herodotos'un gözünde insanlık tarihinin eskiliğine tanık olan Mısırlı rahipler. Zaten Herodot da (II, 142) Mısır'ın şöyle tuhaf bir olaydan kurtulduğu kanısındadır: "Güneş dört kez konut değiştirmiş, şimdi battığı yerden iki defa doğmuş, şimdi doğduğu yere de iki sefer batmıştı". Bu değişikliklere ancak Nil ülkesi tanıklık edebilir. Platon'un Mısır'ı[7] dünyanın eskiliğinin korunduğu yerdir ama Atina'nın ondan da eski olduğuna tanıklık etmesi hiç de çelişki sayılmaz. Sa el-Hagar kurulduğunda, Atina bin yaşındadır (23e).

Solon'dan dokuz bin yıl önce iki gücün, Atina'yla Atlantis'in karşı karşıya geldiklerine ancak Mısırlılar tanıklık edebilir. Atlantis'in asker sayısı, deniz gücü ve imparatorluk iradesi daha üstündür. Atina ise anayasasının kusursuzluğuna ve

7 Platon'un Mısır'ı için bkz. L. Brison, *Lectures de Platon*, (Vrin, 2000), ss. 151-167 ve özellikle Atlantis için bazen fazla gerçekçi olan J. Gwyn Griffiths, "Atlantis and Egypt", *Historia*, 34 (1985), s. 3.

yirmi bin *hoplitese* güvenir. "Tanrısal bir rastlantıyla", Mısırlı rahiplerin Solon'a anlattıkları tuhaf bir biçimde Sokrates ve Platon'un *Cumhuriyet*'ine benzer (*Timaeus* 25e, *Critias* 110c ve devamı). "Başlangıçtan beri tanrısal insanlarca tecrit edilmiş savaşçı topluluğuna gelince, bir kenarda konuşlanmış, hayatta kalmak ve eğitim için gereken her şeyi edinmişlerdi." O dönemde Atina, *Critias*'ta anlatıldığı gibi[8] Korent Körfezi'nden Oropos bölgesine uzanan dev bir akropoldür. Atina bir uzaydır ve bu haliyle *Cumhuriyet*'te inşa edilen kusursuz kentle hiç ilişkisi yoktur. Tam tersine, insan kendini Platon'un son kitabı *Yasalar*'da kuracağı Magnesia kenti[9] yolunda bulur.

Bu kent olabildiğince birliktir, insanın düşünebileceği denli toprağa dönüktür, ne limanı vardır, ne de deniz gücü; Platon'un bildiği ve "hastalığın iskelete çevirdiği bir bedene benzeyen" (*Critias* 111b) Atina'nın zıddıdır. Akropolün merkezinde kurucu ilâhların, *techne* aşkı ve bilgeliği, başka bir deyimle felsefeyi simgeleyen Athena ve Hephaistos tapınaklarının çevresinde toplu konutlar, muhafız kışlaları. Sanatkâr ve köylüler çevrede yaşıyor. "Müstakil bir evin nöbetçisi" misali, tek bir sur. Birliğin dışında tek bir rakam, erkek ve kadın savaşçıların "yirmi bin civarında" tutulması gereken sayıları. Suyu tükenmeyen tek bir pınar (112d). Mekânlarını ve kurumlarını "onlara benzeyen başkalarının eşi, çocuklarının çocuklarına" aktararak, orada yaşlanıyorlar (112c). Oradan "sadece kentlerini de-

8 Burada Atina ve Atlantis'i karşılaştırmak için, Luc Brisson, J.-F. Pradeau ve Ch. Gill'in önsözde saydığım çalışmalarının dışında üç yeni makaleden yararlandım: Bkz. G. Naddaf, "The Atlantis Myth. An introduction to Plato's later philosophy of history", *Phoenix*, XLVIII no. 3, güz 1994, ss. 189-209; M.-L. Desclos, "L'Atlantide: une île comme un corps. Histoire d'une transgression", yay. haz. F. Letoublon, *Impressions d'îles*, (Toulouse: Presses Universitaires du Mirail), 1996, ss. 141-155; D. Clay, "Plato's Atlantis: the Anatomy of a Fiction", *Proceedings of the Boston Area Collegium in ancient Philosophy*, XV (1999), ss. 1-21; H. G. Nesselrath, *Platon und die Erfindung von Atlantis*, (Münih ve Leipzig: K. G. Saur), 2002 adlı küçük kitap ardına kadar açık kapıları zorlamakla yetindiğinden, maalesef akılda kalan bir içeriği yok.

9 Bkz. Anissa Castel-Bouchouchi, *Atlantides imaginaires*, Cerisy Kolokyumu belgeleri, Temmuz 2002.

ğil, bütün Yunanistan'ı yönetiyorlar" (112de). *Meneksenus*'un alay eder gibi övdüğü Atina'dan olabildiğince uzak bu ilkel Atina'nın "Aynı"nın siyasal ifadesi olduğunu, bunun *Critias*'ın *Timaeus* kozmolojisinin hemen kenarında bulunmasını[10] kolayca açıkladığını iddia etmek abartılı olur mu? İlkel Atina bir kent için düşünülebileceği kadar tarihin dışındadır.

Atlantis ise, tersine, görünürde Platon'un anladığı biçimde, tarihin dünyasıdır yani saf *başkasılık*'tır. Tanımı *Timaeus*'ta çiziktirilir, biraz ayrıntı kaygısıyla *Critias*'ta anlatılır. "Tarihin dünyası" diyorum ve derken de bu tanımın bir aşırılık barındırdığını fark ediyorum. Platon için tüm tarih yalanlardan oluşur. Atlantis'in tarihi başkası olmanın kendini özgürce geliştirdiğini görür. *Timaeus*'ta Atlantis'ten "Libya ve Asya'nın toplamından daha geniş" (24e), imparatorluğunun zirvesindeyken *Phaedo*'nun sözünü ettiği ve bizim Akdeniz adını verdiğimiz "kurbağa havuzunda" değil, Herakles Sütunları'nın (Cebelitarık Boğazı) ötesindeki "gerçek" denizde bulunan ada olarak söz eder. Libya'nın ve Kuzey İtalya'nın sahibi olarak Mısır'ın, Yunanistan'ın ve Akdeniz çanağının öteki topraklarının fethine girişir. Maraton'daki gibi yalnız kalmış Atina, Atlantis istilâsını püskürtür ve köleliğe mahkûm halkları kurtarır. Bu sözde tarihi anlatı sırasında ancak kasıtlı olabilecek kronolojik bir güçlük vardır. Atina Athena'nın Mısır'daki karşılığı tanrıça Neit tarafından kurulan Sa el-Hagar'dan 1.000 yıl daha eskidir (*Timaeus* 23de). O halde Mısır hiyeroglifleri nasıl olur da ilkel Atina'nın kuruluşunun tarifini ve öyküsünü içerir? Bir mitosla karşı karşıya olduğumuz kesin.

Başlangıç noktasında, Athena ve Hephaistos'un Atina üzerinde hüküm sürdükleri gibi, üzerinde denizler tanrısı ve toprağın sarsıcısı Poseidon'un hüküm sürdüğü bu dev ada vardır.

10 K.g. Luc Brisson, *Le Meme et l'Autre dans la structure ontologique de la* Timee *de Platon*, 1974 bu sınıflandırmaları *Timaeus* ve *Critias*'ta anlatılan öykülere uygulamada oldukça çekingen görülür.

Athena ve Poseidon arasında, Atina mitolojisinin klasik *topos*'u olmuş kavga Partenon'un batı alınlığına resmedilmiştir. Oysa *Critias* bu konuya hiç değinmez. Paylaşma "çekişmesiz" gerçekleşir (109b). Platon'a göre ancak iyi olabilecek ilâhlar arasında böylesi bir sürtüşme düşünmek uygunsuz olur.

Üstelik, maceranın başlangıcında Poseidon'un adı zaferi anımsatan genç bir kıza, Klito'ya (κλέος) duyduğu arzu (επιθυμία) vardır. Klito Atinalıların kendileri için iddia ettikleri gibi "topraktan doğmuş" yerli bir çiftin çocuğudur ve annesiyle babasının adları Evenor ve Leukippe'dir. Evenor etimolojik olarak yiğit bir erkekse, Leukippe'nin adı *Phedra*'nın mitolojik koşumunda soylu tutkuyu (θύμος) temsil eden beyaz atı anımsatır, επιθυμία ise siyah bir atla ifade edilir. Kısacası, daha başlangıç noktasıyla birlikte tanrıyla insanın karışımıyla karşılaşırız. Ne var ki Atlantis ve Atlantların yozlaşmasına, "haksız bir tamahkârlık ve aşırılıkla şişinmelerine", sonunda da Zeus'un adayı yok etme kararına yol açacak olan, insanın giderek tanrısala üstün gelmesidir.

Atlantis'in başıyla sonu arasında tümüyle Platon tarafından üretilmiş, ilkel Atina tarihinin tersine sayılara boğulmuş uzun bir öykü yer alır.[11]

Eski Atina'da kişiler, sanki tesadüfmüş gibi Poseidon'la ilgili mitoslara karışmış efsanevi krallardır. Örneğin, denizler tanrısının üç oğlunu öldüren Erechteus.[12] Platon böyle bir şey anlatmaz, ancak okuyucunun bunu zaten bildiğini tahmin edebilir. Onun için, Poseidon ve Klito'nun aşkından bahsedelim. Evlenme çağındaki yetim kız büyük adanın ortasındaki bir tepede oturur. Poseidon adayı kaleye çevirir, "birbirlerinin çevresine giderek daha geniş surlar dikerek, sanki çömlekçinin çarkından çıkmış gibi toprak ve denizden halkalar, ikisi toprak,

11 K.g. R. Brambauch, *Plato's Mathematical Imagination*, (Bloomington, Indiana), ss. 47-53. Şu ya da bu sayının yorumu tartışılabilir, ama rakamlar değil.

12 K.g. bkz. A. Rivaud, CUF tarafından yayımlanan *Timaeus* ve *Critias* baskısındaki not.

üçü deniz [...], böylelikle orta adayı insanlar için erişilmez kılarak; gerçekten de henüz ne tekne vardır, ne de denizcilik" (*Critias* 113de). Ama ikilik kendini hemen gösterir. Atina'da bir, Atlantis'te iki pınar "biri sıcak, öteki soğuk su". Karşıtlıklar âleminde yaşıyoruz. Poseidon Klito'nun doğurduğu beş çift erkek ikizi yetiştirir. Her ikiz çiftinde biri büyüktür, diğeri küçük ve bütün büyüklerin adı Atlas'tır; zaten ada ve okyanus da adlarını onlardan alır. En geleneksel mitolojide dünyayı taşıyan Atlas Titan İapetos'un oğludur. Oysa Platon onu bambaşka biri yapar. İzlerini *Parmenides* ve *Philebus*'ta sürdüğümüz, Aristo'nun "küçükle büyüğün belirtilmemiş çifteliği" adını verdiği kavramla karşı karşıya olduğumuzu anlamak için Platon'un sözlü öğretisinde uzman olmak gerekmez.[13] Albert Rivaux'ya göre, "Kraliyet soyağacında kadınların mutlak eksikliği kuşkusuz şaşırtıcı gelecektir. Daha sonraki hiçbir açıklama bu acayip eksiklik hakkında bilgi vermez."[14]

Adanın zenginliği masallardaki gibidir: sonsuz olanaklarla yayılan bir *physis* (doğa): tarımsal zenginlik, maden zenginliği, altın ve ünlü orikalkum, evcil hayvanlar, "en büyük ve en obur" olan fil de dahil, yabanıl canlılar, meyveler, hatta belki de limon. "Ada bunları sağlam, nefis ve yeterli miktarlarda üretiyordu" (*Critias* 115ab). Burası *apeiron* alemidir, sınırsızın dünyası.

Bu bolluk aslında olumsuz bir ütopya olan Atlantis'in yüzyıllar geçtikçe olumlu ütopya, bir çeşit yeryüzü cenneti olmasını açıklar ve kimse bu değişikliği Jean-François Mattei'den daha iyi yorumlayamaz: "Devirler boyunca Atlantis mitosuna karşı duyulan hayranlık belki de imajlarının bolluğuyla mitosun aşılamaz sınırını ve sözün mutlak sessizliğinden doğan

13 K.g. Marie-Dominique Richard, *L'Enseignement oral de Platon*, önsöz P. Hadot, Cerf, 1986, öz. ss. 225-233'teki rahat sentez. Burada Fransa'da Leon Robin, Tübingen'de de Konrad Geiser ve H. I. Krämer'ın vardığı sonuçlara ulaşılır.
14 *a.g.e.*, s. 237. Atlantis krallarının adları için bkz. Luc Brisson'un çevirisinin 386. sayfasındaki not. Kadınlara gelince, *Critias* 116e'de Atlantis akropolünde su ilâhı yüz Nereid'in ve on kral karısının altından yapılmış heykellerinden söz eder.

genel kurgusal yapısından kaynaklanıyordur. Bu anlamda, Atlantis aynası daha başlangıçta sonraki ütopyaların tüm düşlerinin gelip yansıyacağı bir ölüm aynasına dönüşür."[15]

Başkasılığın işbaşında olduğu gerçekten kuşku götürmez. Poseidon ve Klito'dan doğan beş çift ikizin başlattığı kraliyet hanedanlarının uğraşları orta adayla dış denizi birbirine bağlar. Kralların hem açtıkları kanallar, hem de yaptırdıkları köprüler Klito'nun adasının başlangıçtaki tecridini kırar. "Krallar bir sefer beş, bir sefer altı yılda bir düzenli olarak buluşur, böylelikle tek ve çift olana eşit pay tanır" (119d), oysa Platon'un burada dayandığı Pisagor geleneğine göre tek iyi tarafta, çift de kötü taraftadır. Gelişim, ya da en azından hareket kendini sanatta gösterir: "Selefinin konutuna geçen her hükümdar selefinin güzelleştirdiği sarayı güzelleştirir, elinden geldiğince selefini aşmaya çalışır, eserine salt görüntüsüyle insanı şaşırtacak bir güzellik ve boyut kazandırmak ister" (115cd). Beş ikiz çiftini beş sur temsil eder (113e-114d). Kanallar her şeyin birbiriyle bağlantılı olmasını sağlar. Üçlü liman birbirlerine dayanmış sayısız binayla kaplıdır; kanala ve en büyük limana gelince, her taraftan sökün eden, sayıları yüzünden konuşmaları ve çeşitli gürültüleriyle gece gündüz kulakları sağır edecek bir patırtı çıkaran tüccarların tekneleriyle dolup taşar"[16] (117e). Sözde "eski Atina'nın" sade ve askeri akropolünün tam zıddı.

Şimdi sorulması gereken soru, Platon anlatısının nasıl tanımlanacağıdır. Tarih denebilir mi? Platon'un öyküsünde tarih görmek, Ay'a seyahat hikâyesi öyle adlandırıldığı için Lucien'in *Histoires vraies* (Gerçek Öyküler) kitabının ciddi olduğunu iddia etmek kadar mantıklı olacaktır. Kaldı ki, Lucien itirafında samimidir: "Öykünün her ayrıntısı anlatılarına birçok mucize

15 Bkz. *Platon et le miroir du mythe: De l'âge d'or à l'Atlantide*, 2, PUF, 2002, ss. 252-253.
16 Pire'den ve başka birkaç askeri limandan esinlendiği açık olan limanların tanımı için bkz. E. Salviat, "Les ports de l'Atlantide dans le *Critias* de Platon", *Melanges Bernard Liou*, yay. haz. Monique Mergoil, Montagnac, 2002.

ve masal katan bazı eski zaman şairlerine, tarihçilerine ve filozoflarına – içinde bir komiklik amacı taşımıyor denmeyecek – bir imadır. Onları okurken belirleyemeyeceksen, adlarını söylemekte bir sakınca görmem."[17]

Lucien'de Platon'da bulunmayan bir açık sözlülük görsek de, bu onun amacını ve imalarını çözmeye çalışmamak için bir neden olamaz. Burada sözün gerçek anlamıyla "tarihin felsefesinden"[18] söz edildiğini sanmam. Değinilen, Christopher Gill'in çok iyi gördüğü gibi, bir tarih öykünmesidir.[19] Aynı biçimde, Platon *Meneksenus*'ta Aspasia'ya Tukikides'in savaşın birinci yılından sonra Perikles'e atfedeceği, Nicole Loraux'nun da *The Invention of Athens* (Atina'nın İcadı) adlı kitabında çok parlakça incelediği bir cenaze konuşması yaptırır. Bütün bunlar Platon'un taklit edip eleştirmeden önce Herodot'u dikkatle incelediği gibi, Tukidides'i de büyük bir özenle okuduğunu gösterir. Bu saptamayı daha 1964 yılında yapmış, *Timaeus*'ta (20e) sözü edilen Atina'nın "görkemli ve kusursuz hareketlerini" *Herodot Tarihi*'nin ilk cümlesinde değinilen "Helenlerin ve yabancıların görkemli ve kusursuz hareketleri" ile kıyaslamıştım. O günden bu yana bu benzetme özellikle "*Critias*'ın Herodot sözlüğü" adlı incelemeyi yapan Jean-François Pradeau tarafından daha da derinleştirildi, Platon'un başka hiçbir eserinde rastlanmayan terimlerin Herodot'tan alındığı kanıtlandı.[20]

Böylesi çalışmalar altmışlı yıllarda önerdiğim temel varsayımları, özellikle Atina'nın Atlantis ile savaşının, Platon'un isteyeceği gibi bir Atina'nın savaşı olduğunu, başka bir ifadeyle, ilkel ve kadim olduğu iddia edilen bir Atina'yla Pers Savaşları'ndan sonra, deniz gücüne güvenen emperyalist Atina arasındaki savaşı anlattığını kanıtlar. Akropol'e, Poseidon

17 Lucien, *Œuvres*, II, çev. J. Bompaire, CUF, 1998, s. 37.
18 Burada, yukarıda 7. dipnotta alıntıladığım ve beni Platon anlatısının oyunsu özelliğinin altını çizmekle suçlayan G. Naddaf'ı hedef alıyorum.
19 *The Atlantis Story*, ss. XX-XXI
20 Bkz. *Le Monde de la Politique*, ss. 154-79.

tapınağına ve Pire'ye çok benzeyen limana yapılan göndermeler gibi, böylesi bir yorumu destekleyecek yeterince ima vardır. Bu önermenin bütün ayrıntılarını tekrarlamaksızın, ülkenin on bölgeye ayrıldığı (*Critias* 116e) ve orikalkumun altın dışında bilinen tüm madenlerden daha değerli (*Critias* 114e) olduğunu anımsatmak yeterlidir. Böylelikle Atlantis Klistenes'in yarattığı on kabileye ve Lavrion gümüş madenlerine sahip olur.

Ancak daha önemli soru, Platon'un neden bir Herodot kisvesine büründüğüdür. Atina'nın Atlantis'le savaşını neden Pers Savaşları'ndan bahsediyormuş gibi anlatır? Böyle anlattığı yadsınamaz. Atlantis ordu ve donanmasının dev boyutları (*Critias* 118e-119b) Serhas'ın aynı büyüklükteki güçlerini çağrıştırır. Tek başına Atlantis'in başkenti bile, birçok başka malzemenin yanı sıra on bin savaş arabasıyla iki yüz tekne sağlar. Ne var ki, Pers Savaşları'nın öyküsü ters çevrilir. Burada Plataia, gerçekte olduğu gibi, Maraton'dan önce gelir.

"İlk başta Helenlerin yıldızı olan Atina, ötekilerin düşmesinden sonra zorunlu olarak tek başına kalınca büyük tehlikelerle karşılaştı; ancak galip geldi, yaklaşanların tepesine zafer işaretleri dikti, onların henüz boyunduruk altına almadıklarını köle etmelerini engelledi. Ancak Herakles'in sütunlarının içinde oturan bizlere, (ki burada konuşan bir Mısırlıdır) hepimize lütfedip özgürlüğümüzü bağışladı."

(Timaeus, 21c-d)

Plato'nun değinmediği, aslında anlatmakta zorlanacağı, Atina *hoplitlerinin (hoplites)* Atlantis donanmasını alt ettikleridir. Ne var ki iki ordunun ölümden sonraki yazgıları – gerçekte olduğu gibi – Plato'nun bütün anlatısından sızan, kara ve deniz arasındaki temel çelişki konusunda en ufak bir kuşkuya yer bırakmaz. Atina ve Atlantis arasındaki savaşı, "meşum deprem ve su baskınları izler ve yine acılı bir günde toprak bütün savaşçılarımızı yutar; aynı şekilde Atlantis adası denize gömülür ve yitip gi-

der" (*Timaeus* 25c-d). Joseph Bidez[21] Atlantis'teki birçok "egzotik" özelliğin Herodot'un Babil, Susa ve Ekbatana gibi görkemli Doğu kentleri tanımlarından alındığını bundan yıllar önce belirler; dahası, Atlantis adı bile Herodot'tan gelir. Herodot bugün Mağrip olarak adlandırdığımız bölgenin batısında ne bulunduğunu anlatmadan önce "hiçbir üyesinin adının olmadığı bir halk," olarak bahsettiği Atarantes'lilerin "Yükseldiği zaman kaçtıkları güneşe sıcağıyla insanlarını ve topraklarını kuruttuğu için hakaret ettiklerini" söyler (IV. Kitap, 184).[22]

On günlük yeni bir yolculuktan sonra, yakınında biraz su olan tuzlu bir tepeye varılır. Bu tepe de meskûndur. Yanı başında Atlas adlı bir dağ uzanır. Dardır, kusursuzca yuvarlaktır ve öylesine yüksektir ki yaz olsun, kış olsun, zirvesinin hep bulutlar arasında kaldığı, görünmediği anlatılır. Bu toprakların halkı, dağın göğü tutan sütun olduğunu anlatır. Bu insanlara Atlantlar denir. "Canlı bir yaratık yemedikleri ve uykularında düş görmedikleri söylenir" (IV, 184). Anlatıda denizin öte kıyısında değil, Afrika kıtasında bulunan Herakles Sütunları'dan bahseden böylesi bir metni okumanın birçok yolu olduğu kesin olsa da, bana kalırsa bu yusyuvarlak dağla Poseidon'un sanki çömlekçi çarkından çıkmış gibi yarattığı yöreler arasında kesin bir bağlantı vardır.

---

21 Bkz. Joseph Bidez, *Eos ou Platon et l'Orient*, (Brüksel: M. Hayez), 1945.

22 Bu sayfaların Lefrac de Pompignan'ın ünlü XVIII. yüzyıl dizelerini etkilemiş olması çok muhtemeldir:
Nil, kıyılarında
Çöllerin siyah sakinlerinin
Vahşi çığlıklarıyla
Evrenin parlak gezegenine
Hakaret ettiklerini gördü.
Güçsüz çığlıklar, tuhaf öfkeler
Bu barbar canavarlar
Cüretkâr sesler çıkarırken,
Yoluna devam eden Tanrı
Karanlık kâfirlerinin üzerine
Işık selleri salıyordu.

Öyleyse, yakın zamana kadar bu bağlantıya bunca az değinilmesine ne demeli? Özellikle Fransa'da neden, tarih ve felsefe araştırmaları arasında çok geniş bir uçurum olmasıdır. Filozofun tarihle ilgilenmesi, tarihçinin de felsefeyle haşır neşir olması kavramı bazı çevrelerde kabul edilmeye başlasa da, bu görüş kaynakları seçme ve önceliklerine göre sıralama çabalarından vazgeçme olarak algılanmamalıdır. Kıtanın sadece Platon'un düş ürünü olduğu yüzyıllardan beri bilinirken, bugün bile "Herodot ve Tukidides'in Atlantis konusundaki sessizliklerini"[23] kınamalı mıyız? Öte yandan, Platon'un Herodot'u ve Tukidides'i okumadığını iddia etmek bütünüyle saçma olur. Her ikisini okuduğu konusunda en ufak bir kuşku duyulamaz; ancak sonra okuduklarını kendine göre değiştirir ki, bu da Herodot ve Tukidides'in – gerçeği söylemek gerekirse – kendi usullerince yarattıkları pozitivist tarih için pek de olumlu olmaz.[24]

Platon Salamis Çarpışması'nı Pers Savaşları'ndan silmekte bütünüyle özgürdür,[25] oysa Herodot ve Tukidides için aynı özgürlüğün düşünülmesi bile imkânsızdır. Yazdıkları tarih ideolojik öğelerden soyutlanmış olduğu için değil, aşılmaması gereken sınırlar bulunduğundan. Tukidides *Arkeoloji*'de (I, 2-19) deniz emperyalizmi kavramını tanıtırsa da henüz yaratılmadığı ya da düşlenmediği için Atlantis'ten söz edemez.

Platon'un eseri başlıca kaynağımızdır; öyle de kalması gerekir. Platon'un yazdıklarında Kök-Atina/Atlantis çiftini oluşturan zıtlık ikililerine koşut zıtlık çiftlerine rastlanır mı? Bu sorunun herkesin kendi belirleyeceği değerdeki nüanslarla olumlu olarak yanıtlanması gerekir.

Sokrates *Cumhuriyet*'in VII. kitabının sonunda, iktidardaki fi-

23 Alıntı J. Rufus Fears'dendir. Bkz. *a.y., Atlantis: Fact or Fiction?* yay. haz. E. S. Ramage, ss. 106-8. Salt kitap adı bile gerçek bir rezalettir.
24 Bu sorunun ilk kez sorulduğu ünlü bir makale için bkz. Nicole Loraux, "Thucydide n'est pas un collegue", *Quaderni di storia*, (Temmuz-Aralık 1980), ss. 53-80.
25 *Yasalar* III, 699ac.

lozoflar kuramını açıklamasının ardından, okuyucularını böylesi bir kentin kurulması için gerekli pratik koşullar konusunda uyarır. Her şeyden önce kentte 10 yaşının üzerinde olan herkesi "taşraya göndermek gerekecek" (VII, 540e-541a), geride büyük bir bölümü anne ve babalarından ayrılacak küçükler bırakılacaktır. Sonra, VIII. ve IX. kitaplarda, Platon ideal kentin rejiminden daha geride olan dört siyasal rejim konusundaki kuramını açıklar: 1) Sparta tipi rejim, 2) altın ve gümüşe sahip olmaya dayanan oligarşik rejim; 3) demokratik rejim; 4) Platon'un Siraküza tiranları I. ve II. Dionisos örneklerinde gösterdiği gibi, bir tiranı bir filozof yapacak yeterli şartları olan "asil tiranlık".

Platon bir önceki rejimin değiştirilmesiyle yeni bir rejimin nasıl doğduğunu, bir önceki rejimin çocuklarının nasıl farklı insanlara dönüştüklerini sistematik bir biçimde araştırır. Bunlar, hayran olmaya layık, ünlü sayfalardır. Bir tanesini alıntılamama izin verin. Bu cümle oligarşiden gelişen demokrasiyi tanımlıyor:

Yöneten ve yönetilenler yürüyüşte, yolculukta, dini bir tören ya da etkinlik gibi ortak bir faaliyette veya aynı geminin yolcuları ya da askerlik yoldaşları, hatta savaşta bir araya gelip birbirlerini gözlemledikleri zaman, yoksullar varlıklılarca asla küçümsenmez; tam tersine, savaş sırasında sıska ama zinde, güneşten yanmış bir fakir gölgede yetişmiş ve etlerinin ağırlığını yüklenmiş bir varsılla yan yana durup onun soluk soluğa kaldığını, umarsız olduğunu görünce, böylesi heriflerin varlıklarını yoksullardan korkmalarına borçlu olduklarını düşündüğünü, kendi gibileriyle bir araya geldiği zaman içlerinden birinin böylesi heriflerden söz edip, bir şeye yaramadıklarını söyleyeceğini düşünmüyor musun?

Platon işi neredeyse bu gibilere, "Biz ki hiçbir şeyiz, artık her şey olalım!"[26] dedirtmeye kadar götürecektir.

Yanlış anlaşılmasın: Bunlar tarih sayfaları değildir. Platon'a arkaik tiranlığın demokrasiyi izlemediği, daha önce geldiğini

26 VIII, 556c-e.

hatırlatmak gülünç olur. Bunun farkında olmaması düşünülemez: buna bir örnek, aynı dönemde tam tersi yönde hareket eden akımlar bulunmasına karşın, Peisistratos'un devrilmesinden sonra, Kleistenes'in demokrasiye götürecek *isonomia* (yasa önünde eşitlik) kavramını yarattığı Atina'dır. Böylesi bir terim kullanmama izin verilirse, Platon'un tarih değil, siyasal bilim yazdığı söylenmelidir. *Timaeus*'un ve *Critias*'ın Kök-Atina'sının dışında başka hiçbir ideal kentin bulunmadığı, Platon'un *Cumhuriyet*'i yazdığı sırada henüz düşlenmemiş olan ideal bir kentin Platon'un zihninde Sparta tipi bir şehre dönüştüğü nasıl kabul edilebilir?

Gerçekte, kendi kenti içinde *statis*'in, ayrılık ya da geçimsizliğin girişini yazarken, bizzat Platon Homeros'un bir taklidini oluşturur:

Öyleyse, Glaucon, ... kentimizde kargaşa nasıl doğacak ve yardımcılarımız ve yönetenlerimiz birbirleri ve kendileriyle nasıl zıtlaşacak? Yoksa biz de Homeros gibi, "Önce başlarına hiziplerin nasıl geldiğini" anlatan perilere mi başvuracak ve bu tanrıçaların bizlerle oynadıklarını, çocukmuşuz gibi bizle alay ettiklerini, küçümseyip, sahte bir ciddiyetle hitap ettiklerini mi anlatacağız? (VIII 545d-e)

Dies'in bilimsel bir özenle şifresini çözdüğü[27] ünlü nuptial sayısının zarif ve bilge bir matematik bilmecesi olduğunu belirtmek için daha iyi bir yöntem olabilir mi?

Birer çift oluşturan yozlaşmış-ve-kusursuz kentler Atlantis-Atina ikilisine çok yakın olmakla birlikte, aynı zamanda da aralarında uzun mesafe bulunur: yakındır, çünkü Platon bizlere bir meşru kentle, felâketin eşiğinde diğerlerini sunar; aralarında uzun mesafe vardır, çünkü yazar *Critias*'ta *Cumhuriyet*'te olduğundan çok daha yaratıcıdır. En azından, Atlantis'in siyasal rejimini tanımlamanın güçlüğünden söz etmek doğru olacak-

27 Bkz. A. Dies, *Le Nombre de Platon, Essai d'exegese et d'histoire*, (Paris: Imprimerie Nationale), 1936.

tır: Ada sanki gizemli bir yeminin denetlediği, bir çeşit onlu monarşiye benzer.

İkinci örneğim güç olduğu ölçüde ünlü bir metinden geliyor: *Devlet Adamı*'ndaki mitos (268d-274e). Bu metni 1975'te, Luc Brisson ile tartışırken inceledim.[28] Sonunda, metni benden daha iyi anladığı ortaya çıkacaktı.

Burada sözü edilen nedir? Karşımızda iki zıtlık çifti var. Bir tarafta insanlarla genel olarak hayvanların Zeus'un babasının doğrudan yönetimi altında bulundukları bir döngü olup yine altın çağ olarak adlandırılan, Kronos çağı. Bu altın çağda insanlar topraktan yaşlı doğar, giderek gençleşir ve sonunda kaybolurlar. Bu Kronos çağında, Paul Valery'nin sözleriyle insanlar kentlerden ve felsefeden habersiz, "beyaz ve kutsal hayvanlardır". Tersine, bizim çağımız olan Zeus döneminde insanlar Prometeus'un, Hephaistos ve Athena'nın tanrısal armağanlarının yardımıyla kentlerde yaşayıp felsefe yapmayı becerirler.

Diğer bazı yorumcular gibi kavramakta zorlandığım, Kronos ve Zeus çağlarının zıtlığının bir tarafta kendi başına bırakılmış ve "sınırsız çeşitlilik denizine" (273e) doğru ilerleyen bir dünyayla, öte yanda tanrıların yönettiği dünya arasındaki zıtlık olarak belirtilemeyeceğidir. Tersine, Platon burada iki *döngü* anlatır: bu döngülerde evren kâh bu yönde, kâh diğerinde döner, yön değiştirirken de *Timaeus*'ta belirtilenlere benzer kozmik felâketler oluşur. Dahası, üç bölgeden söz etmek gerekir: 1) Kronos dönemi (271c-272d); 2) kendi başına bırakılan ve Atlantis gibi Başkalık, ya da saf çeşitliliğe kayan dünya; 3) Zeus'un denetimine aldığı dünya (273e-274d).

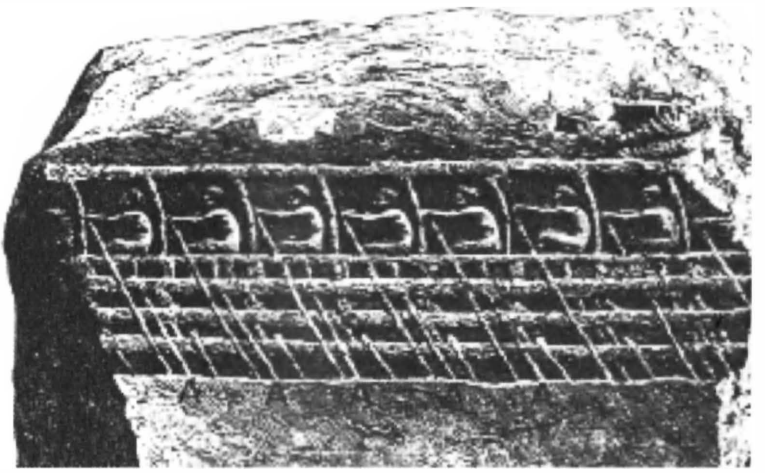
28 Bkz. "Le mythe platonicien du *Politique*, les ambiguïtés de l'âge d'or et de l'histoire", *Chasseur Noir*, (Maspero, 1981), ss. 361-380. Seminerim sırasında ve savlarını savunduğu esnada bu metin Luc Brisson ile şiddetli bir tartışmaya girmemize neden olmuştu. Oysa Brisson'un daha önce yayımlanmamış bir çeviriyi içeren son incelemesi, *Lectures platoniciennes*, ss. 164-205, yanıldığımı gösterdi. Kendimi temize çıkarmak için ileri sürebileceğim tek iddia, Platon'un sandığımdan da daha sapık olduğudur. Geleneksel yorumdan ayrılmayan bir inceleme için bkz. Corneluis Castoriadis, *Sur* Le Politique *de Platon*, (Paris: Seuil), 1991.

Bu metinde, Platon'un her zamanki kadar sapkın olduğunu kabul etmek gerekir. İki mitos arasındaki fark ve benzerlikler göze batar. Döngü değişikliklerine koşut gelişen ve insan ırkının büyük bölümlerini yok eden dönemsel felâketler olur. Oysa Atlantis öyküsünde, Aynı'nın kenti Atina'yla Başkalık'ın geliştiği imparatorluk Atlantis noktasında kesişir, sonunda ikisi de aynı felâketin içinde yitip gider. Belirtmekte yarar görmesek de, Platon'un *Timaeus* ve *Critias*'ta olduğu gibi, *Devlet Adamı*'nda da masal anlattığının farkında olduğu kesindir. Mitosun üç seviyesi vardır ve *Timaues* gelişmenin dünyası bilimin konusu olamayacağına göre gerçek bir mitos (29d) ise, Jean Beaufret'nin iddia ettiği gibi *Timaeus*'un bütünüyle aldatmaca olduğu sonucu çıkmaz. Tersine, *Timaeus* ve *Critias*'ın önsözlerinde mizah, hatta aldatmaca, *Devlet Adamı*'nda da mitos olduğu kanısındayım.

Ne var ki, Atlantis mitosunun dikkat çekici bir özelliği için bakmamız gereken yer *Yasalar* olacaktır. Platon'un bu dev adayla siyasal kurumlarının tanımında hem Pers İmparatorluğu geleneklerine dayanan özellikleri, hem de Herodot'tan ve hatta Atina'dan aldığı vasıfları kullanmasının, böylelikle Atlantis'le Atina arasındaki savaşı bir çırpıda "Pers" savaşı ve iç savaşa dönüştürmesinin nedeni nedir? Platon *Yasalar*'ın III. ve IV. kitaplarında kendi usulünce gerçek tarihle yüzleşmeye çalışır. Farklı siyasal rejimler iki anayasa barındırır. Bunlar, uygun bir ad gerekiyorsa, bütün diğerlerinin geliştiği iki anayasa ana-biçimidir. Bunlardan birine doğru olarak monarşi denir, diğeri de demokrasidir ve monarşinin en aşırı biçemi (*akron*) Pers yönetimiyken, diğerinin kaynağı Atina idaresidir; geri kalanların tümü ... dediğim gibi, bu ikisinin değiştirilmiş biçimleridir. (*Yasalar* 693e)[29]

Platon daha sonra Atina ve Perslerin geçmişte "doğru dengeye" az veya çok ulaştıklarını, ancak giderek bu dengeden

29 Çev. Des Places, CUF.

Athena, Akropolis Müzesi, Lenormant kabartmasından *Trirere.*

uzaklaştıklarını açıklar. Persler bu dengeye Kuros'un döneminde erişir ve bu aşamada Platon Ksenofon'un *Cyropedia*'da kurucu krala layık gördüğü övgüleri neredeyse tekrarlar gibidir. Oysa Kuros ne denli iyi kral olursa olsun, "çocuklarının yetiştirilmesini kadınlara bırakır" (*Yasalar* 694d), bunun da tahmin edilebilir sonuçları olur: Halefleri "aşırı şımarık ve disiplinsizdir" (*Yasalar* 695b). Darius monarşiyi yeniden kurar, oysa Serhas "Kambises'in rezaletlerini sürdürür" (695e). Halbuki Atina, tam tersine, "mutlak iktidar karşısında mutlak özgürlüğün" tehlikelerini ifade etmektedir. Pers Savaşları döneminde bu tehlike "karadan ve denizden gelecek dev bir istilâ karşısında" (698bc) birliği ve yöneticilere itaati pekiştirir. Salamis zaman içinde nirengi noktası seçilir. Maraton Salamis'ten on yıl öncedir (698c). Serhas'ın hazırlıklarını haber alan Atinalılar tek bir çıkış yolu görür: Maraton başarısını tekrarlamak. Temistokles'ten ve donanmadan hiç bahis yoktur. Atinalılar gemilere değil, "umutlarına" binerler (699b). Ve sanki yeterince açık belirtmemiş gibi, Platon IV. kitapta (707bc) Maraton ve

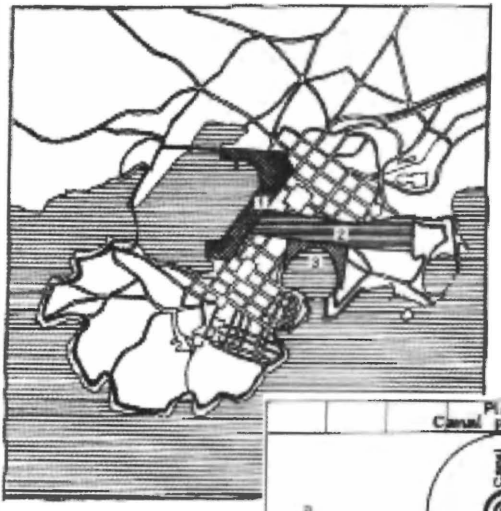
Plataia nasıl Helenlere özgürlüğü getirmişse, Artemision ve Salamis'in aynı Helenleri korkaklaştırdığını anlatır.

Bu önerme V. yüzyıldan beri süre gelen ve daha uzun süre gidecek bir polemiğin sonucudur.[30] Deniz savaşı *hopliteslere* korkaklığı öğretir (707ae). Bu koşullarda, yirmi bin *hoplitesi* bulunan Atina'nın dev bir donanmaya sahip Atlantis karşısında neden tek bir gemisi olmadığı anlaşılır olur.

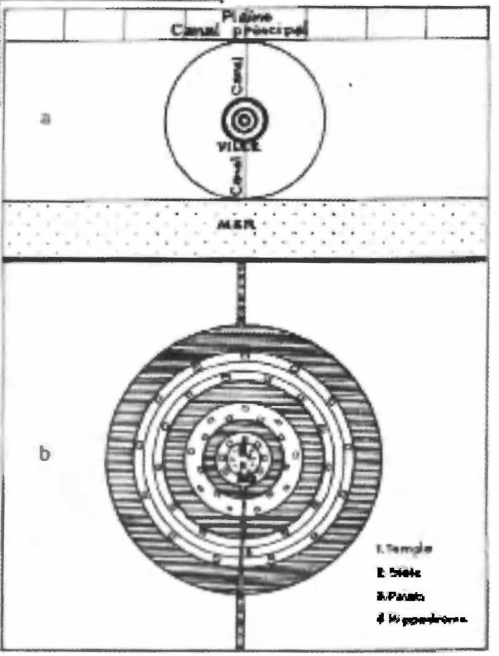
Platon ve haleflerine geçmeden önce, birkaç kelime daha: Biz çağdaş insanların gözünde Platon, Atlantis ve Atlantis'in Atina'yla savaşı anlatısında bilimkurgu olmadığı için hâlâ canlı bir edebiyat türü yaratmıştır. Yarattığı bütün mitosların içinde, tuttu denilebilecek tek eseri, budur. Armenios'un oğlu Er'in izinden yürümeyi kimse düşünmez ve eğer bizim Champs-Élysees gibi bir caddemiz varsa, burada ölülerin oturmadığını bilen yoktur.

Öte yandan Platon'un varlığını belirttiği ancak o dönemde teknolojisinin yeterince gelişmemiş olduğu bir sanat da mevcuttur: Sinema. *Cumhuriyet'in* VII. kitabındaki mağaranın, izleyicilerinin iplerle sımsıkı bağlandıkları bir sinema salonu gibi inşa edildiği iyi bilinir.[31] Üstelik, *Timaeus*'un ilkelerini de sinemadan alır. Gerçekten de, *Cumhuriyet*'in sonuçlarının özetinden sonra Sokrates şöyle der: "Bu kentin desteklediği çekişmelere değinen, başkalarıyla nasıl rekabet ettiğini ... kendini haklı tarafta görerek savaşa nasıl girdiğini anlatan birini dinlemek isterdim ..." Ve bu isteğinden hemen önce, düş kırıklığını belirtir: "Bana kalırsa bu duygu resimle ifade edilen, ya da gerçekten canlı olsalar bile dinlenen güzel hayvanları seyrederken, onları hareket ederken, kavgada, vücutlarına bakınca tahmin edileceği gibi rakip olmuşken görmek istemek hissine çok yakın" (*Timaeus* 19bc).

30 Bkz. *Chasseur noir*, "Une enigme à Delphes" başlıklı araştırmam.
31 Bu konuda aydınlatıcı bir makale için bkz. Jacques Brunschweig, "Revisiting Plato's Cave": J. J. Cleary ve G. M. Gurtler, *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, XIX, (2003), (Leyde ve Boston), 2004, ss. 145-177.

Pire resmi binalar bölgesi
1. Ticaret limanı
2. Agora ve tapınak
3. Askeri liman

Atlantis kenti
a. Kentin genel görünümü
Plaine: Ova
Canal principal: Ana kanal
Canal: Kanal
MER: Deniz

b. İç Kent
1. Tapınak
2. Dikilitaş
3. Saray
4. Hipodrom

(Kaynak: Roland Martin, *L'Urbanisme dans la Grece Antique*, (Paris: Picard), 1974 *Bkz. s. 16*
(Kaynak: P. Friedländer, *Plato*², I, Berlin, 1954, Levha IX, 1 ve 2)

Bölüm II
ANTİK ÇAĞDA ATLANTİS

Genel kanının aksine, Platon'un halefleri Atlantis ile çok ilgili değildir.[32] Bunlardan birçoğu konuyu gülerek karşılamıştır. Platon'un çağdaşı olan genç tarihçi Sakızlı Theopompus'un sıradan bir tarih yazıcısı olduğu iddia edilemez. 378/377'de doğar, "birçok gelişmeye gözleriyle tanık (*autopes*) olur ve tarihini yazmak için döneminin en önemli kişileriyle, askeri önderler, siyasal yöneticiler ve filozoflarla temasa geçer." Bu bilgiyi Halikarnasoslu Dionisos'a (*Pompeus'a Mektup*, 6) borçluyuz. Theopompus tarihyazımına felsefe katan ilk tarihçidir. Bunu Athenaios'dan ve Rodos'taki bir yazıttan dolayı biliyoruz. Theopompus Platon'un bir yorumcusudur. Lobhudelei onu her türlü hoşgörüden uzak bir biçimde yalancılık ve intihalle suçlar.[33] İntihal konusuna gelince, bizzat *Timaeus* ve *Critias* metinlerinden açıkça alıntılar yapmıştır. Eşek kulaklar fablını yazdığı Frigya Kralı Midas, satirik dramlarda Satirlerin ve Dionisos'un maiyetinin başı Silenus'u sorgulayan kişiyle aynıdır. Silenus geniş bir ülkeden, yani Merop denilen fanilerin yaşadığı Meropia'dan bahseder. *Odisseia'nın* Kimmeryası gibi, Meropia'da da ne gece vardır, ne de gündüz; sadece bir çeşit kızıl şafak. Bu büyük kara parçası, üzerinde bulunan simetrik ve birbirlerine düşman iki kent tarafından kolonileştirilmiştir.

32 Oldukça eksiksiz, ancak yine de güncelleştirilmesi gereken bir liste için bkz. J. Imbelloni ve A. Vivante, *Le Livre des Atlantides*, İspanyolcadan çev. F. Gidon (Paris: Payot), 1942, ss. 14-176; keza bkz. L. Sprague de Camp, *Lost Continents: The Atlantis Theme in History and Literature*, 2. baskı, (Dover, New York), 1970.

33 Bkz. Athenée, XI, 508cd, fr. 115, no. 259, Jacoby *seçkisi (F. Gr. Hist.)*; Teopompos için bkz. W. Robert Connor, *Theopompus and Fifth Century Athens*, (Washington, DC: Center for Hellenic Studies/Cambridge, Mass.: Harvard University Press), 1968. Keza bkz. L. Canfora, *Storia dele idee politiche, economiche e sociali*, I, yay. haz. L. Firpo, (Torino: UTET), 1982, ss. 399-405, öz. bibliyografya, ss. 418-419.

Bu iki şehrin arasında inanılmaz bir boşluk bulunur. Bu kentlerden birincisinin adı *Machimos*'tur (Savaşçı); ikincisi de *Eusebis* (Sofu). Yayılmacı olan birincisi Hiperborea'lıları işgale girişmişken, ikincisi barışçıdır ve çalışmaksızın toprağın ürünlerinden yararlanır. Dahası, Meropların toprağında iki de nehir bulunur: Zevk ve Üzüntü (*Edonis* ve *Lupe*). Lupe'nin ürünlerini yiyenler gözyaşlarına boğulur, Edonis'in kıyısındaki ağaçların meyvelerinin tadına bakanlar yaşamının aşamalarını sondan başlangıca doğru kat eder. Kısacası, Theopompus sadece *Critias* değil, *Siyaset* konusunda da kusursuz bilgi sahibidir.

Critias'ın bu alaycı pastişini bizim için muhafaza eden Elien'dir (*Histoires Variees*, III, 18).[34] Onun sayesinde Theopompus'un metinleri yüzyılları aşacak, Meropia ve kentlerinin yıkıntıları *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* kahramanlarınca da bilinecektir. Aynı Elien (*De la nature des animaux*, XV, 2) kaynağını belirtmeden Bonifacio Boğazı'nın açıklarında dev deniz koçlarının bulunduğundan, Atlantis krallarının bu koçların saç bağlarını taç olarak kullandıklarından söz eder. Örnek olarak gösterdiği kralların İskender'in ölümünden sonra gelen Makedonya kralları olması, adı belirtilmeyen bu kaynağın Helenizm'in yükselme çağına ait olduğunu tahmin etmemize olanak tanır.

Theopompus'a dönelim. Yazdığı metnin dikkat çekici yanı Platon alegorisinin yerine başka bir alegori kullanması; diğer bir ifadeyle, bunun anlamını kavradığını göstermesidir. Bu masal Hıristiyan Tertullianus'un alaylarına neden olur (*Adversus Hermogenem* 25,5).

Aristoteles, Sakızlı Theopompus'a kıyasla bambaşka çapta bir kişidir. İnsanlar genellikle Strabon'un Helenizm döneminin coğrafyacı ve Stoacı filozofunu Apameia'lı Poseidoni-

34 Bkz. Élien, *De la Nature des Animaux*, XV, 2, çev. A. Lukinovich ve A. F. Morand, "La Roue à Livres" dizisi, Belles Lettres, 1991, ss. 40-42; bkz. Jacoby *seçkisi (F. Gr. Hist.)*, no 115, f. 75. Jacoby'nin bir başka alıntısı için bkz. Servius, *Commentaire à Virgile*, Bucoliques, VI, 13, 26.

us (MÖ 135-51) ile karşı karşıya getirmesini izlerler. Platon ve Atlantis'in ilişkisi Homeros ile Akalıların Troya ovalarına diktikleri duvar arasındakinden farksızdır: "Onu yaratan, yıkacak olandı" (Strabon II, 102 ve XIII, 598). Oysa Aritoteles'in, Atlantis'ten söz etme fırsatını bulmuşken, bundan özenle kaçındığı bir metin vardır. Bu metin, Kristof Kolomb'a Cebelitarık'tan Hindistan ve Çin'e doğrudan bir yol bulma esini veren, önemli bir yazıdır. Stageira'lı filozof ne diyor?[35] Dünyanın hem yuvarlak, hem de küre biçimli olduğunu açıkladıktan sonra, güneyden kuzeye gidildikçe yıldızların değişmesinden yola çıkarak, dev boyutta olmadığını ileri sürüp, ekliyor: "İşte bu yüzdendir ki, Herakles Sütunları'na komşu bölgeyle Hindistan yöreleri arasında bir devamlılık olduğuna, bu sayede de tek bir okyanus bulunduğuna inananlar, aslında tümüyle inanılmaz bir kanıyı dillendirmiyor. Dahası, kanıt olarak bu en uç bölgelerin her birinde rastlanan filleri gösterip, bu devamlılık nedeniyle en uç bölgelerin bile aynı özellikleri paylaştıklarına inanıyorlar."

Adını vermemekle birlikte Herodot'u reddettiği için, güçlü bir mantık. Oysa Herodot (III, 98-106), en değişik ve en görkemli bölgelerin dünyanın sınırlarında bulundukları için değişik ve görkemli oldukları inancındadır. Aristoteles'e göreyse Afrika'da ve Asya'da fil bulunmasının nedeni, onları birbirlerine aynı denizin yaklaştırmasıdır. Böylelikle en uçlar birbirlerine değdiklerinden, en uç olma özelliğini yitirirler.

Fillerden söz edilmesi, Atlantis'e en ufak bir ilgi duymuş olsa Aristoteles'in bu fırsatı kaçırmayacağını ve Herakles Sütunları'nın ötesine değineceğini düşündürür: Atlantis'te de filler vardır, verimli doğa "tabiat olarak en iri ve en obur olan" bu hayvanı doyuracak besini sunar (*Critias* 114e-115a). Fırsat uygundur, ama Aristoteles bu fırsatı yakalamayı düşünmez.

35 *De Coelo*, II, 14, 298a; burada bir ayrıntı dışında J. Tricot çevirisini (Vrin) kullanıyorum.

Oysa aynı Aristoteles (*Meteorolojika*, II, 1, 354a 22)[36] "Çamur nedeniyle, Herakles Sütunları'nın ötesinde bulunan bölgelerin rüzgârlardan korunaklı olduğunu" ileri sürer. Aristoteles burada sular altında kalmış bir Atlantis'e gerek kalmaksızın, "batan adanın kalıntısı çamurlar nedeniyle iyice sığlaşan" (*Timaeus* 25d) boğazın geçit vermediğini ileri süren Platon'u izler. Bu noktada Aristoteles'in Platon'un tuzağına düştüğü kuşku götürmez.

Kaynağı büyük bir ihtimalle Theopompus olup, Aristoteles'e atfedilen *Mirabilia* isminde bir derleme vardır.[37] On altıncı yüzyılda çok dikkatli bir okuyucu Aristoteles'in nitelemeleri konusundaki kuşkularını dile getirdikten sonra, derlemeyi çok doğru olarak şöyle özetler: "[Sözde Aristoteles] burada bazı Kartacalıların Cebelitarık Boğazı'nın ötesinde kendilerini Büyük Okyanus'a atıp, denizde uzun süre yol aldıktan sonra, nihayet karadan oldukça uzakta, ormanlarla kaplı, geniş ve derin nehirlerin suladığı büyük ve verimli bir adaya rastladıklarını ve onların, ardından da birçok başkasının, toprağın iyiliğinin ve zenginliğinin çekiciliğiyle, yanlarında karıları ve çocuklarıyla gelip, oraya alışmaya başladıklarını anlatıyor. Ülkelerinin giderek tenhalaştığını gören Kartaca beyleri, oraya gitmeyi ölüm cezasıyla yasakladı, söylentiye göre, geçen zamanla kalabalıklaşıp eski devletlerini yıkmalarından korkarak, bu yeni sakinleri adadan kovdular." Söz konusu dikkatli okuyucu çevirmen Michel de Montaigne'dir[38] ve bu satırların geçtiği bölüm de "Yamyamlar Hakkında" adını taşır.

En önemlisi Polybius olan birkaç istisnanın dışında, Yunan edebiyatı kaşiflerin değil eğitimli insanların eseridir. Burada filozofları da unutamayız. Aynı durum, birkaç önemli istisna

36 Bu *Meteorolojika* alıntısı için bkz. Proclus, *Commentaire sur le* Timee, 188, 22 (A. J. Festugiere çevirisinde s. 245).

37 *Karş.* P. Moraux, *Les listes anciennes des ouvrages d'Aristote*, Louvain, 1951, ss. 161-163: Bekker baskısında bu metne atıf 836b30-837a'dır. Sicilyalı Diodorus'ta V, 19, bütünüyle benzer bir metne rastlamak şaşırtıcıdır.

38 Bkz. *Essais* I, XXXI, (Folio, Gallimard), 1973 basımı, ss. 304-305.

sayılmazsa, Roma edebiyatı için de geçerlidir. Kayıplar korkunçtur ve bunların en önemlilerinden birisi de eserleri günümüze kadar ulaşabilmiş olan Strabon'un ustası, çok yönlü bilim insanı Apameia'lı Poseidonius'un yazılarıdır. Poseidonius *Quellenforschung* (kaynak araştırması-ç.n.) meselesini engelleyen boşlukları doldururken, insan için rahatlatıcı bir yardımcı olur. Ne var ki bazen ona doğrudan atıfta bulunulduğu da olur; örneğin, daha önce değindiğim bir metinde (Strabon II, 102) Poseidonius'un Atlantis'in varlığına inanma nedenlerinin Platon'un bu konudaki kanısından da güçlü olduğu ileri sürülür. Daha sonraki sayfalarda Platon tarafından kurulan ve kutsallaştırılma sürecinin henüz başlarında olan Akademi içinde bile bu tartışmanın sürdüğünü göreceğiz.

Anlaşılabildiği kadarıyla M.Ö. 80 ve 30 yılları arasında yaşayan, böylelikle de Vergilius'tan on yaş büyük olan Sicilyalı Diodorus[39] bize Atlantis'ten söz ederken Platon'dan çok, Herodot'un ve M.Ö. üçüncü yüzyılda Messini'de doğan Euhemeros'un müridi gibidir, Euhemeros bir kuramcı ve eskiden ulu insanlar olan tanrıların daha sonra toplu hayranlık nedeniyle daha yüksek konuma getirildiğini belirten düşsel bir seyahatnamenin yazarıdır.

Diodorus'un *Tarih Kütüphanesi*'nde Platoncu anlamda bir Atlantis yoktur. Daha doğrusu, Atlas'ın çocukları Kalipso ve Odiseus gibi Atlantlar ile Libya'da yaşayan, Amazonların komşusu ve kurbanı Atlantların bazen karıştırıldığı görülür. Yazmaları biraz düzeltince, bu karışıklık kaybolur.[40] Diodorus adını vermese de kaynağının M.Ö. ikinci yüzyılda yaşamış İskenderiyeli bir mitoloji yazarı olan ve "Deri kollu Dionisios" olarak da

39 Sicilyalı Diodorus konusunda bkz. "Diodore et le vieillard de Crete" adlı denemem. Bu deneme Michel Casewitz'in *Bibliothèque historique* (Tarih Kütüphanesi) çevirisinin I. ve II. kitaplarında önsöz olarak kullanılır: "La Roue à Livres" dizesi, Belles Lettres, 1991. Aynı deneme daha sonra *Les Grecs, les historiens, la democratie* adlı derlememde ss. 135-155 kullanılmıştır.

40 Bkz. Diodorus'un III. kitabı, CUF, yay. haz. Bibiane Bommelaer, s. 2, dipnot 2.

bilinen Midillili Dionisios olması muhtemeldir. Bu birkaç sayfanın (III, LIV ve LVI) esini açıkça Euhemeros'u anımsatır. Yer çok kesin değildir, Diodorus Atlantların "Okyanus kıyısındaki bölgelerde yaşadıklarını ve verimli topraklara sahip olduklarını" belirtmekle yetinmiştir.[41]

Oysa bu insanları yabanıllıktan düzenli hayata geçiren kral, Uranos adlı bir yıldız gözlemcisinden başka birisi değildir. Bir kent kurar ve astronomi becerileri sayesinde geleceği tahmin eder; bütün bilinen toprakların neredeyse tümünü fetheder, birçok karısından on sekizi Titan, elli beş çocuğu olur. Kızı *Vasileia'nın* (Krallık) kardeşi Hyperion'dan *Helios* ve *Selene* adlı iki harika çocuğu olur. Amcaları tarafından öldürülen çocuklar Atlantlar tarafından Güneş ve Ay ile özdeşleştirilir. Fırtınada kaybolan anneleri Vasileia tanrıça muamelesi görür, adına adaklar sunulur. Hyperion'un katlinden sonra Afrika'nın bu büyülü krallığı, onun başta Atlas ve Kronos olmak üzere öteki oğulları arasında (III, LX) bölünür.

Dedesi gibi astroloji bilgesi olan Atlas, Herodot'un sözünü ettiği yüksek dağa kendi adını verir. Oğlu Hesperos Vasileia ile aynı kaderi paylaşıp yıldızlara karışırken, kızları Atlantid'ler "İnsan ırkının kaynağı olurlar" (III, LX, 4). İçlerinden biri Zeus adlı birinden insanlığın velinimeti Hermes'i doğururken, bu kez Kronos'un torunu değil, kardeşi olan bir başka Zeus'un Girit'te on oğlu olur. Poseidon'dan değil, Zeus'tan olma bu on oğlan Sicilyalı Diodorus'la Platon anlatısının tek ortak noktasıdır. Varlığıyla, üzerinde daha önce birkaç söz söylediğimiz bir Girit Atlantis'i mitosunu yarattığı açık olan bu Zeus, Olimposlu değildir. Bütün dünyayı ele geçiren bu Zeus, Atlas'ın kardeşi Kronos adlı bir haydutla kız kardeşi Rheia'nın oğludur (III, LXI, 1). Ya babasının tahttan çekilmesi, ya da tiran Kronos'a karşı girişilen bir halk ayaklanması sonucunda, onun yerine geçer.

41 Karş. Bibiane Bommelaer, *a.g.e.*, XI ve XLI-XLIV.

İlginç bir mitoloji olduğu, ancak Platon mitosuna sadece ince cik bir iplikle bağlı olduğu kesin. Oysa Diodorus'un metni Platon ve Theopompus dışındaki bir kaynağa dayanan tek anlatı dır ve Atlantis'ten söz eden diğer bütün yazılar Platon'a dayanır.

Örneğin bu durum adaların anakaradan ayrılmasından Doğa'nın sorumlu olduğunu, Kıbrıs'ın Suriye'den, Euboia'nın (Eğriboz) Boeotia'dan bu nedenle koptuklarını ileri süren Büyük Plinius'un (*Naturalis Historia* [Doğa Tarihi], II, 204-205) kısa atfı için de geçerlidir. Hareket tersine gelişim de gösterir: Epidaurus örneğinde olduğu gibi adalar karayla birleşerek kaybolmuştur. Bir de denizlerin altında kalan bölgeler vardır ve Büyük Okyanus'un sularıyla yuttuğu Atlantis'in durumu da "Eğer Platon'a inanırsak – *si Platoni credimus*" böyledir. Söylemde bir çalım kuşku olmaması mümkün mü?

Solon'un Hayatı adlı eserinde fazlasını eklemek eğiliminde olan Plutharkos'un yaklaşımı farklıdır ve Platon'un aksine, Mısır yolculuğunu yasa yapma gücüne sahip Solon'un faaliyetlerinin sonrasına yerleştirir. Solon'un kimlerle görüştüğünü, kimlerle felsefe tartıştığını ve kimin evindeyken Atlantis anlatısını duyduğunu bilir. Bu rahiplerin adı Heliopolisli Psenopis ve Sais'den Sanchis'tir. "Bu kavramı manzumlaştırarak Greklere tanıtmaya çalıştı," der ve ekler: "Solon Sais'li bilginlerden (*logioi*) duyduğu ve Atinalılarla ilgili olan, Atlantis'in anlatısına (*logos*) ve mitosuna (*mythos*) ayrılmış büyük bir eser yazmaya girişmişti. Ne var ki vazgeçmek zorunda kaldı; zamanı olmadığından değil, yaşlılığı nedeniyle işin uzunluğundan korktuğu için[...] Platon bu Atlantis konusunu, terk edilmiş ve bir çeşit akrabalık hakkı sonucu eline geçecek güzel bir bölgeye sahip olur gibi, ele aldı; bu konuyu süslemek ve geliştirmek niyetindeydi. Başlangıç olarak anlatıya, mitos ya da şiirin hiç söz etmediği yüksek kemerler, duvarlar, geniş bir avlu yerleştirdi. Oysa geç kalmıştı; hayatı eserinden önce bitti. Yazdıklarına

hayran kaldıkça, eksikleri düşünüp, üzüntüye kapılıyoruz. Atinalıların Zeus Tapınağı gibi, bunca güzel eser arasında Platon bilgeliğinin yarım bıraktığı tek yapıt, Atlantik diyalogudur."[42]

Anlaşıldığı kadarıyla, bu metin sadece Platon'a bağlı değildir ve en azından içinde bir çelişki barındırır. Atlantis mitosunun kaynağı başlangıçta Heliopolis ve Sais'li iki bilgine atfedilirken, sonra sadece Sais'lilerin adı geçer. Platon'un anlatısına sadece bu son iddia uyar. Öte yandan Plutharkos Platon'un en yaşlı halinde başlayıp bitiremediği *Critias'ı* "Atlantis"in kaynağı olarak gösterir. Bir önceki bölümde, bu bitirememe iddiasına inanmadığımı belirtmiştim. Eğer eksiklik belirtisi taşıyan bir diyalog varsa, bu diyalog Platon'un "yazmanı" Opus'lu Filip'e atfedilen *Epinomis*'in izlediği *Yasalar* olmalıdır. Bütün bunlara karşın, *Critias* ve tamamlanmamış Zeus Tapınağı benzetmesi nefis bir edebiyat örneğidir.

Daha sonra, *Filozofların Şöleni* adlı, edebi *sumposion* biçimindeki dev derlemenin yazarı Naukratis'li Athenaios 200 yılı civarında "tatlı" anlamına gelen μεταορπια sözcüğüyle ilgili olarak (XIV, 690a) *Critias*'tan Platon'un bu kelimeyi kullandığı kısa bir bölüm (115b) aktarır. Ama bu, bir filolog saptaması dışında bir anlam taşımamaktadır. Daha da sonra, büyük Roma tarihçilerinin sonuncusu, ciddi ve barok Ammianus Marcellinus (XVII, 7) çeşitli deprem biçimlerini işler. Ammianus Marcellinus, Miletli Anaksimandros ve İyonyalı Anaksagoras'ın kuramlarına değindikten sonra, deprem çeşitlerinden bazılarını inceler. Bu depremler arasında, "Avrupa'dan daha büyük bir adayı" Atlantik Okyanusu'na gömecek şiddette patlamalar da vardır.[43] Avrupa göndermesi, Ammianus Marcellinus'un doğrudan Platon'u kaynak almadığını gösterir. Büyük Plinius'un

42 Bütünüyle tekrarladığım bir çeviri için bkz. Anne-Marie Ozanam, "Quatro" dizisi, Gallimard, 2000. Zeus Tapınağı Plutharkos'un ölümünden sonra Hadrianus tarafından tamamlandı. İnşaatına Peisistratos döneminde başlanmıştı.
43 Bu inceleme 24 Ağustos 358 tarihindeki Nikomedya (İzmit) depremiyle bağlantılıdır.

tersine, Ammianus Marcellinus "olayların" gerçekliği konusunda en ufak bir kuşku duymaz.

Ne var ki Ammianus Marcellinus'un bunları yazdığı dördüncü yüzyılın ikinci yarısında dev bir değişim görülür: Roma İmparatorluğu'nun bir Hıristiyan devletine dönüşmesi sonucunda imparatorluk tebaasının ruhani ataları Troya Savaşı kahramanları değil, Hz. İbrahim ve Hz. Musa olur. Diğer bir ifadeyle, kendilerini *verus Israel*, ya da gerçek İsrail-oğulları olarak gören Hıristiyanlar, tarihin Mikenai ya da Knossos'da değil, Kaldea'nın Ur kentinde başladığına ve Kudüs'te devam ettiğine inanırlar.

Oysa Grek-Romen dünyasının Yahudi olması için, önce Yahudilerin Yunan olmaları gerekecektir. Elias Bickerman'ın sıkça çevirdiğim cümlesi uyarınca, "Yahudilerin kitap ehli olmaları için, kitabın Grekçeye çevrilmesi gerekmektedir." Bu İskenderiye'de başlayan, ama Kudüs'ün de önemli rol oynadığı uzun bir hikâyedir.

Birinci yüzyılın iki Yahudi yazarının eserleri, günümüze onları uzun süre görmezden gelmeye çalışan Yahudilerin değil, bu metinleri bize Grekçe ve çoğu kez oldukça incelikli bir dille miras bırakan Hıristiyanlar sayesinde ulaşır: bu Yahudi yazarlar Titus Flavius Josephus (Yahudi adıyla Yossef ben Matityahu Hakohen) ve İskenderiyeli Philon'dur. Titus Flavius Atlantis'e ilgi duymasa da Philon için durum oldukça farklıdır. İskenderiyeli bir Yahudi olan Philon eserinde Kitab-ı Mukaddes'in, yani yasa koyucu Musa'nın otoritesiyle Platon'dan Stoacılara kadarki Yunan filozoflarınkini bağdaştırmaya çalışır. Zaman silsilesi konusunda en ufak bir kuşku duymaz. Hz. Musa kuralları "Hesiodos'tan çok uzun zaman önce" koyar, μακροις δε χρονοις πρότερον.[44] Philon aslında *Dünyanın Çürümezliği* adını alması gereken *De Aeternitate Mundi* isimli eserinde Atlantis'in

44 Bkz. *De Aeternitate Mundi*, 19. R. Arnaldez baskısı ve J. Pouilloux çevirisi, Cerf, 1969.

sonunu getiren felâketten kısaca söz ederken neredeyse çağdaşı Büyük Plinius ile aynı ifadeyi kullanır.[45] Alıntıyı tekrarlayalım. Philon ortaya yeni adalar çıkarken bazılarının da sular altında kaldığını hatırlatır ve ekler: "Atlantis Adası'nda – Platon'a göre Libya ve Asya'nın toplamından geniştir – bir gün ve gece boyunca şiddetli depremler olur, sular yükselir ve ada birden (ἐξαιφνῆς) suların altında kalır: Denize dönüşür, ama derin bir çukur olduğundan, üzerinden tekne geçemez" (141). Bu son ayrıntı Philon'un Platon'a bütünüyle sadık kalmadığını gösterir. Ustasının ve Aristoteles'in aksine, kayıp kıta-adanın yerini alan balçık/çamurdan söz etmez;[46] çünkü bundan söz etmesinin Kitab-ı Mukaddes'te Eski Çağlar hakkında söylenenler ile kendi Tufan anlatısı arasında uyum sorunu yaratacağının bilincindedir.

Yahudi aydınları yasalarının kadimliğinden, efendileri olan tek Tanrılarıyla ayrıcalıklı ilişkilerinden ne denli emin olurlarsa olsunlar, kınadıkları şeylerden tümüyle ayrışmış değillerdir. Titus Flavius Josephus *Contra Apionem*'de (birinci yüzyıl sonu) istediği kadar Herodot'un ve Yunan tarihçilerin yalancı olduğunu iddia etsin, bu iddiasını Yunanca yapar. Buradaki tepki sömürgeleştirilmiş insan tepkisidir, aynı refleksi Fransız sömürgeciliğini kınarken efendilerinin dilini kullanan Cezayirli yazarlarda, tarihçilerde de görürüz. Oysa Josephus örneğinde hiç olmazsa Yunanlıların gerçek efendiler olmaması, onların da Roma'ya tâbi olmaları gibi bir fark vardır. İkinci yüzyılda Apameia'lı Numenios kelimenin tam anlamıyla

45 Büyük Plinius MS 79 yılında, Vezüv Yanardağının patlaması sonucunda ölür.
46 *De Aeternitate Mundi* çevirisinde (yay. Arnaldez, 1969) J. Pouilloux ου πλωτόν terimini "Sadece üzerinden geçilmez" olarak çevirir ki, bu ifade bana imkânsız görünür. 117'den sonraki bütün pasajın Theophrastus'a atfedilmesi için bkz. H. Diels, *Doxographi Graeci, Opinions des Physiciens*, fr. 12, Berlin, 1879. Aynı atfın tekrarı için bkz. W. W. Fortenbaugh *v.d.*, *Theophrastus of Eresus, Sources for his Life, Writings, Thoughts and Influence*, I, (Leyde, New York ve Köln: Brill) 1992, s. 351: Philon'un eserindeki atıf için bkz. ss 139-141. Metnin çamuru zikretmesi için, birkaç kez önerildiği gibi, düzeltme gerekecektir.

ağzından baklayı çıkarıverir: "Platon Attika dili konuşan bir Musa değilse, nedir?"[47]

Bu sorunsal Hıristiyanlığın savunucuları (Tatianus, Antakyalı Theophilos, İskenderiyeli Klement) tarafından yeniden ele alınıp, geliştirilir. Bu kişiler gerçek İsrail'in temsilcileri oldukları için, Tanrı'yla yaptıkları akid uyarınca İsrail'in mirasını benimsemekle yükümlüdürler – en azından, Tanrı'yla birliktelikleri simgeleyen Tecessüm'e kadar. Tecessüm'e kadar, tabii, daha öteye değil. Edebi ve dini yaşamı 196 ile 222 yılları arasına yayılan Tertullianus'u ele alalım. Güçlü ve tutkulu bir hatip olarak Hıristiyanlığı kabul etmiş Pontius, Pilatus'a yakınlık duyar (*Apologetique* XXI, 24) ve Yahudileri kıyıcılıkla suçlar (XXI, 25); ona göre Musa, "Aranızda [Yunanlılar] en eski olan ünlü Danaos'dan 400 yıl önce yaşar". (*Apologetique* XIX, 3). Buna göre Musa'yı Satürn'den daha yaşlı kabul etmektedir. Tertullianus, Atlantis'ten söz eden ilk Hıristiyan'dır. Peki, bu durum bize ne anlatmaktadır? O, bu ifadeleriyle aslında halk arasında yaygın olan hurafelerin aksine, bütün felaketlerden Hıristiyanların sorumlu olmadıklarını söyler: "Tiber Irmağı taşıp kent sular altında mı kaldı, toprak mı sarsıldı, kıtlık ya da veba mı görüldü, hemen 'Hıristiyanları aslanlara atalım!' diye haykırırlar." Tarihte felaketlerin hiç eksik olmadığını hatırlatıp ekler: Platon da Asya'dan ya da Afrika'dan bile büyük bir kara parçasının Atlantik'e gömüldüğünü anlatır."[48] Yahudileri kadim tarihin orta direği olarak gören Tertullianus'un Tanrı sayesinde tahtta oturan Sezarların da Hıristiyanların dualarını hak ettik-

47 Numenios=Leemans Fr. 10, s. 130; Numenios=Des Places 8 s. 51; bkz. İskenderiyeli Klement, *Stromates* I, 22; Pamfilyalı Eusebius, *Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως Προπαρασκευη* (İncil'e Hazırlık), IX, 7, 9 ve XI, 10, 14.

48 Bkz. *Apologetique*, XL, 2-4, yay. haz. ve çev. J.-P. Waltzing, giriş ve not. P.-E. Dauzat, 2. baskı, (Paris: Belles Lettres), 2002. Önemli olan Tertullianus'un Sicilyalı Diodorus'u okumuş olması (*a.g.e.*, X, 7) ve Satürn'ün bir insan (Kronos) olduğunu bilmesidir. Dünyadaki diğer değişikliklerin örnekleri arasında Atlantis'i saymaması konusunda bkz. hayatının sonunda yazdığı *De Pallio* II, 3.

lerine inanması (XXX, 1) şaşırtıcıdır. Hıristiyanlarla Atlantis'in ilk karşılaşması böyle gerçekleşir.

Hıristiyan hatip Arnobius da Tertullianus çizgisini izler ve çekirge istilasından Troyalı Helena'nın kaçırılmasına ve depremlere dünyayı etkileyen felaketleri sıralar; Atlantis'in sular altında kalmasına değinirken, Hıristiyanların bu felaketlerde en ufak bir paylarının olmadığını belirtir. Arnobius için Atlantis'in yok oluşu, örneğin İskender'in fetihleriyle karşılaştırılacak tarihi bir gelişmedir.[49] Bu yazılar dördüncü yüzyılın hemen başlarında, Diocletianus'un Hıristiyanlara zulmettiği dönemde yazılır.[50]

Şimdi de yüz elli yıl daha sonraya, Batı Roma'nın parçalandığı döneme gelelim. Konstantinopolis artık Bizans olarak adlandırabileceğimiz bir "Roma" imparatorluğunun başkentidir. Dönem, Pierre Chuvin'in (*Chronique*)[51] ustalıkla tasvir ettiği gibi *son putperestler* çağıdır. Teodosus'un 392 yılında yok etmeye çalıştığı putperestliğin Cicero ve hatta Tertullianus'un bildikleri putperestlikten çok başka olduğu kesindir. Hıristiyanlık karşıtı son imparator olan "Dönme" Julianus (360-363) Yunanlıların ve Romalıların dininin yandaşı olmaktan çok, neo-Platon'cudur ve Andre Piganiol (*Empire chretien*) onu "azizlik" mertebesine bile yükseltir.[52]

Devletin ağırlığı büyüktür, hatta ustam Henri Marroux'nun ifadesiyle, "bütüncüldür." Putperest olsun, Hıristiyan olsun, kelimenin Greko-Romen anlamıyla siyasi hayatı hoş görmeyecek bir iktidarın kendini uzun Platon'cu terimlerle ifade etmesi olağandır. Diocletianus döneminde, 301 yılında yayınlanan ve

49 Arnobius, *Contre les Gentils*, I, 5, 1, yay. haz. H. Le Bonniec, (Paris: Belles Lettres), 2. baskı, 2002.

50 Bu göndermeye Atlantis savaşlarının alegorik bir yorumuna yol açmak için ek olarak bkz. İskenderiyeli Klement, *Stromates*, 9, 58.

51 Pierre Chuvin, *Chronique*, "Histoire" dizini, (Paris: Belles Lettres), 1990.

52 Bkz. Andre Piganiol, *Empire chretien*, (Paris: Presses Universitaires de France), 1972, s. 162: "Aziz olarak görülmeyi hak etmişti."

kalıntılarına başta Ancyra (Ankara) olmak üzere imparatorluğun değişik bölgelerinde rastlanan "Azami Kararnamesi'nin" giriş bölümünün, Platon'un son ve anıt eseri *Yasalar*'da kuramını ve uygulamasını belirttiği *prooimion* (giriş) bölümüne çok benzediği yadsınamaz.Neo-Platon'cu Proclus'un (412-485) beşinci yüzyılda kaleme aldığı *Timaeus* yorumu V. Rossi'ye göre "ancak Hegel'in erişebileceği bir ustalık örneği"dir. Kutsal Peder A. J. Festugiere bu ifadeyi söz konusu yorumun olağanüstü çevirisine epigraf olarak kullanır.[53] Henri Marguerite ile birlikte Platon incelemelerimde ustam olan Victor Goldschmidt bundan yarım yüzyıl önce bana, "Proclus'u okumayın, ukaladır; Plotin okuyun," derdi. Ama Proclus *Timaeus*'u ve yanı sıra Plutarkhos gibi *Atlantik* olarak adlandırdığı *Critias*'ı yorumladığı andan itibaren, onu okumamak imkânsız olur.

Başlangıç olarak Proclus'un tıpkı ustaları İamblikos ve daha doğrudan Surianos gibi, neo-Platon'cu olduğu ölçüde neo-Pisagor'cu olduğunu belirtmekte bilmem yarar var mıdır? Daha çalışmalarının başlangıcında Lokri'li Timeos'a ait olduğu iddia edilen *Doğanın Yorumlanması* isimli eserine – bu iddia aslında M.Ö. birinci yüzyıla ait bir yanlışlıktan kaynaklanır- göndermede bulunur ve neredeyse intihalle suçlanır. *Timaeus'un Bir Yorumu* ile Platon'un bir M.Ö. beşinci yüzyıl Pisagor'cusunun görüşlerini ifade etmek istediğini iddia eden A. E. Taylor da kendine özgü bir biçimde bir Proclus mürididir.[54]

Platon'dan sekiz yüzyıl sonra, Proclus yorumladığı yazarı ne ölçüde kavrar? Burada onun için bir kör nokta vardır, o kör nokta da siyasetçi Platon'un içinde mi yaşadığı yoksa düşünde mi tasarladığı bilinmeyen *polis* ile ilgilidir. Proclus *Yorum*'un gi-

53 Bkz. K. P. A. J. Festugiere, *Commentaire sur le* Timee, Vrin 1966. Eserden sadece birkaç ayrıntıda uzaklaşıyorum; örneğin, bana göre Atlantisliler değil, Atlantlar diyorum. Festugiere'in çevirdiği metnin sayfa düzeni Diehl tarafından yeniden çekleştirilmiştir.

54 Bkz. A. E. Taylor, *A Commentary on the Timaeus*, (Oxford: Oxford University Press), 1928.

rişinde *Cumhuriyet*'ın göksel düzen olduğunu belirtir ve kitabın sonundaki ünlü cümleyi tekrarlar (IX 92b): "Kuruluşunu anlattığımız kent [...], bana kalırsa dünyanın hiçbir bölgesinde bulunmuyor [...]. Belki de bakmak isteyenin göreceği, bakarken de kendi kendini yönetmek isteyeceği bir örnek gibi orada, göğün yükseklerinde duruyor." Proclus Atlantlara karşı savaşın "ay altı evrende yer alan ve muhalefet ile değişimden kaynaklanan dünyaya benzediğini"[55] ekler.

Proclus sadece neo-Platoncu değil, örneğin İamblikos gibi, sayılar üzerinde kurgu yapan bir neo-Pisagorcudur. Pisagorcular her fizik yeniliğin sayılarla çevrelendiğini, Doğa'nın bütün eserlerinin sayılara uyarak var olduğunu iddia eder (16, 20, s. 44). Söz konusu Bir olsun, diad, triad ya da ilk dört sayının toplamı tetraktis olsun, her sayı bir açıklama gerektirir. Örneğin bir diyaloğa katılanların sayısı anlamlıdır. Proclus ustası Sirianos'un sözlerine dayanır: Dinleyici sayısı azaldıkça, söylem daha gizli ve daha tanımlanamaz bir biçimde devam eder" (26, 7, s. 49). Proclus'un gözünde, dördüncü dinleyici hasta olduğu için, Platon'un sözlerini ciddiye almak aptallıktır.

Söz konusu olan, neo-Pisagorcuların çerçevesini aşan bir gelişmedir. Sayılar kuramının İamblikos'ta *geometria*, Talmud'da *gamatrya* olarak adlandırılması şaşırtıcı olmamalıdır.

Proclus'u okurken kişi hem Atlantis yorumunun tarihiyle hem de yazarın kişisel hermeneuitik yaklaşımıyla karşılaşır. Bir felsefe ekolünün başı olmamakla birlikte, dördüncü yüzyılın ikinci yarısında Akademi üzerinde önemli bir etki yapan Krantor'a (76, 5-10) göre, "Platon'un çağdaşları onunla alay eder, *Cumhuriyet*'ı onun yazmadığını, Mısır kurumlarından aldığını" söylerlerdi. Platon bu alaylara öylesine önem vermişti ki, Atinalılarla Atlantlar arasındaki bu öyküyü Mısırlılara aktarmış, böylelikle onlara Atinalıların geçmişte gerçekten

55 Bkz. Proclus, *Yorum*, 4, 25, Festugière, s. 27.

de böyle bir rejim altında yaşadıklarını söyletmek istemişti."[56] Kısacası, Mısır dikilitaşlarından Solon'un gözüyle söz eden Krantor için, Atlantlarla ilgili tüm bu söylem "ancak ve sadece hikâyedir."

Proclus devam eder: "Kimileri de Atlantis'in gerçekle en ufak bir ilgisi olmayan, buna karşılık ebedi ya da Kozmos'un geleceğine bağlı gerçeklerle ilgili işaretler taşıyan bir masal, bir öykü olduğunu söylüyor," (76, 10); bu da onları Platon'un ünlü ifadelerine karşı çıkmak zorunda bırakıyor. Yazarın vardığı sonuç önemlidir: "Mutlak gerçek olan, bir bakış açısından gerçek, bir diğerinden gerçekdışı olmadığı gibi, görünürde yanlış, gizli anlamda gerçek de olamaz." İlginç olan, Proclus'un bu "inkârcılardan" hiçbirini anmamasıdır; ne var ki Atlantis'e ayırdığı sayfaların sonunda, Strabon'da gördüğümüz Aristoteles'ten adını belirtmeden bahseder. "Kısacası, Homeros'un Phaeacia'lılar ve Yunanlıların inşa ettikleri duvara yaptığı gibi, 'Kanıt yok olduktan sonra, söz konusu soru da yok olmuş sayılır' denemez, çünkü burada düş ürünü kurgu değil, gerçek vardır."[57]

Oysa aynı Proclus "gerçek" Atlantis konusunda son derecede belirsiz tanımlarda bulunur: "Bu cinsten ve bu büyüklükte bir ada var olduğunun kanıtını dış denizde [Atlantik Okyanusu] görülenleri anlatan bazı gezginlerin yazdıkları seyahatnamelerde görüyoruz. Onların zamanında bu denizin altında Persephone'a adanmış yedi; biri Pluton'a, ikincisi Ammon'a, bin stad(*) genişliğinde olup, sakinlerinin atalarından gerçekten de var olmuş dev bir Atlantis adasının anılarını duyarak büyüdükleri ortadaki üçüncüsü Poseidon'a adanmış üç dev ada vardı" (177, 10-20). Proclus "gezgin" olarak varlığı-

56 Festugière "gerçekten" sözcüğünü [haklı olarak] kendinin eklediğini açıklar. Bkz. *a.g.e.*, s. 111, dipnot 2.

57 Festugière burada Aristoteles'e yapılan göndermeyi fark etmez ve "Proclus'un bilinen bir itirazı dile getirdiğini düşünür. Bkz. *a.g.e.*, s. 246, dipnot 2.

(*) Stad: Uzunluğu 192 metre olan bir Yunan birimi (ç.n.)

nı sadece kendisinin bildiği Marcellus adlı birinden söz eder.[58] Atlantis'in inkârcılarına değindikten sonra, Atina'yla Atlantis arasındaki savaşta evrensel düzenle bir benzerlik gören, çoğu Platon'cu, birkaç yazar sayar.

Örneğin, ilkel Atina'nın hareketsiz yıldızların, Atlantların da gezegenlerin eşi olduğunu ateşli bir biçimde savunan Amelius:[59] Atlantis adası yedi daireye bölünmüş değil midir? Aynı şekilde, Origenes de Atina-Atlantis savaşını bir tarafı daha kalabalık, diğeri daha güçlü ve daha donanımlı olan iki iblis sınıfı arasında bir çatışma olarak görür. Yine daha önce tanıştığımız Apameia'lı Numenios Atinalıları ruhları soylu, Atlantları da *yaratılışa* bağlanmış ruhlar olarak anlatır. Porphirios ise Batı'nın "kötülükçü iblislerin" yeri olduğu kanısındadır.

Proclus ustaları İamblikos ve Sirianos'un düşündükleri konusunda çok daha dilbazdır: Bir'in dünyasıyla Diad'ınki arasında, Aynı'yla Öteki, Hareket ve Dinginlik, Sınır'la Sınırsızlık arasındaki karşıtlık evrenseldir. Sonunda bu yoruma taraf olur; ben de Platon'un metninin bu yönde gittiğini kanıtlamaya çalıştım.

Proclus alışkanlıkları uyarınca benzeşmeleri çoğaltır: Pers savaşlarıyla ilgiyi çok iyi anlamıştır: "Pers ordusu Yunanlıların ve özellikle Atinalıların üzerine Doğu'dan atıldı ve Platon da Atina'nın, iki taraftan düzensiz seller gibi üzerine gelen barbar ordularına bir merkezden çıkıyormuş gibi ders vermesini görmen için, Atlantik savaşını Batı'dan getirdi." (172, 10-20, s. 227). Bu insani benzeşmenin ötesinde, Atina'nın yanında Olim-

58 Bkz. Festugiere, *a.g.e.*, s. 233, dipnot s. 182-15'te *Habeşistan Üzerine Araştırma* adlı bir eserin yazarı olarak yeniden ortaya çıkan bu Marcellus başka kimse tarafından tanınmaz. Festugière burada Marcianus adlı bir başkasıyla bir karışıklıktan söz eder, oysa bu kişinin yazdığı "Dış Deniz Gezisi" Habeşistan ile ilgili değildir. Proclus'un alıntıladığı bölümler Jacoby *seçkisinde* 671 numaradadır.

59 Bkz. Festugiere çevirisi ss. 112-115, Yunanca metin 76, 20-80 8 özeti. Amelius 21 yıl boyunca İtalya'da Plotinus'un sekreterliğini yapar, eserlerinin kronolojik düzenini üstlenir. Bkz. Luc Brisson, *Dictionnaire des philosophes antiques*, I, yay. haz. Richard Goulet, CNRS, 1989, ss. 160-164. Bilgeler arasında bir, ya da iki Origenes (biri Hıristiyan, diğeri neo-Platoncu) mi var konusunda tartışma yaşanır. Bkz. Henri Crouzel, *Origene*, (Paris ve Namur: Le Sycomore), 1985, ss. 29-31.

pos tanrıları, Atlantların tarafında da Titanların (ve Atlas'ın) yer aldığı bir de tanrısal benzeşme dikkat çeker. Dahası, Herakles Sütunları Aynı'yla Öteki arasındaki sınırı belirler ve Proclus *Politika* mitosunun (273d) sözünü ettiği "Sonsuz benzemezlik Okyanusu" çağrışımını kaçırmaz ve ekler: "Madde daha az iyi olan dizideki tanımları alır: sınırlanmamışlık, karanlık, mantıksızlık, ölçüsüzlük, başkalık ilkesi, diad; aynı biçimde, Atlantik Okyanusu da Atlantid adını korur" (175, 20-25, s. 231). İlginç olanı, Diodoros ve "Orfist" ozanlar, modern yazarlar gibi Girit'ten bolca söz ederlerken, Proclus'un bu ada konusunda kuru bir cümleyle yetinmesidir: "İlâhiyatçılar Girit'i Anlaşılabilir ikamesi olarak kullanmaya alıştılar" (118, 25, s. 162).

Okuyucu Proclus'un *Yorum*'undan gözleri kamaşmış, ancak bu ustalık karşısında biraz ürkmüş olarak çıkar; bir de, Platon'un öldürmeye başladığı siyasetçinin ölümüne tanıklık etmenin üzüntüsüyle. Proclus Hıristiyanlardan söz etmez ve Kader'e değindiği olursa da, bunu Stoacılar gibi yapar. Eğer değindiği Origenes Hıristiyan Origenes ise, o zaman neo-Platon'cu felsefede adı geçen tek Hıristiyan'dır; ama bu konu henüz çözümlenmez.

Oysa tüccar olduğunu iddia eden ve imzasını basitçe "bir Hıristiyan" olarak atan son bir kadim Hıristiyan daha vardır. Bu kişi "Nesturi", yani Halkedon Konsili'nin (553) Ortodoksluk tanımına göre kâfirdir. Monofizitler Hz. İsa'nın iki doğasını aşırı ölçüde kaynaştırırken, Nesturiler fazlaca ayırır. Tabii sözünü ettiğimiz kişi kendini eksiksiz Ortodoks olarak tanımlar. İskenderiye'de, 547 ve 549 yılları arasında yazdığı *Hıristiyan Topografyası* XI. yüzyıl yazmalarında Cosmas İndikopleustes adını taşır; daha eski belgelerde bu isme rastlanmaz.[60] Kişinin Kozmos'ta, Hindistan'a doğru giden gezgin olduğu anlaşılır ve

60 Kozmas için bkz. W. Wolska, *La cosmographie chretienne de Cosmas Indicopleustes*, (Paris: Presses Universitaires de France) "Bibliotheque byzantine (Bizans Kütüphanesi)", Etudes. Aynı kişi, Wanda Wolska-Conus adı altında "Sources chretiennes (Hıristiyan Kaynakları)" dizisi kapsamında söz konusu belgenin yeni ve dikkat çekici bir çevirisini yayımlar (üç cilt, 1968-1973). Hayranlık uyandırıcı bu baskı üç cilttek çizimleri de içerir.

Basra Körfezi'nin ötesine geçmediği görülür. Kitabı Kitab-ı Mukaddes ile sıkı ilişkide bir Kozmos yorumu olmak amacını taşır. Dünyanın boyu eninden fazla, şişirilmiş bir galeta biçiminde olduğuna, gök kubbenin sert bir cisimden oluştuğuna inanır (bkz. s. 63). Bilimsel açıdan bakıldığında, eser sadece Proclus'a göre değil, örneğin Strabon tarafından temsil edilen Eski Çağ coğrafyasına göre de olağanüstü bir gerileme gösterir. Öte yandan, bir Hıristiyan popüler kültürü sergilemesi açısından sarsıcıdır. Çizimler üzerimde Eski Kahire'deki Kıpti müzesinde, bazıları Cosmas'la aynı dönemden kalma ve Batı'da Roma heykeltıraşlığının geleceğini haber veren yontularla aynı etkiyi bırakmıştı.

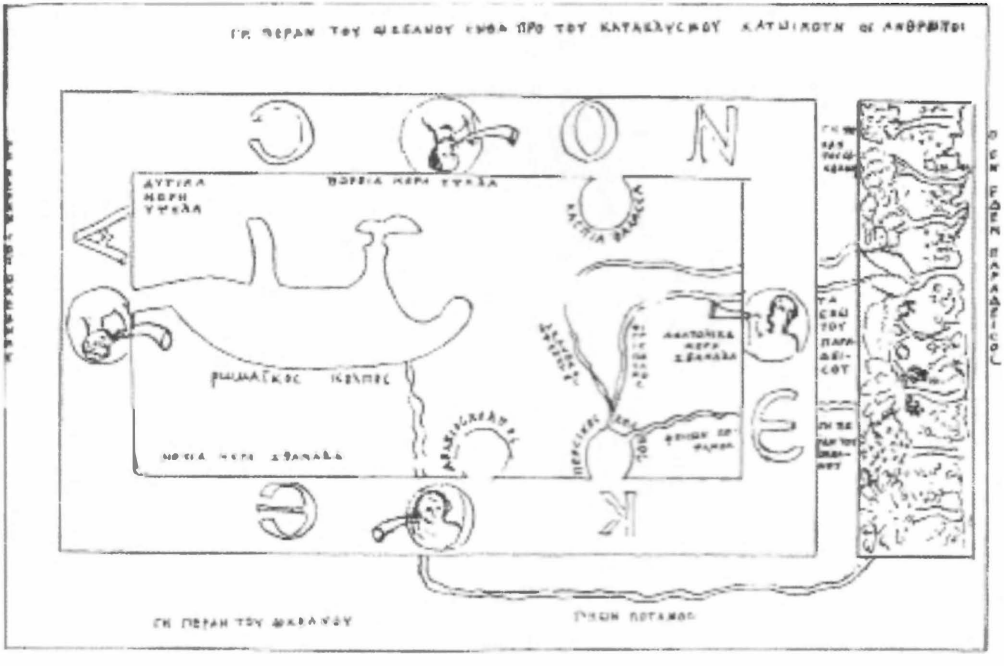
Cosmas'ın Atlantis konusundaki ifadeleri XII. ve sonuncu kitapta yer alır (XII, 2-8) ve bu ifadeler Timeos dışında Yunanlıların haberdar olmadığı, Kaldea'lıların bildiği bir Kitab-ı Mukaddes tufanının yorumu olarak görülür: "Aynı Timeos, filozof olanı da, öte taraftaki topraklardan söz eder. Ona göre dışarıda, Okyanus'un içinde, Gadeira (Cadix~Cádiz) tarafında anlatılamayacak büyüklükte, Atlantis adlı bir ada vardır; ötesindeki topraklardan gelen on kral (ἐκ τῆς πέραυ γῆς ἐλθόυτας), ada halkını denetim altında aldıktan sonra Avrupa'yı ve Asya'yı fethetmiş; daha sonra Atinalılara yenilmiştir ve Timeos'a göre bu ada Tanrı tarafından sular altında bırakılmıştır. Platon ve Aristoteles'in onayladıkları ve Proclus'un yorumladığı bu Timeos bizimkilere benzer düşünceler ifade ediyor, [Hz. Musa'nın] *logos*'unu değiştirerek Batı'yı Doğu'nun yerine geçiriyor; hem bu toprakların, hem de okyanusun ötesinin on kuşağını sayıyor. Kısacası, hepsinin bu öyküyü Hz. Musa'dan aldıkları ve kendi anlatılarıymış gibi sergiledikleri apaçık."

Adamımız Kaldea ve Mısırlı olup, "Yunanlılardan daha eski[61] (XII, 5-6)" tarihçilere saygıyla değindikten sonra, devam eder: "Oysa dünyaya bunlardan daha sonra gelen Yunanlılar yazıyı

61 Ἕλλήυες: bana kalırsa, putperest olarak anlamak gerekir.

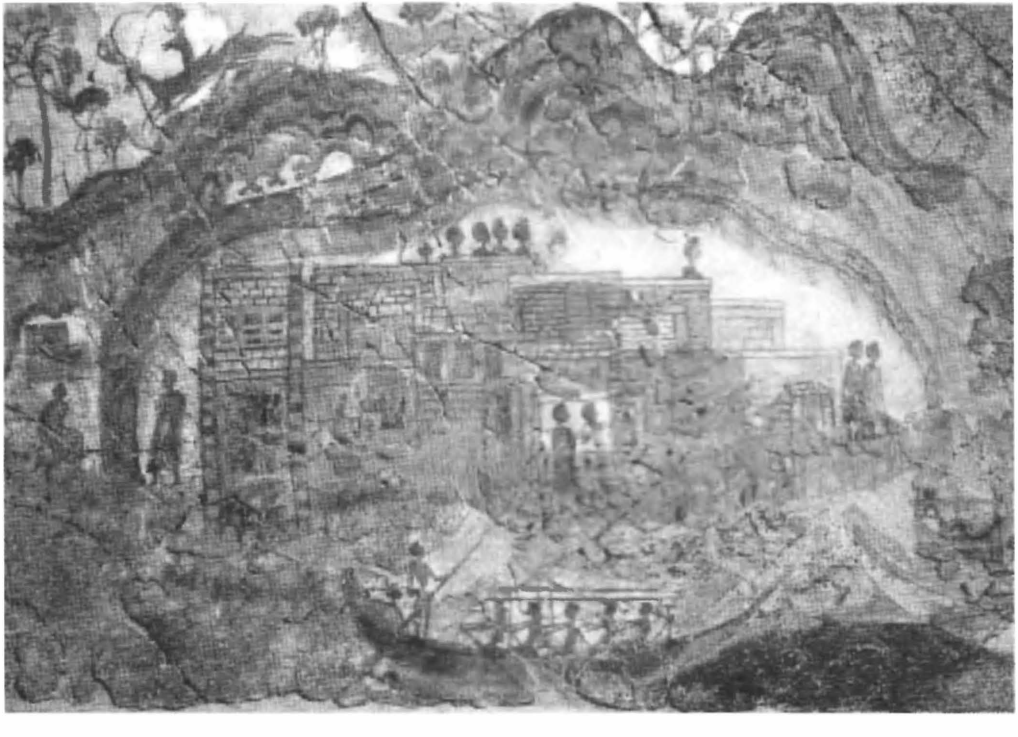
geç öğrendiler; Doğu'nun dışında, Batı'da bir yerlere yerleşerek ve Şeria'yla Mısır'ın çok uzağında yaşayarak, ne görgü tanığı, ne de kulak misafiri olarak katıldıkları bu gelişmelerden haber siz kaldılar. Tanrı'nın Kitabı'na inanmamalarının, kendi anlatılarını efsaneleştirmelerinin nedeni budur." Oysa bu durum değişecek [...], Yunanlılar da havarilerin aracılığı ve gerçekleştirdikleri mucizeler sayesinde Kelam'a inanacaktır. "Ne var ki daha sonra, belirtiler zamanla kesilince, inanıp vaftiz olan birçok Yunanlının Eski ve Yeni Ahitlere artık inanmadıklarını göreceksin." Bunlar, inancı zayıf insanlardır. "Zaten Süleyman adlı bir Mısırlı da Platon'a bu nedenle, 'Yunanlılar hep çocuk kalmıştır,' der; Yunanlıdan asla ihtiyar çıkmaz ve sizde zamanın aklaştırdığı hiçbir öğreti görülmez." Süleyman ile Solon, Süleyman ve Mısırlı rahip arasında çifte karışıklık.[62] Bir yanda "Habeşistan ve güney bölgeleri ilâhi metni kabullenirken, sadece bilgelikleri kendinden menkul Yunanlılar kendi selâmetlerini görmezden geldiler: bir tek yukarıda sözünü ettiğim Timeos, hangi kaynaktan yararlandıysa, belki de Kaldea kaynaklarını kullanarak, anlatılarını yeniden biçimlendirdi: ötelerden – dediğine göre sular altında kalan – Atlantis adına gelen on kral, adanın sakinlerini de kullanarak buraya yerleşti ve ardından da Avrupa ve Asya'yı istilâ ettiler ki, bu açık bir uydurmadır ('ὁπερ σαφέστατου εστι πλασμα); gerçekten de Timeos bu adanın yerini gösteremeyince, Tanrı'nın iradesiyle sulara gömüldüğünü ileri sürdü." Kısacası, yalan, ama İncil'den esinlenmiş bir yalan. Benzer mantık yürütmeler daha sonra, Aydınlanma Çağı'nda da görülecektir. Şimdiyse bir Kıpti'nin Yunanlılar hakkında düşündüklerini okuduk.

62 Editör *Timaeus*'un (22b) aynı değiştirilmiş alıntısına iki buçuk yüzyıl sonra rastlandığını belirtir: Bkz. Eusebius, *Chronique* I, süt. 3-4; *a.y.*, *Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως Προπαρασκευή* (İncil'e Hazırlık), X, 4, 19; Böylelikle Hıristiyanlar Solon'a yöneltilen çığlığı duymuş olmalıdır: "Solon, Solon, siz Yunanlılar ebediyen çocuk kalacaksınız!"

Cosmas Indicopleustes'e göre Dünya. MS. VI. yüzyıl

Kaynak: Cosmas Indicopleustes, Topographie chretienne, c. I, yay. haz. Wolska-Conus, (Paris: Editions du Cerf), 1968.

Levha II: *Limana giren tekne*. Akrotiri (Santorini–Thera) freski, MÖ XVI. yüzyıl, Atina, Ulusal Müze © Gianni Dagli Orti / Corbis.

Levha IV: Gerçeğe yakından da öte bir Jacques Brunschwig yorumuna göre, bir Atlantis görüntüsü.
İkonografi çerçevesinde pek ihtimal verilmeyen bir başka seçenek de Araf'tır.
XVI. Yüzyıl freski (anonim), Mantova, Dük Sarayı (Sala dei Cavalli), Klişe: Soprintendenza per il Patrimonio Storico, Artistico e Demoetnoantropologico di Mantova.

Levha VII: *Atlantis Insula.* Nicolas ve Guillaume Sanson Haritası, 1668. Yay. haz. Gilles Robert de Vaugondy, 1741. Klişe: Fransız Ulusal Kütüphanesi, Paris. Bacon'da olduğu gibi, burada da Atlantis Amerika'nın batısında yer alır.

Bölüm III
ATLANTLARIN DÖNÜŞÜ
1485 - 1710

Cosmas bize Atlantis mitosu rivayetini, bir önceki bölümde aktarıp özetlediğim yöntemle anlatan son "Eski/Klasik" olur. Platon Bizans'a yetişmiş olsa da, metinlerinin yorumu dışında, *Timaeus* ve *Critias*'ın yeniden ele alındığını gösterir hiçbir belirti yoktur. Kaldı ki, bu *Yunanlılar* Romalıdır. İmparatorluğun sayısız dirilişine karşın, *kırılmış bir tarihten*[63] söz edilecek yer, Batı olmalıdır. *Timaeus*'un batılılarca bilinmediğinden değil. *Timaeus* IV. yüzyılda Calcidius[64] adlı birisi tarafından Latinceye kısmen çevrilir; okunur ve yorumlanır: Dünyanın oluşumunu göstermek konusunda kiliselerimizin vitrayları bile bu çeviri ve yorumdan yararlanır.

Bazen değinildiği gibi, Confert'li Aziz Brendan'ı anlatan İrlanda efsanesinde[65] mitosun izlerine rastlanabilir mi? Ortaçağ haritaları Yeryüzü Cenneti'nden Yecüc-Mecüc Krallığı'na, Papaz İannos'un yaşadığı ve Deccal'ın göründüğü topraklara kadar sayısız efsanevi ya da yarı efsanevi ülkenin yerini gösterir; bütün bunlar 1375 tarihli *Katalan Atlası*, ya da 1459 yılında, büyük keşifler yüzyılının ortasında Portekiz Kralı Alfonso'nun Venedikli Fra Mauro'ya ısmarladığı harita için de geçerlidir. Ne var ki Atlantis'in adı bu efsanevi ülkeler arasında yer almaz.

63 Bu konuda hayranlık uyandırıcı bir eser için bkz. Aldo Schiavone, *L'Histoire brisee. La Rome antique et l'Occident moderne*, çev. Jean ve Geneviève Bouffartigue, Belin, 2003.
64 Karş. Latince Platon kapsamındaki baskı: Raymond Klibansky ve J. Waszink, *Timaeus a Calcidio translatus commentarioque instructus*, (Londra ve Leyde: Brill), 1962. Yorum Platon üzerindeki İbrani etkisini doğal gösterirken, Atlantis konusuna en küçük bir ilgi beslemez.
65 Bkz. Benedict Merrilees, *Le voyage de Saint Brendan*, çev. I. Short, Collection 10/18, 1984, önsöz.

İlk zil 1485 yılında, Floransalı hümanist Marsile Ficin'in bütün Platon eserleri kapsamında *Critias*'ı çevirmesiyle çalar. Ficin anlatının doğru, ama Platon'cu anlamda doğru olduğunu belirtir; bu nedenle Atlantis'i bir harita üzerine çizmek gerekmez. Açıklamasını ise İncil ülkesine dayandırır.[66] İkinci zil bu kez Kristof Kolomb belki de Aristoteles'in sözüyle yeni bir Hindistan yolu bulduğunu sanıp, aslında Amerika'ya varınca duyulur. Yeni dünya? Oysa Pietro Martire d'Anghiera daha 1 Kasım 1493'te Barselona'dan Kardinal Ascanio'ya yazdığı mektupta bu iddiayı ileri sürmüştür.[67] Atlantis treni artık rayına girmiştir ve durdurulmayacaktır.

Claude-Levi Strauss'un kusursuzca ifade ettiği gibi, spekülasyon kapıları ardına kadar açıktır: "Hırslarını kendi kıtalarıyla doyuramayan insanlara neredeyse hiç el değmemiş bir kıta sunuluyordu. İkinci günah için her şey yeniden sorgulanacaktı: Tanrı, ahlâk, yasalar. Her şey aynı anda hem eş zamanlı, hem de zıt olacak, fiil olarak doğrulanacak, hak olarak talep edilecekti. Doğrulanacaktı, Yeryüzü Cenneti ve İncil, Eskilerin Altın Çağı, Ebedi Gençlik Pınarı, Hesperidler, pastoraller ve Fortunatae Adaları; hepsi doğrulanacak, aynı zamanda da kuşkuya terk edilecekti."[68] Shakespeare de *Fırtına*'da "*Brave New World*" diye selamlayacaktır yeni dünyayı.

---

66 Bkz. R. Marcel, *Marsile Ficin, 1433-1499*, Belles Lettres, 1958, ss. 630-631; bu kapsamda keza bkz. J.-Ch. Saladin, *La Bataille du grec à la Renaissance*, Belles Lettres, 2000.

67 Bkz. Alexandre von Humboldt, *Examen critique de l'histoire de la geographie du Nouvel Continent*, 5 cilt, Paris, 1836-1839. Yazar Kolomb'un yazdıklarında Atlantis'in yokluğunu belirtirken (I, s. 167), bu kişinin "Solon'un Atlantis'ini hatırlamaktan mutluluk duyduğunu" (I, s. 30) yazar. Amiralin oğlu Oviedo'yla giriştiği polemikte, babasının Platon anlatısıyla ilgilenmediğini resmen açıklayacaktır. Bkz. *The Life of the Admiral Christopher Colombus by his son Ferdinand*, çev. ve not. B. Keen, Rutgers University Press, 1959, ss. 28-34. Pietro Martire d'Anghiera için bkz. G. Randles, "Le Nouveau Monde, l'Autre Monde et la pluralite des mondes", *Congreso internacional de Historia dos Descubrimientos*, Lizbon, 1961, IV, ss. 347-382.

68 Bkz. Claude-Lévi Strauss, *Tristes Tropiques*, Plon, Terre Humaine dizini, cep baskısı, 1984, s. 79.

Atlantis bu büyük oyunda kendine nasıl yer bulur?[69] En kaba ifadesiyle söyleyelim: On altıncı yüzyıl insanları Yeni Dünya'ya iki temel açıdan yaklaşır. Bunlardan biri beslendikleri ve Platon'un *Atlantis*'ini de içeren Greko-Romen gelenek, diğeri de onlara göre gerçeği temsil eden Kitab-ı Mukaddes geleneğidir.

Daha 1527'de, yerli halkın haklarını savunan ünlü piskopos Bartolome de Las Casas, Platon'un anlattığı kıtanın en az bir bölümünün felaketten kurtulduğuna inanmanın mantıklı olduğunu düşünür.[70]

Üç yıl sonra, 1530'da, Venedikli ünlü doğa bilimci Gerolamo Fracastore *Syphilis, sive morbus Gallicus* adında Latince bir kitap yayımlar: başka bir ifadeyle, *Frengi, Fransız hastalığı*.[71]

Amerika'ya ayak basan İspanyollar kalabalık bir hasta grubu için bir kurban töreni hazırlayan "yerli" rahibe bu yaptığının anlamını sorar. Beriki halkının tarihini anlatarak cevap verir: "Kuşkusuz," der adam, "Atlas adını duymuşsunuzdur. Atlantlar bir zamanlar mutlu ve tanrılı bir halk olmuştur. Ne var ki zenginleştikçe tanrıların öfkesine hedef olurlar ve bu öfke kendini iki biçimde gösterir: birinci ceza Atlantis'in sular altında kalmasıdır; ikincisi de hayatta kalanların, yani Amerikalıların bu korkunç salgına, frengiye yakalanmaları." G. Gliozzi'nin belirttiği gibi, bu anlatı köklerini *Timaeus*'un giri-

69 Bu konuda yararlandığım iki çalışma için bkz. Ida Rodrigues Prampolini, *L'Atlantida de Platón en las Crónicas del siglo XVI*, Junta Mexicana de investigaciones históricas, Mexico, 1947 ve özellikle G. Gliozzi, *Adamo e il nuoava mondo: La nascita dell' antropologia come ideologia coloniale (1500-1700)*, La Nuova Italia, Floransa, 1976, ss. 178-246. Bu temel eser özellikle İspanyol taraftarı ve karşıtı polemiklerin bu tartışmadaki yerini belirtir.

70 Yeğlediği baskı için bkz. *Historia de las Indias* (1527); yay. haz. J. Perez de Tudela Buseco, Madrid, Biblioteca de autores espanoles, 1957, ss. 36-39.

71 Bkz. Sebastiano Degli Antoni'nin, 1738 Bologna baskısı ve çevirisi (dostum Riccardo Di Donato sayesinde); Chantal Foucrier iki Fransızca çevirisinden bahsediyor, biri Ph. Macquer ve Jacques Lacombe (Paris: Quillau), 1753; diğeri de Prosper Yvaren tarafından doğrulanıp yorumlanan 1847 Paris baskısı.

şinden alır. Fracastore açısından şaşırtıcı olanı, tanrılara yapılan göndermenin Hıristiyanlıkla ilgili olmamasıdır. Bir kez daha kendimizi mitoloji ve masalın uçsuz bucaksız ve özgür dünyasında buluruz.

Platon kutuplardan birini sağlasa da, Kitab-ı Mukaddes'in oluşturduğu diğer kutup en azından üçayaklıdır. Kuşkusuz, Kitab-ı Mukaddes açısından öykünün başkahramanı Nuh'tur. Oğulları Yafes, Habil ve Kabil bütün insanlığın kökenini oluştursa da, Nuh'a dördüncü bir oğul yakıştıranlar da vardır; ancak Jonathan adını taşıyan bu kişi Gutenberg'in matbaası sayesinde erişilir olan Kitab-ı Mukaddes'in yaygınlaşmasıyla birlikte ortadan kaybolur.[72] Son derecede güç olsa da, Amerika yerlilerine bakıp, epistemolojik ya da farklı bütün engellere rağmen insan olduklarını anlaşılınca, onları Nuh'un sulbüne oturtmak gerekir.

Kitab-ı Mukaddes kaynaklı ikinci mitos İsrail'in kayıp on kavmiyle ilgili olağanüstü efsanedir. Günümüze kadar erişmiş rivayet çevirilerinin kökünde İncil'de yer alan bir *apokrifa* (düzmece) yatar (IV Ezra, 13, 40-44): "On kavim nehri geçince kendilerini sürgünde bulur. O zaman uluslar kalabalığından kopmaya ve daha önce hiçbir insanın yaşamadığı, son derecede uzak bir yere gitmeye karar verirler." Daha keşfedildiği dönemden beri, Amerika bu kayıp on kavmin rahatlıkla yerleştirilebileceği bir bölge olarak görülür. Hem üstelik Kristof Kolomb Amerika'yı keşfe hazırlanmamış olsa, yanına gemi tabibi

72 Bu konuda temel başvuru kaynağı olarak bkz. A. Borst *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*, 6 cilt, (Stuttgart: A. Hiersemann), 1957-1963. Nuh için bkz. D. C. Allend, *The Legend of Noah, Renaissance Rationalism in Art, Science and Letters*, (Urbana: University of Illinois Press), 1949; keza bkz. B. Branell, "The Sons of Noah and the Construction of Ethnic and Geographical Identities in the Medieval and Early Modern Periods", *The William and Mary Quarterly*, LIV, I, Ocak 1993, ss. 93-142; L. Poliakov, *Le Mythe aryen. Essai sur les sources du racisme et du nationalisme*, Calman-Levy, 1971, yeni basım, (Brüksel: edit. Complexe), 1987; M. Olender, *Les Langues du Paradis*, Seuil, 1989

olarak İbranice bilen bir tercüman, Hıristiyanlığı kısa süre önce kabul etmiş Luis de Torres'i[73] alır mıydı? Demek Hindistan'da ya da Çin'de bu kayıp İsrail-oğullarının torunlarını bulmayı umuyordu. Aslında bu mitos Atlantis efsanesiyle de kesişir, çünkü söz konusu on kavmin ada-kıtanın kaybına neden olduklarından kuşkulanılır.[74] Bir de Atlantis'in gerçekte Filistin, ya da Tufan öncesi dünya olduğu iddiası kabul edilirse, Cosmas'ın *Topographie chretienne*'i ile buluşulmuş olur. 1578 yılında Paris'te Estienne baskısı Platon'u yayına hazırlayan Jean de Serranus da bu mantığı yürütür.[75]

Bu konular öncelikli olarak İspanya'da ele alınacaktır tabii. 1492 yılında, Kolomb'un yolculuğuna başladığı günlerde Granada Fermanı'yla Yahudileri kraliyet topraklarından kovan İspanya yeni seçilmiş halk olmayı iddia edebilir durumdadır.

Kısacası, Yeni Dünya, Kızılderililer, dilleri ve kökenleri konusundaki tartışmalar İspanya'da ve İspanya hükümranlığıyla ilgili olarak Şarlken'in (V. Carlos) krallığı ya da II. Felipe'nin imparatorluğunda başlar. Birçok alanda olduğu gibi, Venedik elçileri bu tartışmada da güvenilir tanıklardır: Şarlken İspanya'sı nezdinde Venedik elçisi olan Gasparo Contarini 16 Kasım 1625 günü Senato'da okunan raporunda, meraklı bir izleyici olarak Aztek İmparatorluğu'nun görkeminden bahseder ve Conquistador vahşetinden yakınır.[76]

Francisco Lopez de Gomara 1552'de resmi sözcülük görevini üstlenir. *Timaeus* ve *Critias*'tan söz ettiği *Historia general de las Indias* kitabında, Platon'un anlattıklarıyla olan mühim çelişkilere

73 Bkz. T. Parfitt, *The Lost Tribes of Israel, The History of a Myth*, (Londra: Weidenfeld & Nicholson), 2002, öz. ss. 25-25; keza bkz. A. Destreumaux ve F. Schmidt, *Moïse géographe, Recherches sur les representations juives et chretiennes de l'espace*, Vrin, 1988: Parfitt bu kitabı görmezden gelir. Soyağacının tarihi için bkz. Christiane Klapisch-Zuber, *L'Ombre des ancetres, Essais sur l'imaginaire medieval de la parente*, Fayard, 2000.

74 *Karş.* T. Parfitt, *a.g.e.*, s. 2.

75 Bkz. Cilt III, s. 105.

76 Gliozzi, *a.g.e.*, s. 184.

aldırmadan, Atlantis'i yok olmamış gösterir ve yeni toprakların bu öyküye kusursuzca uyabileceğini kanıtlamaya çalışır. Dahası, Meksika'da suyun adı *atl* olarak bilinir. Gomara'dan önce bir başka saray sözcüsü, Gonzalo Fernandez de Oviedo 1535'te yayımlanan *Historia General y Natural de las Indias*'ta Antillerin aslında bütünüyle İspanya kralının mülkü olan Hesperidlerin bahçesi[77*] olduğunu ileri sürer. Şarlken, ya da V. Karl yazara, "bu toprakların üç bin seksen yıldan beri kraliyet mülkü olduğunu ve Tanrı'nın bunca yıldan sonra bunları gerçek sahibine iade ettiğini öğrenmekten duyduğu mutluluğu" iletir.[78]

İspanya kralının bir başka tebaası, J. Van Gorp (Goropius Becanus) adlı bir Flaman, ölümünden sonra 1580'de yayımlanan bir metinde çağdaş İspanya'nın atası ve Atlantis'in başkenti, Eski Ahit kenti Tarsis'in, ya da Herodot'un Tartessos'unun Yafes'in torunları Atlas-Tartessus ve Odiseus-Hesperus kardeşler tarafından kurulduğunu açıklayınca, yeni bir eşik daha aşılmış olur. Öncelik kardeşlerin büyüğüne, Atlas'a aittir ve böylece onun varisi İspanya kralları da Atlantik Afrika'sı ve Amerika üzerinde belirgin hak sahibi olurlar.[79]

Aynı şekilde, Pedro Sarmiento de Gamboa da 1572 tarihli *Historia general llamasa Indica*'da II. Filip'e Atlantis'in, yani Amerika'nın bir zamanlar Avrupa'nın yanı başında yer aldığını ve bu nedenle tanrısal hak olarak İspanya kralına ait ol-

77 Yunan mitolojisinde Hesperidlerin güneşin battığı yerdeki periler olduğuna inanılır. Hesperidlerin bahçelerinde altından meyveleri olan elma ağaçları olduğuna inanılır. Strabon bu bahçelerin İber Yarımadası'nın batısında olduğunu iddia eder.

78 Karş. A. Gerbi, *La Natura delle Indie nuove de Cristoforo Colombo a Gonzalo Fernandez de Oviedo*, Napoli, 1975. Beşinci Karl'ın mektubu için bkz. ss. 379-380. Bütün bu savlar İtalya'da olmasına rağmen İspanya kralının verdiği maaşla geçinen ünlü bir sahtekârdan, Annius de Viterbe'den kaynaklanır.

79 Bkz. J. Goropius Becanus, "Hispanica", *Opera*, Anvers, 1580 (yazar 1574'te ölür), ss. 35, 62, 105-108; karş. Gliozzi, *a.g.e.*, ss. 42-44. Becanus'un İspanyol merakı Flamanca ve Hintçe arasında bir ilişki bulmasına engel olmaz; Amerika'nın kimliği konusunda İspanyol spekülasyonlarıyla ilgili geriye dönük bir tarihçe için bkz. G. Garcia, *Origin de los Indios del Nuevo Mundo*, Valencia, 1603; Atlantis için bkz. ss. 351-406. Camoens, *Les Lusiades*, Odiseus'u Lizbon'un kurucusu olarak gösterir.

duğunu belirtir.[80]

İnsan aklının onurunu korumak için, etnolojinin kurucularından R. P. Jose de Acosta'nın Amerika'yı Atlantis efsanesinden ve on kavimden dahice ayıran *L'Histoire naturelle et morale des Indes occidentales* kitabının da yine İspanya'da, 1589'da Sevil'de yayımlandığını eklemek gerekir.[81]

Atlantis açısından bakınca, Jose de Acosta en azından bir Fransız okuyucuya sahiptir: Michel de Montaigne. Bu bakımdan *Denemeler*'in I. kitabının "Yamyamlar hakkında" başlığını taşıyan o ünlü XXXI. bölümünü yinelemekten büyük zevk alacağım: "Her şeyi kucaklamaya çalışıyoruz, ama elimizde rüzgârdan başka bir şey kalmıyor. Platon'un anlattığına göre Solon Mısır'da, Sais kentindeki rahiplerden tufandan çok daha önce Cebelitarık'ın hemen dışında, Afrika ve Asya'nın toplamından da geniş, Atlantis adında dev bir ada bulunduğunu öğrenmiş. Bu ülkenin kralları sadece adaya sahip olmakla yetinmemiş, anakaraya da uzanarak Mısır'a kadar Afrika'ya, Toskana'ya kadar Avrupa'ya hakim olmanın da ötesinde, adımlarını Asya'ya da atmışlar ve böylelikle Majour Denizi [Karadeniz] Körfezi'ne kadar Akdeniz çevresindeki bütün uluslara egemen olmuş ve bu amaçla İspanya'yı, Galya'yı, İtalya'yı boydan boya geçmişler, Yunanistan'a vardıklarında Atinalılar tarafından durdurulmuşlar; ne var ki bir süre sonra hem Atinalılar, hem onlar, hem de adaları suların altında kalmış. Suların bu aşırı hasarının yeryüzündeki meskûn alanlarda tuhaf değişikliklere neden olması muhtemeldir; zaten Sicilya'yı İtalya'dan [...], Kıbrıs'ı Suriye'den, Negrepont [Eğriboz] Ada-

80 Bkz. P. Carmelo Saenz de Santa Maria tarafından hazırlanan baskı, Madrid, Atlas, 1960, ss. 201-205.

81 Bkz. I. Kitap, XX. bölüm: Gamara'nın çevirisi yapıldığı için (Payot, 1979) kitabın Fransızca adını belirttim; oysa bu çeviri öylesine yetersiz ki, İspanyolca orijinalini ya da 1595 çevirisini okumak daha doğru olur; temel bir makale için bkz. M. Bataillon, "L'Unite du genre humain de P. Acosta au P. Clavigero", *Melanges Jean Sarrailh*, I, Centre de recherches de l'Institut d'etudes hispaniques, 1966, ss. 75-95.

sını Boeotia'dan [...] denizin kopardığı söylenmez mi?[82] Oysa bu adanın keşfettiğimiz yeni dünya olduğunu gösteren fazla belirti yok; çünkü söz konusu ada neredeyse İspanya'ya değiyordu ve on iki bin fersahtan fazla gerilemesi inanılmaz bir su baskını gerektirir; üstelik çağdaş denizcilerimiz bu yeni dünyanın bir ada değil, iki kutup arasında uzanan bir kıta olduğunu hemen hemen keşfettiler..."

Montaigne'in Atlantis'i bir Platon kurgusu olarak tanımlamaması dikkat çekicidir. O tıpkı memleketinde Dordogne Nehri'nin kıyılarının başına geldiği gibi aşınsa bile Atlantis'in Kuzey'den Magellan Boğazı'na kadar el değmemiş uzanan Amerika'yla hiçbir ilgisinin olmadığını belirtir. Hıristiyan eğitimini gösteren tek kanıt, tufan göndermesidir. Atlantis'le Filistin'i karıştıran kuramlardan bahsetmez, ama "saf" bir tarih ve coğrafya talep eder ve ekler: "Bize gittikleri yerleri özel olarak anlatacak topografyacılara ihtiyacımız var. Yoksa bize, Filistin'i görmüş olmanın üstünlüğünden yararlanarak dünyanın geri kalan bölgelerindeki yenilikleri anlatmak isteyenlere değil."

Denemeler yazarının Filistin'i merkeze alan bir tarih ve coğrafyayı reddettiği bundan açık anlatılamaz ve bu duruş Montaigne'in hem kendi yüzyılı, hem de izleyen yüzyılın önde gelen beyinlerinden çoğunun ilerisinde olduğunu gösterir. Kitabında "Montaigne: de l'Atlantide au Nouveau Monde (Montaigne: Atlantis'ten Yeni Dünya'ya)[83] adlı çok ilginç bir bölümü Montaigne'e ayıran G. Gliozzi *Denemeler* yazarının Conquistadores'lerin uyguladıklarından çok farklı bir sömürgecilik girişiminden yana olduğu kanısını dile getirir. Gerçekten de III. kitabının VI. bölümü bu doğrultudadır: "Bu en soylu fethi gerçekleştirmek neden İskender'e, ya da o eski Yunan-

82 Bütün bu örnekler Montaigne'in Gaius Plinius Secundus'un anlattıklarını bildiğini kanıtlar. *yuk.*

83 *A.g.e.*, s. 199-219; Montaigne'in kaynakları için keza bkz. M. Bataillon, "Montaigne et les Conquerants de l'or", *Studi Francesi* 9, (1959), ss. 352-367.

lı veya Romalılara kısmet olmadı; bu kadar çok imparatorlu ğun el değiştirmesi, bunca insanın kaderini etkileyecek boylesi değişiklikler neden bu halkları zarafetle parlatacak, ayrık otlarını temizlerken Doğa'nın armağan ettiği iyi ekinleri güçlendirecek, onlara sadece dünyanın tarım sanatını ve kentlerini süsleme zevkini getirmekle yetinmeyip, o ülkelerin yerlilerine Romalı ve Yunanlıların erdemlerini öğretecek ellere geçmedi?"

Bu sayfaların yazarı Latince öğrenerek yetişmiş, Fransızca ve Gascon dili konuşmaktadır. Kısacası, Roma kültürüne ne denli borçlu olduğunu bilir. Yamyamlara saygı duyar ve Amerika'yı ilk gören Batılıların anlattıklarından çok daha vahşi savaş dönemleri yaşadığını düşünür. Bu yüzden, ondan zamanından önce yaşamış bir sömürge karşıtı olmasını istememek gerekir!

Hollanda'da, önce reformcu Leyde Üniversitesi'nde, daha sonra da Louvain Katolik Üniversitesi'nde ders verecek olan ünlü hümanist Juste Lipse de İspanyol Fatihleri acımasızca kınamakla birlikte Atlantis'i Avrupa ve Afrika'nın Amerika'yla iletişimini sağlayan ve Tanrı'nın kelâmının yeni dünyada yayılmasına imkân veren bir çeşit köprü olarak görür. Böylelikle, Montaigne'in sarstığı İncil otoritesi yeniden kurulmuş olur.[84]

Yolumuza devam edelim: Francis Bacon (1561-1626) Montaigne'i (1533-1592) izleyen kuşaktandır. Bacon'ın ölümünden sonra, kilisesinin papazı W. Rawley 1627'de onun bıraktığı taslağı *The New Atlantis* adıyla yayımlar.[85]

84 Bkz. Gliozzi, *a.g.e.*, ss. 220-230.

85 Bkz. *La Nouvelle Atlantide, suivie de Voyage dans la pensee baroque*, çev. ve not. Michele Le Doeuff ve Margaret Llasera, Payot, 1983, yeni basım GF dizini, 1993: Bacon, Thomas More, *Utopia* (1516) ve Tommaso Campanella, *Civitas Solis, Idea Republicae Platonica*, Frankfurt, 1623 arasındaki çatışma için bkz. F. R. White (yay.), *Famous Utopias of the Renaissance*, Hendricks House, New York, 1955. Campanella'nın Galileo Galilei hayranı olduğunu belirtmek yararlı olur. Bu konuda bir yorum için bkz. Chantal Foucrier, *L'Autre et le Meme, Pratiques et réecritures*, yay. haz. Chantal Foucrier ve D. Mortier, Publications de l'Université de Rouen, 2001, ss. 133-146. Keza bkz. M. de Gandillac ve Marie-Agnes Manry, Cerisy Kolokyumu tebliğleri, *Atlantides imaginaires. Reecritures d'un mythe* (derleyen Ch. Foucrier ve L. Guillaud), Paris, Michel Houdiard, 2005, önsöz. Bacon'ın gecikmiş bir müridi için bkz. Condorcet, "Atlantide ou efforts combines de l'espèce humaine pour le progrès des sciences", *Tableau*

Bunca ütopya gibi, Bacon'ın öyküsü de bir seyahatnamedir; ancak Atlantik'te değil, Güney denizlerinde geçer. Anlatıcı teknesinin Peru'dan Çin'e hareket ettiğini ve fırtınanın hepsi de imanlı Hıristiyan olan denizcileri Bensalem Adası'na sürüklediğini belirtir: Ada kısmen Platon Atlantis'inin mirasıdır ama Aziz Bartholomeos'un çabalarıyla Tanrı'nın kelâmını kabul etmiştir; "İnsan ruhunun sınırlarını genişletmeye kararlı bilginlerce yönetilir" (s. 72). Adanın başında, Süleyman'ın Evi adı altında, bir bilginler grubu vardır. Halkın arasında, Avrupa'da rastlanabileceklerden "çok farklı," Mesih olarak kabul etmeseler de, İsa'ya büyük saygı duyan birkaç Yahudi bulunur. Zaten bu Yahudiler biraz Müslüman'dır.

Sözü edilen toplum iffetli ve temizdir. Tek cinsellik evlilikte gerçekleşir. Adada ne çok eşlilik vardır, ne de eşcinsellik. Bensalem sakinleri kendilerini dünya zevklerinden soyutlamaz ve Venedik'i andıran görkemli kıyafetler giyerler. Burası bir bilginler toplumudur, bir çeşit İskenderiye Müzesi, ya da kusursuz bir CNRS (Ulusal Bilim Araştırmaları Merkezi). Bilim gerek çok yüksek zirvelerde, gerekse de çok derin mahzenlerde yapılır. Dikkat çekici bir özellik: Matematik başat bilim değildir. Ne sık sık Verulam adını verdiği kişinin savlarını tartışan Descartes, ne de Spinoza Bensalem'de yaşayabilir. Her şey sanki Atina ve Atlant emperyalizmlerinin değişerek Gutenberg'in de heykelinin bulunduğu bir kâşifler meclisine dönüşmüş gibidir. Adada mikroskop kullanılır, ziyaretçileri Platon karşılar, "bizden, ünlü birisi."

Bensalem'de İbranice, Yunanca, klasik Latince ve İspanyolca konuşulur. İngilizce bilindiğini gösterecek bir belirti yoktur. Oysa Platon'a ilk başta sanılacağından çok daha yakın olacak bu dikkat çekici ütopyanın dili İngilizcedir.

---

historique des progres de l'esprit humain, yay. haz. J. P. Schandeler ve P. Crepel, INED 2004, ss. 873-949. Bu girişimde pay alan ve bana söz konusu cildi armağan eden Yvon Garlan'a teşekkür ederim.

Bacon, Galilei (1564-1642) ile aynı çağın insanıdır. Tanıdığım en ulu tarihçilerden Pierre Chaunu'nün yerli yersiz de olsa, modern çağı zaman içinde birbirlerine çok uzak iki keşfin çevrelediğini tekrarladığını duydum: Galileo Galilei'nin "dürbün" ya da teleskopu icadından (1610) sonra uzayın genişlemesi ve XIX. yüzyılın başında Boucher de Perthes'ın fosilleşmiş insan kalıntıları bularak uzun süre daha eğitimde kullanılmasına karşın, dünyanın İncil'e göre tarihlendirilmesine son vermesi. Galilei olmasa, Pascal ünlü, "Bu sonsuz boşlukların ebedi sessizliği beni ürkütüyor," cümlesini kuramazdı.

On yedinci yüzyılda Platon anlatısını okumak zamanın genişlemesini etkilemiş olabilir mi? Şaşırarak da olsa, buna olumlu cevap vermek zorundayım. Zamanı genişletmek için ya Adem'in var olmadığını, ya da ondan önce de insanların yaşadığını kanıtlayarak İncil kronolojisini öldürmek gerekir.

Bu konu Antik Çağ'ın sonlarında acı acı tartışılır ve örneğin Aziz Augustinus bu tartışmalardan örnekler verir.[86]

Özgür düşüncenin merkezi Amsterdam'da İsaac La Peyrere'in *Preadamites* adlı kitabının 1655'te yayımlanmasıyla tartışma yeniden alevlenir.[87] Bu yazarın mezar taşına atfen, ünlü bir taşlama vardır:

La Peyrere, bu iyi Yahudi burada yatıyor,
Huguenot, Katolik, sonunda Pre-Adamit.
Aynı anda dört dini birden sevdi,
Oysa aldırmazlığı öylesine derindi ki,
Seksen yılın sonunda, seçim yapacakken,
Zavallı hiçbirini seçemeden gitti.

86 Bkz. *Cite de Dieu*, XII, s. 10 ve XVIII, s. 40.

87 *Praeadamitae, sive exercitatis quibus traducuntur Primi Homines ante Adamum conditi.* Kitap daha 1656 yılında İngilizceye çevrilir. La Peyrere konusunda ıkı kusursuz çalışma için bkz. Jean-Pierre Oddos, *Recherches sur la vie et l'œuvre d'Isaac La Peyrere*, 3. dönem tezi, Grenoble, 1977; Richard H. Popkin, *Isaac La Peyrere (1596-1676), His Life, Work and Influence*, (Leyde: Brill), 1987.

Doğuştan Protestan La Peyrère'in hayatta kalmak için din değiştirmek zorunda kaldığı, İsrail'in kurtarılmasının ateşli bir savunucusu olarak Napoleon dönemine kadar sayısız okuyucuya sahip olduğu ne kadar gerçekse, bir Protestan olarak Adem'in ilk insan değil, ilk Yahudi olduğunu kanıtlama çabalarıyla Pascal'in keskin bir eleştirisiyle karşılaştığı da o kadar doğrudur: "Kıyametçilerin, Pre-Adamitlerin, bin yılcıların vb. saçmaları."

Birkaç sayfa önce Atlantis konusunda bir İspanyol milliyetçiliğinin varlığına değinmiştim. Oysa La Peyrere Fransa kralının bir Mesih görevi üstlendiğine inanan bir Fransız milliyetçisidir.

Platon'un, Solon'un ağzından anlattığı öyküde, Atlantis'i bu Atina yöneticisinin Mısır'ı ziyaretinden 9.000 yıl önceye yerleştirdiğini biliyoruz. Gerçekten insanın Adem'den çok önce de var olduğunu ileri sürerken, La Peyrère'in dayanağı bu tarihlemedir.[88] Öte yandan, kendi Fransız milliyetçiliği ve Atlantis arasında en ufak bir ilişki kurmaz. Platon Atlantis'in bir zamanlar var olduğunu söylemişse, bu konuda tartışmaya gerek yok demektir.

İspanya'da doğuşunu gözlemlediğimiz ve XIX. yüzyıla kadar uzanacak olan bu ulusal-Atlantis'çilik, Avrupa'yla gotik kökenleri dışında hiçbir ortak yanı olmayan bir ülkede, İsveç'te, olağanüstü bir güçle gelişir.

Şimdi artık Olof Rudbeck'ten söz etmek zorundayım. Thomas-Henri Martin bana bu kitabın birinci bölümünün esinini veren "incelemesinde" bu olağanüstü kişiyi nasıl tanıtıyor? "XVII. yüzyılın sonuna doğru Olaus Rudbeck adında sonsuz bilgi sahibi bir İsveçli, Platon'un büyük adasını aramaya koyulur: Ne var ki rehberi Kitab-ı Mukaddes değil, kuzey mitolojisi Edda'lar olur. Yolu hiç Filistin'e düşmeyecek, gözlerini vatanına, İsveç'e çevirmekle yetinecektir: Atlantis'i bura-

88 *Prae-Adamitae*, orijinal baskıda ss. 176-180.

da görür; bu kadarla kalmaz Atlant'ların *Critias*'ta sözü edilen başkentlerini Uppsala yakınında bulduğunu ileri sürer ve tümüyle milliyetçi bu görüşünü destekleyebilmek için, dört ciltlik dev tarih, mitoloji ve coğrafya kitabında tüm Avrupa ve Asya haklarıyla bunların bütün ilkel geleneklerinin köklerinin İskandinavya'da aranması gerektiğini kanıtlamaya çalışır. Başta son iki cildi olmak üzere, eserinin son derecede ender bulunmasına rağmen, Rudbeck'in önerdiği sistem çok yankı getirir ve İsveç'in en ciddi tarihçilerinden bazıları bile bu görüşün taraftarları arasına girer."[89]

Kısacası, Rudbeck'ten ve *magnum opus*'undan (büyük eserinden) bahsetmenin zamanıdır: *Atlantica, sive Manheim, vero Japheti posterorum sedes ac patria*, 1679 ve 1702 yılları arasında Upssala'da yayımlanır.[90]

Yukarıdaki Latince adından da anlaşılacağı gibi, burada söz konusu Rudbeck'in Atlantis'in, diğer adıyla Mann-Heim'ın, Nuh'un oğlu Yafes'in oturduğu ve soyunun yaşadığı yer olduğunu kanıtlamaktır. Bu arada, kitabın adında yer almayan gerçekse, bahsedilen bu yerin İsveç'le bir tutulduğudur. Rudbeck'in eserine on beş yıldır vakıfım ve her okuduğumda aynı ürküntüyü duyarım: Paranoyak bir savı olduğu için değil, böylesi iddialara alışkınım ve insanın bilimi barok olarak tanımlamakla ne kazanacağını anlamıyorum: Barok sanatı vardır ve bu sanat kendini, tıpkı Platon'un mağarası gibi, sine-

89 Bkz. Martin, *a.g.e.*, ss. 272-273.

90 Axel Leson'un yayına hazırladığı ve 1937-1950 arasında yayımlanan çağdaş İsveçce baskının IV. cildi, ss. 205-265 eserin yankılarıyla ilgili çok değerli bir *testimonia* (tanıklık) dizini içerir. Bu satırların yazarı orijinal baskının Latince metnini okumuştur. Bibliyografya gerçekten inanılmaz boyuttadır: Örneğin, bkz. J. Svenning, *Zur Geschichte des Goticismus*, (Uppsala ve Stockholm: Almqvist och Wieksell), 1967; J. Svenbro, (bu konudaki ustam) "L'Idéologie gothicissante et *l'Atlantica* d'Olof Rudbeck", *Quaderni di Storia* 11 (Ocak-Haziran 1980), ss. 121-156: G. Eriksson, *The Atlantic Vision. Olaus Rudbeck and Baroque Science*, 1994; *a.y., Rudbeck, 1630-1702, Lis, Lärdöm, Dröni Baroqckens Sverige*, (Stockholm: Atlantis), 2002. Almanya ve İskandinavya'da gotisizm tartışmaları için bkz. Dieter Lochmaïer, "Das gotische Evangelium und die Cimbrischen Heiden", *Lychnos*, 1977-1978, ss. 54-70.

manın henüz icat edilmediği gerçeğiyle açıklarken, barok bilim kavramı hiçbir şeyi aydınlatmaz. Hayır, asıl sorun Rudbeck'in (1630-1702) gerçek bir bilgin olmasındadır; kendisi hekim, profesör, ardından da Uppsala Üniversitesi rektörüdür. Orada bugün bile görülebilen bir botanik bahçesiyle bir de anatomi amfitiyatrosu kurar. Lenf dolaşımını keşfeder, Copernicus yandaşı olur, İsveç'e Descartes'ı tanıtır (Bkz. Levha VIII).

Bütün bunlara rağmen, Hıristiyan olmayı sürdürmekle birlikte, Yafes'in oğlu Atlas'ın İsveç'te kök saldığına ve bütün ulusların bu soyağacından kopan meyveler olduğuna inanır. Andreas Vesalius'un uzaktan öğrencisi bir anatomici olarak İsveç'in derisini kaldırınca, altında Atlantis'i görüverir.[91] Runik yazının Fenike ya da Yunan harflerinden önce kullanıldığı kanısındadır. Hyperborea'dan, halkının uygarlaştırıcı etkisinden söz etmediği için Herodot'u dünya kâşifleri listesinden çıkarır. Oysa talihin asıl cilvesi, Yunanlılar yalan söylemekten vazgeçmezken, Atlantis öyküsünü bize anlatanın Platon olmasıdır. Nedeni ne olursa olsun, sonuçta Rudbeck seçilmiş kavim rolünü İsrail oğullarından alır ve Atlantis'e bahşeder.

Asıl tuhaflık, Rudbeck'in birçok bilge insan tarafından ciddiye alınmış olmasıdır. Newton 1720'de *Atlantika*'dan bir takım ister.[92] Rudbeck hem Descartes'ın çağdaşıdır, hem de altıncı yüzyılda ortaya çıkan ve 1434 Basel Konsili sırasında, Piskopos Nicolas Ragvaldi'nin İsveç Krallığı'nı diğer hepsine oranla daha eski, daha güçlü ve daha soylu ilan etmesiyle asıl patlamasını gerçekleştiren "gotik" milliyetçiliğin ateşli bir taraftarıdır. Roma hükümdarları tarafından fethedilmek bir tarafa, Romalıları kendi ittifaklarına girmeye zorlarlar. Ne var ki gotik önceliğin İsveç'in ulusal mitosu haline gelmesi için ülkenin "üstün güç" olması, başka bir deyimle Kral Gustav-Adolf'un

91 Bkz. A. Ellenius, "Olaus Rudbeks Atlantiska Anatomi, *Lychnos*, 1959, ss. 40-42, İngilizce özet ss. 53-54.
92 Bkz. G. Eriksson, *a.g.e.*, s. 160.

(hd. 1611-1632) tahta geçmesi beklenecektir.

Kendine gelecek eleştirileri mizahçı bir anlayışla sahneye koyan, ünlü hekimleri Hindistan konusunu küçük bir bahçıvanla (*hortulanus*)[93] tartışırken düşleyen de bizzat Rudbeck olur. Oturumun başkanıysa Apollo'dan başkası değildir. Apollo ve ulu hekimler bu konuda çok şeyler söylemiş olsa da, küçük bahçıvan aynı kanıda değildir ve *chimerae atque deliramenta*, yani seraplar ve hezeyanlar konusunda duyduklarını anlatır. Kuşkusuz, çevresindekilere, *Et nos homines*, diyecektir, bizler de insanız, ama ulu hekimlerin de insanlık konusunda bir eksikliği yoktur: *Et vos homines*. Rudbeck *Atlantika*'nın IV. ve son cildinin başındaki resimli sayfasında (bkz. s. **xx**) ilkeyi yineler: *Et nos homines*. Burada küçük bahçıvanı oynuyor görünmek istese de, Rudbeck aslında erişilebilir bütün dilleri bilen, bütün kitapları okumuş, aynı zamanda da herhangi bir küçük bahçıvanın insafına kaldığının farkında olan ulu hekimin kusursuz bir örneğidir. Bu sefer de küçük bahçıvan rolünü üstlenen, Ocak 1685'te basılan *Nouvelles de la Republique des Lettres* ile Rotterdam sürgünü Pierre Bayle'dir.[94] Bayle A. Audigier adlı bir Fransız'ın aynı yoldan giderek Galya'nın, yani Fransa'nın önceliğini kanıtladığına değinmekle yetinir.[95]

Gerçekten de Fransa, krallığını seçilmiş kavime çevirecek ideolog sıkıntısı çekmez. Örneklerden biri XVI. yüzyılda Guillaume Postel'dir; Audigier ise Nuh'un gerçek adının Gallus olduğunu iddia eder.[96]

Gianbattista Vico, Lombardlarla ve Gotlarla benzer bir ilişki

93 *Atlantika* I, s. 890.

94 Pierre Bayle konusunda temel araştırma için bkz. Élisabeth Labrousse, *Pierre Bayle*, (Paris: Albin Michel), 1996. Yazar sözlükte *Platon* adlı bir bölüm olmadığına dikkat çeker: bkz. s. 194, dipnot 32.

95 A. Audigier, *L'Origine des Français et de leur Empire*, Paris, 1676.

96 *A.g.e.*, ss. 214-217: Kısa bir inceleme için bkz. J. R. Stager, "France: the Holy Land, the Chosen People and the Most Christian King", *Melanges C. H. Harbison*, yay. haz. F. K. Rabb ve J. E. Seigel, (Princeton: Princeton University Press), 1969.

yaşamasına karşın, Başlangıç prensleri unvanı için ciddi aday olan Etrüsklere güvenebilen bir ülkenin, ki buradaki ülke lafı aslında iyi niyetli bir "coğrafya terimi" kavramından öteye gidememektedir, vatandaşıdır ve ilk kitabı *De Antiquissima Italorum Sapienta*'yı (1710) yazarken bir an için de olsa Rudbeck'e benzer bir mantık yürütmeyi dener, ardından da tepkisini koyar: Tanrı'nın ve tarihi döngünün karşısında ("seçilmiş kavim" ritüeli dışında) bütün uluslar eşittir.[97]

Rudbeck'in çağdaşları arasında düşsel bir vatan aramaksızın Atlantis üzerine soru soranlar vardır ve bunlar içinde kuşkusuz en dikkat çekici olanı Alman Cizvit'i Athanasius Kircher'dir (1602-1680). Kendinden önce ve sonraki birçokları gibi, Kircher de Atlantis'in kalıntılarını Kanarya Adaları'nda görür. *Mundus Subterraneus*[98] adını verdiği yeraltı dünyasının haritasını (bkz. s. xx) çizerken Atlantis'e de önemli bir yer ayırır. Kanarya Adaları'nda Guanche adını verdiği esrarengiz bir halk yaşamaktadır ve bu insanların Atlantis efsanesinden arta kaldıkları kuşku götürmez. Aynı varsayım XIX. yüzyılın başında yeniden ısıtılacaktır.[99]

Bir ölçü kararlılıkla yineleyelim: Bizim ve Pierre Bayle gibi çağdaşlarının gözlerine ne denli tuhaf görünürse görünsün, Rudbeck kendinden önce Bacon ve kendinden sonra Buffon gibilerin insanı doğaya yerleştirme çabaları döneminden soyutlanmış değildir. Daha önceki dönemlerde, ilk stratigrafi (kat-

97 Bkz. G. Costa, *Le Antichità germaniche nella cultura italiana de Machiavelli a Vico*, (Napoli: Bibliopolis), 1977, ss. 372-373.

98 *Mundus Subterraneus*'un Amsterdam'da basılması bu Cizvit'in sanıldığı kadar kusursuz bir Katolik olmadığı şeklinde yorumlanabilir; bkz. J. Godwin, *Athanasius Kircher, a Renaissance Man and the Quest for Lost Knowledge*, Londra, 1979. Bu bilgiyi Marcel Gauchet'ye borçluyum. Keza bkz. Paula Findlen, *Athanasius Kircher, The Last Man Who Knew Everything*, New York ve Londra, 2004, Atlantis haritasından söz etmez.

99 Bkz. J. B. M. Bory de Saint-Vincent, *Essais sur les îles fortunees et l'antique Atlantique*, Paris, yıl XI (1803). Bory de Saint-Vincent'ın Rudbeck konusundaki yargısı acımasızdır: "Ülkesini parlatmak için Rudbeck'in hiç var olmamış bir ülke araması gerekir miydi ve İsveç için Linne'ye sahip olmak yetmez miydi?" s. 445.

manbilim) kuramcısı olarak tanınan Danimarkalı Niels Steensen şunları yazar: "Eskilerin masalsı anlatılarına kolaylıkla kanmak istemememe rağmen, bu öyküler içinde inandığım çok şey var. Örnek olarak bana gerçekliğinin değil, yanlışlığının tartışılabilir geldiği bazı önermeleri alıyorum. Mesela: Akdeniz'in Batı Okyanusu'ndan [Atlantik] ayrılması, Akdeniz'den Kızıldeniz'e açılan bir geçidin varlığı, Atlantis Adası'nın sular altında kalması."[100] Tufanın, daha doğrusu tufanların nasıl bir esin kaynağı olduğunu ilerideki sayfalarda göreceğiz.

Ancak, Atlantlar geri döndüğüne göre, Aydınlanma Çağın'daki işlevlerine bakmanın zamanı geldi demektir.

100 Bkz. N. Steensen, *Opera philosophica,* yay. haz. U. Marr, Kopenhag, 1910, 2, s. 224; P. Rossi, *The Dark Abyss of Time,* Chicago, 1984, s. 19. Bu bilgileri Alain Schnapp'a borçluyum: bkz. *a.y., La Conquete du passe,* 2. baskı, Le Livre de Poche, 1998.

LE NOVVEAV MONDE.

Abraham Ortelius'un (1595) *Theatrum Orbis Terrarum* kitabının Fransızca çevirisinden alınma bir sayfa. Daha ilk satırlarda Yeni Dünya'nın Atlantis ile özdeşleştirildiği görülüyor.

Anatomici Olof Rudbeck ve Atlantis-İsveç'in ilanı
Atlantica, Cilt IV, başlangıçtaki resimli sayfa

Bölüm IV
ATLANTİS'İN IŞIKLARI
1680 - 1786

Şimdi değinmek istediğim konu kendini "felsefe" girişiminin merkezine konuşlandırıyor. Bir zamanlar iddia edildiği gibi, paganlığı Yahudi-Hıristiyan mitoslarının kalıntıları üzerinde canlandırmak yönünde bilinçli bir çaba[101] var mıdır? Olof Rudbeck'in tuhaf çalışmasının bu konuya biraz yöneldiğini gördük; ne var ki Rudbeck Hıristiyan kalacaktır. Hz. İsa'nın çarmıhta ölmesi, Atlas'ın torunlarının yürüyüşüne benzetilir ve evrensel tarihin kilit taşı olduğundan, bir kenara atılmaz. Başka bir ifadeyle, filozoflar "Eusebius Uzlaşması" taraftarı sanatkârların kotarmaya çalıştıkları, Bossuet'nin ilginç bir şekilde üstlendiği girişimi, yani evrensel tarihi başat İncil geleneğiyle bütünleştirme çabalarını düzenli olarak yıkmış mıdır? Cevabın "evet" olduğunu varsayarsak, o zaman kültür sahibi insanların ellerinin altında daha XV. yüzyıldan itibaren en renkli uygulamaları yapabilecekleri Antik Çağ mitolojilerini bulundurduklarını hatırlatmak gerekir. Jean Starobinski'nin kusursuzca ifade ettiği gibi, "Masal dünyası, ilahi gücün kararıyla gerçek bir kutsal içerikten mahrum, kâfir bir âlem olduğuna göre, tahrif edildiğinde ne küfürden, ne de ihanetten bahsedilebilir [...] kutsal (Hıristiyan) ve (mitolojik bir dekorla çevrilmiş) kâfir arasındaki ikilem öyle bir biçimde yerleştirilir ki, insan bazen aralarındaki ayrılığı, bazen de koşutluğu, ya da eşbiçimliliği öne çıkarabilir."[102] Önce bizzat Hıristiyanların, daha sonra da rakiplerinin dile getirdik-

101 Bu konuda bkz. Frank E. Manuel, *The Eighteenth Century Confronts the Gods*, Cambridge, (Mass.), 1959, öz. ss. 7, 245-280; keza bkz. Peter Gay, *The Enlightenment. An Interpretation. The Rise of Modern Paganism*, Londra, 1966.

102 Bkz. Jean Starobinski, "Le Mythe au XVIIIe Siecle", *Critique*, 366 (Kasım 1977), ss. 975-997, öz. s. 985.

leri soru, büyük keşifler sonrasında ölçüsüzce genişlemiş boşlukta insanlığın dini tarihinin birliğidir.

Avranches Piskoposu Pierre-Daniel Huet'nin 1680 yılında yayımladığı kitap, deyim yerindeyse, baruta kibriti çakar: *Demonstratio Evangelica.* Kitabın amacı İncil kelâmının sadece İbrahim'den Musa'ya, Musa'dan da İsa'ya giden soya bildirilmediğini, Antik Çağ ilâhlarının da Vahiy'in biçimi bozulmuş varisleri olduğunu kanıtlamaktır.[103] Kolaylıkla fark edileceği gibi, bu kolaylıkla ters çevrilebilecek bir yöntem ve iddiadır. *Demonstratio,* Atlantis konusunda birkaç söz ederken (s. 149), bir yüzyıl önce Lopez Gomarra'nın yazdıklarına dayanır. Kısacası, Meksikalılar Atlantların torunlarıdır. Buna karşılık, Huet Platon'da belâgatli bir Musa görmüş olsa da, mitosun Filistin yorumunu yeğlemez.

Söz konusu Huet olsun, iddiasını sürdürenler, ya da karşı çıkanlar olsun, kendimizi tarihin veya eleştirinin sahasında değil, bilginin alanında buluruz. Bir metinden, örneğin *Critias*'tan hareketle, derine gömülmüş bir sır aydınlatılmaya çalışılır. Çok eskiden, Jean'ın *Apocalypse*'i de böylesi metinlerden biridir. Rudbeck'in bir önceki bölümde incelediğim çalışması Herodot'u tarihyazımından silmek, Platon'u İskandinavya tarihi konusunda kaynak olarak göstermek ve Atlantis'i Uzak Batı'dan alıp, Kuzey'e yerleştirmek çabasıdır.

Huet sonrasında ve filozoflarla yeni putperestler arasındaki savaş karşısında, Atlantis'i maskeli bir Filistin olarak tanıtan eski düşünce yeniden canlandırılır. Böylelikle, Marsilyalı bir avukat olan Claude Olivier 1726 yılında, "Solon'un Mısırlı rahiplerle Meksika tarihinden çok, İbrani tarihini konuşmasının daha akla yakın olacağını," başarıyla açıklar ve bu açıklamaya olağanüstü bir sav ekler: Şeria Irmağı'nın ötesindeki İsrail kavimlerinin toplam sayısı on olduğuna göre, Atlan-

103 Bkz. A. Dupront, *Pierre-Daniel Huet et l'exegese comparative au XVIIe siecle,* Paris, 1930.

tis Adası'nda on bölüm vardır. Günümüz Urdün'ünde bulunan Ruben ve Gad'ın "Mısırlılarca pek o kadar tanınmıyor olması gerekir."[104]

Yazarı pek farkında olmasa da, Kosmas İndikopleustos'tan (Hindistan gezgini-ç.n.) esinlenen bu varsayım, benimsendiği Kuzey Avrupa'da Rudbeck'in yarattığı büyük milliyetçi mitos ile çatışır. 1733 yılında baloyu (ya da ateşi) açan Lübeck'li H. Scharbau[105] olur; onu biri Fransızca yazan ve tartışmayı filozoflara gönderen iki İsveçli papaz izler.[106]

F. Baer'in izinde, ancak günümüzde "köktenci" olarak adlandırılabilecek bir Katolik çevrede bir dizi araştırmacı Herodot'a ve Voltaire'den başkası olamayacak "XVIII. yüzyıl Herodot'una" yüklenir. Bu konuda kusursuz bir örnek 1786'da Lahey'de basılan *Herodote historien du peuple hebreu sans le savoir* adlı kitabın yazarı, papaz Jacques-Julien Bonnaud'dur. Kitabında F. Baer'in, hani şu Protestan'ın, haklı olduğunu belirtir; Baer, "Platon'un bu parçasının bir Musa tahrifatından başka bir şey olmadığını, Atlantis denilen bu adanın hiçbir zaman var olmadığını, aslında sadece çarpık bir Filistin tanımı anlamında kullanıldığını" kanıtlamıştır. Bütün bunlar "tanrısal Platon'un" keyifle okunmasını engellemez. Yukarıdakiler Guerin du Rocher, L. Chapelle ve Pera du Phanjas gibi bir grup papazın[107] filozoflara karşı yazdıklarının özellikle tahrik

104 C.-M. Olivier'nin tezi için bkz. M. de Salengre, *Continuation des* Memoires *de litterature et d'Histoire*, Paris, 1726, ss. 19-45, öz. ss. 29-30.

105 Olivier'ye atıf için bkz. H. Scharbau, *Observationes sacrae quibus varia Sacri Codicis utriusque foederis loca illustrantur*, ss. 381-415.

106 Bkz. J. Euvremius, *Atlantica Orientalis sive Atlantis*, Berlin, Stralsung ve Leipzig, 1764, 1754'te İsveççe yayımlanmış bir kitabın Latince çevirisi; keza bkz. F. Baer (İsveç'in Paris Büyükelçiliğinde papaz), *Essai historique et critique sur les Atlantiques dans lequel on se propose de faire voir la conformite qu'il y a entre l'histoire de ce peuple et celle des Hebreux*, Paris, 1762, Euvremius polemiği için s. 10. Diderot'nun Baer'e yönelttiği yıkıcı eleştiri için bkz. Diderot, *Correspondance inedite de Grimm et Diderot*, XV, 1829, ss. 160-172.

107 Bu grup konusunda bkz. *Les Grecs, les historiens, la democratie*, La Découverte, 2000, ss. 59-60. Kaygılandırmamak amacıyla, Eylül 1792'de katledilen papaz Bonnaud'nun tarih sahasının yapısı konusunda sayısız eser veren dostum

edici örnekleridir. Bu çeşit spekülasyonlar bugün de yapılmakta, özellikle Birleşik Devletler ve İsrail'in Protestan ya da Yahudi, çeşitli köktenci ortamlarında dile getirilmektedir.

Bütün bunlar Voltaire'i güldürür: "Her şeyden önce, Mısır firavunu Sesostris'in Yahudilerin Aziz Yusuf'undan başkası olmadığı açıktır. Oysa Yusuf'un Sesostris olduğunu kanıtlayan M. Guérin daha sonra Sesostris'in Yakup olabileceğini de kanıtlayınca, Yahudilerin bütün dünyayı eğitmiş olmaları çok mümkün görünüyor."[108]

Üçüncü ve dördüncü yüzyıl İskenderiye ilâhiyatçılarını temel alan bu kuram sadece Hıristiyanlar için anlamlıdır. Oysa Rudbeck'i izleyenler arasında, milliyetçi gnostikler de bulunur. Bunlardan birisi, siyasal birleşmeden çok önce İtalya'yı yücelten, Gioberti'nin *Primato*'sunu (1843) beklemeden, ülkesini hem Atlantis'in varisi, hem de Eski Çağ bilgeliğinin kaynağı ilan eden Kont Gian Rinaldo Carli'dir (1720-1795).

18. yüzyılda İtalya eski bir altın çağın peşine düşmüş tüm spekülatörlere açık bir ören alanıdır. Kanıtların, Roma İmparatorluğu'nun üzerine aşılanmış Papalık kurumunun ötesinde, her birinin uygarlık tohumları ekmiş, ya da İncil dışı bir Cennet'i tanımış olması muhtemel Etrüskler, Yunanlılar, İtalikler, günümüz Lombardiya'sında Alplerin ötesindeki eski Galya'nın Keltleri vardır.

İtalya'da veya herhangi başka bir yerde böyle bir araştırmanın yapılmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur. Eski bir geçmişe dönüş yolculuğunun İtalyan usulü bir Atlantis mitosu biçemini alması, özellikle İspanya ve İsveç örneklerinden sonra, doğal

---

Robert Bonnaud ile hiçbir akrabalık ilişkisi olmadığını belirtmem gerekir. Papaz Bonnaud'nun burada ss. 172-173 alıntıladığım, bütünüyle çılgın kitabına dikkatimi çeken François Hartog oldu. Bonnaud'nun kitabı Restorasyon döneminde, 1824'te Paris'te Gauthier, Besançon tarafından yeniden basıldı. İlk yenilenmesi 1790'da gerçekleşmişti.

108 Bkz. Voltaire, *Œuvres completes*, Garnier, 1878-1885, XXX, s. 390; keza bkz. *a.y.*, "Lettre à M. Panckouke," 30 Nisan 1777, yay. haz. Bestermann, 128, Banbury, 1976, s. 251.

görülür: Yerli ya da rakip bir mitosun yokluğunda, bir ithal ya da tepki efsanesine yönelmek tahmin edilebilir bir davranıştır.

Oysa gelişmeleri daha karmaşık ve daha kestirilemez kılan, bu konu hakkındaki milliyetçi mitosların Amerika hakkındaki açıklamalarıdır. Gerçekten de XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa'nın yeni bir Amerika tartışması başlattığı gözlemlenir: Burası, ilk günahın etkisinde kaldığının az çok bilincinde olan uygar toplumların lanetinden kurtulmayı başarmış, insanlığı bakir bir toprak mıdır; yoksa ancak sıradan insani bir bölge mi? Bir altın çağa mı, yoksa bir lanete mi tanıklık eder? Bazı çevreler için XVI. yüzyıldan beri Amerikalılaşmış Atlantis'in bu tartışmaya alınması kadar "doğal" bir şey olamaz.[109]

Daha şaşırtıcı ve daha beklenmez olan, Carli'nin iki temayı belirli bir beceri/beceriksizlik ile birbirine karıştırdığını görmektir. Carli'nin Atlantis'i aynı zamanda hem İtalyan'dır, hem de Amerikan;[110] üstelik bir de İbrani boyuta sahiptir: Amerika'da bir Peru uygarlığını tanımlayan "Amazon" sözcüğü İbranicedir.[111]

Kahraman kont bu sonuca nasıl varır? Asker ya da polis dilini kullanacak olursak, bu yapılan çocuk işi değildir. Her şeyden önce, Platon'un yok oluşunu anlattığı anakaranın Akdeniz ile Amerika'yı birleştirdiğini düşünmek gerekir. Kısacası, İtal-

109 Bu tartışmada temel görüş için bkz. A. Gerbi, *La Disputa del Nuovo Mondo. Storia di una polemica 1750-1900*. Milano ve Napoli, 1955. (Yeni basımı 1983). Kitapta Carli'den de söz edilir.

110 Carli konusunda en eksiksiz ve en doğru inceleme için bkz. F. Venturi, *Riformatori Lombardi, Piemontesi e Toscani*, Milano ve Napoli, *Illuministi Italiani* dizininin III. cildi, ss. 419-438. Carli'nin beni en çok ilgilendiren eseri *Lettere Americane* (Amerikan Mektupları) (1770-1781) dizisidir ve bunlardan ilk iki dizi 1788'de Boston'da Fransızcaya çevrilmiştir ve Paris'te bulunmaktadır: *Amerika'nın eski sakinlerinin kökenini, toplum, siyaset ve din içindeki konumunu, sanatlarını, sanayisini, bilimlerini, yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını, doğanın önemli evrelerini iki yarıkürenin eski iletişimini ve Atlantis'in kaybolmasıyla sonuçlanan son devrimi inceleyen Amerika mektupları ..."* İtalyanca baskısı için bkz. Conte Carli, *Opere*, Milano, 1779, *vd.*, üçüncü ve dördüncü dizinler XIII. ve XIV. ciltlerdedir.

111 *A.g.e.*, I, 26. mektup; II, 45. mektup, s. 387.

ya aynı zamanda hem Yunanistan'la, hem de Amerika'yla temastadır. Bütün bunlar *Etrüsklerden* ve tabii Keltlerden *öncedir.* Yerli kral Janus'un yerine geçen Satürn, Atlantis halklarının başında İtalya'ya gelir.[112] Böyle bir kurguyu ne Evhemeros uydurabilir, ne de Diodorus. Kısacası, uygarlık Akdeniz'e oradan, Amerika'dan gelir.

Carli milliyetçi hedeflerinde de olabildiğince açıktır: "Biz İtalya'da her şeyi yabancılara, özellikle de atalarımız olduğunu iddia ettiğimiz barbarlara borçlu olmak istiyoruz."[113] Doğrusunu söylemek gerekirse, ilginç bir mantık; sanki uzak Atlantis'ten uygarlaştırıcı kahramanlar getirmek yerliliği seçmekmiş gibi. Carli Yahudi geleneğine kendine özgü bir üslupla reddeder: Atlantis'i götüren tufan *Yaratılış*'ta sözü edilen tufan değildir. Bununla da yetinmez, Yunan geleneğini ve görüşüne göre Avrupa'yı tanımadığı kesin olan Herodot'u özellikle batırır.[114] Bu arada, daha ileride değineceğim Bailly gibi daha evrenselcileri de dahil olmak üzere, Rudbeck'in kuzeyci yorumunu da eleştirir. Işık nasıl olur da kuzeyden gelir? Doğudan gelmediği de kesindir. Uygar insanlığın gerçek beşiği Amerika-Atlantis'tedir ve bu kaynaktan bizzat İbraniler de yararlanmış, mirasını almıştır.[115] Gerçekten de kanıtlanması gereken, budur: Işık insanlığa İtalyanların sayesinde ulaşmıştır.[116]

Carli, Rudbeck'in ardından gelen tek Atlantis milliyetçisi değildir. Kusursuz uluslar çağı olan XIX. yüzyılı incelerken, bahsedeceğimiz başkaları da olacaktır. Bu dalgadan bir süreliğine

112 *A.g.e.*, II, 45. mektup, s. 428.
113 *A.g.e.*, kısaltarak, II, s. 485.
114 *A.g.e.*, I, s. 187; II, s. 405 *vd.*
115 Bkz. *Opere*, XIV, 82 *vd.*
116 Carli'nin kuramlarının İtalya ve mektupların çevrildiği Fransa dışında fazla etki yarattığı söylenemez. Yine de, bu mektuplara kısa süre sonra Quito krallığının tarihini inceleyen Cizvit Juan de Velasco'da rastladım. Bkz. Juan de Velasco, *Historia Natural del Reino de Quito*, Quito (Ekvator), I, 1970, s. 269. Velasco doğal olarak Carli kuramının salt Amerikan özelliğiyle ilgilenir. Bu bilgiyi Geneviève Teitgen'e borçluyum.

kaçanlar da olur; örneğin Bacon'ın *New Atlantis* kitabının beşiği İngiltere. J. Harrington'ın Cromwell'e ithaf ettiği ve yazarının zindana atılmasına neden olan *Oceana* (1656), eserin XVIII. yüzyılda basılabilmesi sırasında John Toland'ın belirttiği gibi, "Platon'un Atlantik tarihini taklit eder," ama cumhuriyetçi ve tüccar bir İngiltere'nin bu övgüsünün edebi üslup dışında, Platon anlatısı ile hiçbir ortak özelliği yoktur.

Oysa Aydınlanma Çağı'nda ne İncil'e, ne de milliyetçiliğe dayanan Atlantisler de vardır. Uygarlığın aynı zamanda hem Çin'den, hem Hindistan'dan, hem de Ortadoğu'dan yayıldığını açıklayabilecek bir *İlkel Dünya*[117] yok mudur? Jordanes'in Roma İmparatorluğu'nun yıkılış döneminde, İskandinavya'dan söz ederken değindiği "insan ırkının döl yatağı" (*vagina gentium*) Eski Dünya'da mıdır? Oradan Orta ya da Uzakdoğu'nun üç bölgesine yayılmamış mıdır? Voltaire'in *Le Mondain*'de bahsettiği ve "kendi iyiliği için eleştirmenlerin bunca batırdıkları bu çağda doğmasını sağlayan" bilge doğaya teşekkür ettiği "Satürn ve Rhea'nın uğurlu çağları" şimdi midir, yoksa çok eski zamanlar mı?

En iyisi, 1789 yılında Paris'in ilk belediye başkanı olan, daha sonra birçokları gibi kellesini giyotine veren gökbilimci ve gökbilim tarihçisi Jean-Sylvain Bailly'nin izlerini takip edelim. Israrını her eserinde sürdürerek,[118] uygarlığın izlerini Çin'de, Hindistan'da ve Ortadoğu'da, Mezopotamya'da arar. Bu çeşitli biçimlere ortak bir kök gerekir. Ciddi olmaktan çok, şaka yollu Hindistan'ın önceliğini ileri sürer, "Bize gelen her şeyin Ganj

117 Court de Gébelin'in bu başlık altında yayımladığı dokuz cilt Atlantis'ten söz etmez. Gebelin'in tanıdığı tek Atlantis Diodorus'un Atlantis'idir. Bkz. *Monde primitif*, I, 2. dal, 1. kalem, ss. 26, 32, 34. Konuyu benim adıma doğrulayan F. Recanati'ye teşekkür borçluyum.

118 Konu ilk kez *Histoire de l'Astronomie ancienne depuis son origine jusqu'à l'etablissement de l'Ecole d'Alexandrie*, Paris, 1775 baskısında ortaya çıkar; daha sonra *Lettres sur l'Origine des Sciences et celle des peuples de l'Asie adressees a M. de Voltaire*, Londra ve Paris, 1777 ve özellikle *Lettres sur l'Atlantide de Platon et sur l'ancienne histoire de l'Asie*, Londra ve Paris, 1779 baskısında yinelenir.

kıyısından kaynaklandığı kanısındayım,"[119] ve Voltaire'e karşı "en eski halklardan önce gelen ve onları aydınlatan yıkılmış ve unutulmuş bir toplum"un peşinde koşar. Voltaire'i hoşnut etmek için Yunanlıların felsefesinin "Brahm" felsefesi olmadığını kabullenir, "ancak bütün bu ışıklar Hindistan'da mı doğmuştur? Aynı şekilde Çin'den ve Mezopotamya'dan kaynaklanmış olamazlar mı?"[120] İlkel dilin Sanskritçe olduğunu da varsayalım, bu, ölü bir dildir – burada yanılır – ve ölü bir dil, yıkılmış bir ulus gerektirir.[121] Bailly bu ulusu Rudbeck'in İsveç'inden daha kuzeye ve daha batıya yerleştirir. Bu konuşlandırmanın nedeni, topografyadır: Kuzey'den çıkan uygarlık dalgalarının daha kolay yayılacaklarını anlamak güç değildir. Dağılımcılık varsayımını resmen reddeder: "Benzerlikler iletişimin ürünü değildir."[122] Kısacası, bu ilkel toplum Atlantlar olarak tanımlanır ve bu insanlar ne İsveçlidir, ne de Yahudi.[123] Platon'un bize anlattıkları, altın çağın anısıdır sadece: "Bu çekici masal sadece terk edilmiş ama hâlâ değerli bir vatandan geriye kalan anılardır."[124] Oysa altın çağ yarın da gelebilir. "Eğer bir gün Atlantların ülkesini bulursak, o zaman atalarımızın böylesine mutlu oldukları toprağı tanırız."

"Atalarımız," daha doğrusu, insanlığın büyük bir bölümünün ataları. Bailly'nin milliyetçi olduğu iddia edilemez. "Bizim kahraman Galyalılarımız diğer bütün uluslar gibi ortak

119 Bkz. *Lettres sur l'Origine des Sciences et celle des peuples de l'Asie adressees à M. de Voltaire*, mektup biçimi önsöz, s. 4.
120 *Lettres sur l'Origine des Sciences et celle des peuples de l'Asie adressees à M. de Voltaire*, s. 16.
121 *Lettres sur l'Atlantide de Platon et sur l'ancienne histoire de l'Asie*, s. 19.
122 *Lettres sur l'Origine des Sciences et celle des peuples de l'Asie adressees à M. de Voltaire*, s. 156.
123 Bailly alıntıladığı Baer'i reddeder, bkz. Baer, *Lettres sur l'Atlantide de Platon et sur l'ancienne histoire de l'Asie*, ss. 108-112. Aynı zamanda Amerikan varsayımını da reddeder: bkz. *a.g.e.*, ss. 86-92.
124 *Lettres sur l'Origine des Sciences et celle des peuples de l'Asie adressees a M. de Voltaire*, s. 103.

vatandan geldiler."[125] Böylesi önermelerin metinlerle tuhaf biçimde oynamak gerektireceği doğaldır. Örneğin, Herodot'un Kızıldeniz'i Atlantik sanmasının Rudbeck'in masallarından aşağı kalır yanı yoktur.[126]

Bu rivayetin kaynağı olan Platon'a gelince, o, ele avuca gelmez birisi olarak kalır. Bazen onu bir Hindistan sakini olarak kabullenmek gerekir,[127] kimi zaman da anlatısının şifresini çözmek lazım gelir. "Geleceği kandırmak için, kendini daha iyi ifade edemezdi."[128] Atlantis'i batıya yerleştirmek, bilinçli bir kandırmacılıktır. Kısacası, Bailly'nin Atlantis'i çifte bir role sahip olur: hem Filistin'in yerini alır, hem de İncil'deki Cennet'in karşılığıdır. Dönemin eleştirileri yanılmaz. Bir Katolik yorumcu Bailly'nin önermelerini sağlam bilimsel savlarla çürüttükten sonra, *Journal des Savants*'a şunları yazar: "Demek bütün saygın bilginlerin düşündüklerinin tersine [...] İbrani kavimleri aydınlatma ayrıcalığını tümüyle yitirmiş oluyor."[129]

* * *

Ya tarihçiler? Değer verdiğimiz bu bilim dalının XVIII. yüzyılın başından sonuna kadar türdeş olduğu iddia edilemez. Kaldı ki, günümüzde de öyle değil mi? 1776'da Gibbon'ın anlatı sanatını ve en derin bilgelik tekniğini, daha yüzyılın en başında Lenain de Tillemont'un başardığı gibi, harmanladığı *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* adlı kitabıyla önemli bir dönemecin aşıldığını iddia eden Momigliano'yla[130] aynı ka-

125 *Lettres sur l'Atlantide de Platon et sur l'ancienne histoire de l'Asie*, ss. 59, 332.
126 *A.g.e.*, s. 108.
127 *Lettres sur l'Origine des Sciences et celle des peuples de l'Asie adressées à M. de Voltaire*, s. 54.
128 *Lettres sur l'Atlantide de Platon et sur l'ancienne histoire de l'Asie*, s. 83.
129 Oldukça olumlu bir özetten sonra (*Journal des Savants*, Ocak 1779, ss. 15-23) dergi Bailly'yi yerden yere vurur. Bibliyografya ayrıntıları için bkz. *Les Grecs, les historiens, la democratie*, s. 63, dipnot 139.
130 Bkz. A. Momigliano, "Gibbon's Contribution to Historical Method", (1954) *Studies in Historiography*, (Worcester ve Londra: Weidenfeld and Nicolson), 1966, ss. 40-56.

nıda olunsa da, tarihin ulu yüzyılı yüz yıl sonra başlayacaktır.

Tarih üslubu bütün Aydınlanma Çağı boyunca standart olmasa da, ne Voltaire'i, ne de Académie des Inscriptions et des Belles Lettres'in (Yazıt ve Edebiyat Akademisi) ebedi yazmanı olarak ölen Nicolas Fréret (1688-1749) gibi dünün çok ünlü, bugünün daha karanlık bilgesini, çalışmamızın dışında tutamayız.[131] Bu iki yazar hakkında bir iki cümle söyleyelim.

Nicolas Freret önceki yüzyılın Hollandalı bilgeleri gibi, sivil bir biliminsanıdır. Aydınlanma Çağı'nın insanları tarafından okunmuş, tadına varılmış olsa da, bir zamanlar Bastille zindanlarına atılmasına karşın, kelimenin tam anlamıyla "filozof" değildir. Birbirlerini izleyen tufanlar çerçevesinde Atlantis ile ilgilendiğinde,[132] sarsılmaz bir kuşku belirtir: "Atlantis masalına, Atina'nın eski bir kentinin büyüklüğü ve gücüne ve Attika'nın verimliliğine biraz gerçeklik katabilmek için, Platon'un bu tufanlar ve etkileri konusunda söylediklerine ihtiyaç vardı: O dönemlerde bunlardan hiçbiri olmadığı ve Atlantis Adası'nın kalıntıları bile bulunamadığı için, bu konuda gelecek itirazlara hazırlıklı olmak gerekiyordu [...] bu cevabı da Avrupa'nın çehresini değiştiren tufanların geride bıraktığı sonuçta buldu. Platon'un Atlantis'ini Amerika'da bulmak isteyen modernler *Timaeus* ve *Critias*'ın amacı konusunda biraz düşünmüş olsalardı, bütün bunları sadece felsefi bir kurgu olarak yorumlamak gerektiğini görürlerdi." Bu düşünce daha iyi

131 Freret için bkz. Ch. Grell ve Catherine Volpilhac-Auger (yay. haz.), *Nicolas Freret, Legende et verite*, 18 ve 19 Ekim 1991 *Clermont-Ferrand Kolokyumu Tutanakları*, Oxford: Voltaire Foundation, 1994, ayrıntılı bir bibliyografya içerir. Freret ve Fransa tarihi için bkz. Cl. Nicolet, *La fabrique d'une nation. La France entre Rome et les Germains*, (Paris: Perrin), 2003. XVIII. yüzyılda Antik Çağ tarihyazımı için bkz. Chantal Grell, *L'Histoire entre erudition et philosophie. Etudes sur la connaissance historique a l'âge des Lumieres*, Presses Universitaires de France, 1993; *Le XVIIIe siecle et l'antiquite en France, 1680-1789*, Oxford, Voltaire Foundation, 1995.

132 *Histoires et Memoires de l'Academie des Inscriptions et des Belles Lettres*, Cilt 23, 1749-1751, « Observations sur les deux déluges ou inondations d'Oxyges et de Deucalion », ss. 129-148, öz. s.132.

ifade edilemezdi ve daha sonraki yüzyıllarda, hatta günümüzde yaşayan sayıklamacılar kalemlerini mürekkebe batırmadan Freret okusalardı iyi etmiş olurlardı.

Voltaire daha hafiftir. *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations* kitabının (1769) hemen başında konuyu basite indirger: "Bütün bu değişikliklerin en büyüğü, eğer dünyada böyle bir yer var olmuşsa, Atlantis'in kaybolmasıdır. Bu ada muhtemelen Antik Çağ'ın en gözü kara denizcileri olan Fenikeliler tarafından keşfedilen Madeira'dan başka bir yer değildir, daha sonra unutulmuş ve ortak tarihimizin XV. yüzyılında yeniden keşfedilmiştir."[133]

Acemi coğrafya bu konuda Voltaire gibi, daha doğrusu Freret gibi düşünür. Nitekim D'Anville: "Platon'un bu olaylar hakkındaki anlatısında neden toprağını yaldızlamak isteyen bir Atinalı, Atlantis için söylediklerinde de gerçekten çok masalımsı bir şeyle meşgul bir filozof görmeyelim?"[134]

Rönesans'ın Portekiz ve İspanyol keşiflerinden sonra Madeira, Kanarya ve Azor Adaları *Timaeus* ve *Critias*'ın yorumlanmasında olası varsayımlardır. Bu nedenle, Voltaire'in konuya yeni bir bakış getirdiği söylenemez. Atlantis'in ilk haritasını henüz XVII. yüzyılda çizen Alman Cizvit'i Athanasius Kircher (1602-1680) *Mundus Subterraneus*[135] adlı çalışmasında Kanarya Adaları'na İspanyollardan önce yerleşen Guanch'ların Atlantis efsanesinden hayatta kalanlar olabileceğini varsayar. Bu varsayım XIX. yüzyılda bilge taraftarlar bulur;[136] hatta günümüzde bile az veya çok bilgili amatörlere rastlamak mümkündür.[137] Söz

133 Bkz. Voltaire, *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*, *Œuvres completes*, Cilt XI, s. 3-5.

134 Bkz. J. D'Anville, *Geographie ancienne abrégée*, Cilt III, Paris, 1768, ss. 122-123.

135 *Mundus Subterraneus*, Cilt I, s. 82; Kircher için bkz. *yuk.*, bölüm III, dipnot 35

136 Bkz. J. B. M. Bory de Saint-Vincent, *Essai sur les îles Fortunees et l'antique Atlantique*, Paris, yıl XI (1803), ss. 427-522, Kircher'e açık bir göndermede bulunurken, İsveç ve Filistin de dahil, diğer bütün varsayımları reddeder.

137 Yakın bir örnek için bkz. P. Mayol, *Oceans*, 78, (Mayıs 1981), ss. 6-22. Bu belgeyi Jean Railhac'a borçluyum. Andre Breton'un *L'Amour Fou*'da Kanarya Adaları'na ayırdığı nefis sayfalarda bu varsayıma göndermede bulunduğunu sanmıyorum.

konusu varsayım dinden az çok soyutlandırılmış tufan kuramcılarının elinde daha da karmaşıklaşır, bunlardan birisi de Cebelitarık Boğazı'nı, İstanbul Boğazı'nı oluşturan daha eski bir kırılmayla açıklayan, ünlü gezgin Orient J. de Tournefort'dur: "O zaman okyanusta meydana gelen korkunç baskın, Platon'un anlattığı ünlü Atlantis Adası'nı batırmış, ya da sürüklemiş olabilir [...] Belki de Kanarya Adaları, Azorlar ve Amerika bu adanın kalıntılarıdır; bu adaların Adem ve Nuh'un torunları tarafından yurt edilmesine, yerlilerinin Asya ve Avrupa halklarının kullandıkları silahlara benzer silahlara sahip olmalarına şaşmamak gerekir."[138] Kısacası, daha önceki iki yüzyılda gördüğümüz gibi, XVIII. yüzyılın henüz şafağında da Atlantis'i bulma çabaları ve Nuh-oğullarının İncil destanı el ele gitmektedir.

Bana düşen görev, sıra dışılıklarıyla tanınan iki Aydınlanma Çağı insanını tanıtmaktır. Bunlardan ilki, Nicolas Boulanger (1722-1759), yüzyılın sonunda tümüyle gasp edilmiş bir ünün sahibidir, çünkü Jean-Jacques Rousseau'nun deyimiyle "Holbach hizbi" onun adıyla tek bir satırını bile bizzat yazmadığı eserler yayımlar. Diğeri, Piyemonte'li Guiseppe Bartoli (Padova, 1717-Paris, 1788) için söylenebilecek en hafif şey ne yaşadığı dönemde, ne de izleyen yüzyıllarda tanındığıdır.

Ponts et Chausees okulundan inşaat mühendisliği diplomasını 1758'de, emekli olurken, yani ölümünden (16 Eylül 1759) kısa süre önce alan Nicolas Boulanger, her bakımdan özel bir kişidir.[139]

---

138 Bkz. J. Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage au Levant*, Lyon, 1717, Mektup no. XV, II, s. 409.

139 Başlıca kitabı, *L'Antiquite devoilee par ses usages ou examen critique des principales opinions, ceremonies et institutions religieuses et politiques des differents peuples de la terre*, 3 cilt, Amsterdam. 1766 (Kasım 1765) ölümünden sonra basılır. Boulanger'den bahsetmek için özellikle P. Sandrin'in çalışmalarından yararlandım: 3. dönem tezi, 2 cilt, yayımlayan *Belles Lettres* (Publications de l'Universite de Dijon), 1978, ilk cildi sözü edilen kitabın ikinci basımını (Amsterdam 1766) inceler, ek olarak *Nicolas Antoine Boulanger (1722-1759) ou avant nous le deluge*, The Voltaire Foundation, Oxford, 1986; keza bkz. F. Venturi, *L'Antichità svelata e l'idea del progresso in N. A. Boulanger ...*, Bari, 1947. Venturi'nin Atlantis'ten söz etmemesi doğaldır, oysa Sandrin Boulanger'nin bu konuya ayırdığı yayımlanmamış taslağından haberdardır.

Entelektüel hırsı sınır tanımaz. Kendi zamanının değil, Antik Çağ olarak adlandırdığı, *Timaeus*'un, *Yasalar*'ın, *Critias* ve *Siyaset*'ın Platon'unda rastlanan tufanların yaşandığı dönemin kural koyucusu olmayı yeğler. En sık değindiği yazar Platon olmasa da, ihtiyacını duyduğu tarih-evren çerçevesini ondan alır.

Tarih doçentliğine hazırlanırken, zorunlu olarak coğrafyaya da eğildiğim dönem, ister Brezilya'nın nüfusu, ister kavakların arasından sakin sakin akan dere, tartışılan konu ne olursa olsun, her seferinde, "Dramı arayın," diyen, Jean Dresch adlı bir hocam vardı. Onun gözünde dram, diğerlerinin diyalektik dedikleri şeydi. Boulanger de suyun dramının peşinde koşar; çünkü sadece Antik Çağ'ın, yani sadece Yunan ve Roma'nın değil, gezegenin bütün tarihi ve tarih öncesi, birbirlerini izleyen tufanlarını araştırır. İnsan ırkı tarihinin "büyük sırrı" her dönemsel felaketten sonra, hayatta kalanları yönetmek için aynı zamanda dini kural koyucu da olan bir "despotun" ortaya çıkmasıdır. Musa bunlardan biridir ya, hiçbir ayrıcalıktan yararlanmaz. Dinin hedefi ise, felaketin tekrarlanması korkusunu gizlemektir. Üstelik Boulanger'nin XIX. yüzyıl başı araştırmacısı Boucher de Perthes'ten epey önce, ancak Kolophon'lu Ksenofanes'ten (bkz. Diesl-Kranz, *Vorsokratiker*, 21 A 33) çok zaman sonra keşfettiği üzere, denizin oldukça uzağında, toprağın ortasında bulunan deniz fosillerinin kanıtladığı gibi, böylesi bir tekrar kolaylıkla engellenemez.

"Gözlerinin önünde Evren'in yıkılması ve yeniden kurulmasına tanık olan insanlar [...] onları kurtaran Ulu Varlık'a sonsuz şükran duygularını ifade ettikleri bir din kurarlar [...]. Yaşanan felaketlerin anısını ebedi kılmak için, uluslara her an yaşamlarının kırılganlığını hatırlatacak, geçmiş felaketlerin görüntüsüyle, gelecek felaketleri haber verecek anma törenleri ihdas edilir."[140] Yazar aynı metinde ayrıntıya da girer: "Hangi felaket-

140 Bkz. *Recherches sur l'origine du despotisme oriental*, y.y., (Cenevre), 1761, bölüm 6, ss. 60-61, alıntılayan Sandrin, *Nicolas Antoine Boulanger*, s. 67.

ten bahsedersek edelim, gözlerimizi hangi topluma çevirirsek çevirelim, suyla olsun, ateşle olsun, doğa felaketlerinin hatırlanması bütün Antik Çağ kutlamalarının ana amacı ve başlıca konusu olmuştur."[141] Dikkat edelim, ateş burada sadece bir simetri, Boulanger'yi Platon'a yaklaştıran sahte bir bakışım öğesinden başka bir şey değildir. İncil'in sözünü ettiği ve Nuh'un canını kurtarmayı başardığı gibi ne terbiye edici bir tufan vardır, ne de öylesine kindar bir Tanrı. Var olan, Platon'un sözünü ettiği cinsten, dönemsel tufanlardır: Evrenin sırrı, Doğa'nın arada bir insana düşman olmasında gizlidir. Ebedi tufan vardır ve bunun Yunanlılar için Deukalion, Yahudiler için Nuh olması sonuçta bir şey fark ettirmez.[142] Ulu Yargıç'ın, örneğin Vahiy'in gelişi, ya da Mesih beklentisi; bütün bunlar yeni bir tufan karşısında duyulan toplumsal endişenin ifadesidir.

Bütün bunların içinde Atlantis'in yeri neresidir? Sözünü ettiğim incelemelere bakılırsa, Boulanger bu konuya hiç değinmez. Oysa P. Sandrin, Boulanger'nin Paris Müzesi'nde korunan[143] ve Bouffon'un *Époques de la nature*[144] kitabını yazarken baştan aşağıya yağmaladığı el yazmasının farkındadır, ama sessiz kalmayı yeğler. Keşfinden önce, tezinde yazdıkları ilginçtir: "Eski uygarlıklar suların altında kaldı ve Boulanger de, mantıklı bir insan olarak, geçmiş zamanın Atlantis'ini düşlemeyi kendine yasakladı."[145] Oysa bugün, mantıklı olsun ya da olmasın, düş görsün ya da görmesin, Boulanger'nin Atlantis'ten

141 *A.g.e.*, 1765 Paris baskısı, s. 54.

142 Bkz. *L'Antiquite dévoilee par ses usages ou examen critique des principales opinions, ceremonies et institutions religieuses et politiques des differents peuples de la terre*, II, ss. 325-404. 143 869 numarayla.

144 Bkz. *Epoques de la nature*, yay. haz. J. Roger, Paris, 1962, ss. LXXVI ve LXXVII. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda özellikle fosiller konusunda kronolojik anlaşmazlıklar için bkz. Paolo Rossi, *I Segni del Tempo. Storia della Terra e Storia delle Nazioni da Hooke a Vico*, Milano, 1979. Boulanger'ye bolca gönderme vardır, ama Atlantis konusunda son derecede az soru bulunur; yine de bkz. s. 36.

145 Bkz. *L'Antiquite devoilee par ses usages ou examen critique des principales opinions, ceremonies et institutions religieuses et politiques des differents peuples de la terre*, yorumlu baskı, s. 39.

bahsettiğini biliyoruz.[146] Platon'un *Timaeus* ve *Critias*'ta anlattıkları *Anectodes de la nature* yazarı için ne ifade eder? "Mısırlılar ve çevredeki diğer halklar çok eski dönemlerde bile bizimkiler kadar yaygın temas ve bilgilere, dünya felaketlerinin binlerce yıllık bir ara verdirdiği bir ticarete sahiptir." Yüzyıl önce Peyrere gibi, Boulanger de başta Newton olmak üzere, oldukça saygın biliminsanlarının, yanlarına Platon'u almış olmalarına rağmen, korumaya çalıştıkları[147] İncil kronolojisini yıkmak için yine Platon'u kullanır.

Boulanger'den biraz daha genç bir yazardan, Pointsinet de Sivry'den (1733-1804) söz ederek, kendimize neşeli birkaç dakika tanıyalım. De Sivry de, birçokları gibi, bir *Kökenler* kitabı yayımlar.[148] Kitap *Correspondance litteraire*'de, Grimm'in olağanüstü bir alayına hedef olur: "Ölümünden bu yana bunca eserin atfedildiği, *L'Antiquite dévoilee*'nin gerçek yazarı merhum Mösyö Boulanger Evren'deki bütün işlemlerini suyun içinde yapıyor ve her adımda bir tufanın kalıntılarına rastlıyordu. Sözünü ettiğim eserin yazarı her şeyi ateşe bağlıyor, ateşle ve ateşin zararlarıyla karşılaşmadan tek bir adım atamıyor ve bu basireti hemen bütün coğrafi adlar etimolojilerinde ateş sözcüğü bulmaya kadar götürüyor. Bu iki beyefendi aralarında anlaşamazlar mı? Böylelikle biri Mösyö Boulanger'nin suyuna bir yer verir, öteki de suyunu berikinin ateşinde ısıtırdı. Bakarsınız bundan mutlaka yararlanacağımız bir hava seyrelmesi çıkardı." Eskiler su ve ateşle oynamayı sevdiklerinden, kaynağa dönüş gibi bir şey.

---

146 Önemli olan bölüm, Müze'deki el yazmasının ss. 109-116'da bulunmaktadır. Bu buluş için bkz. J. Roger, "Un manuscrit perdu et retrouve: les *Anectodes de la nature*", *Revue des Sciences humaines*, 1953, ss. 231-254. Bu el yazmasının bulunması için bkz. J. Hampton, *Boulanger et la science de son temps*, Cenevre ve Lille, 1955. Baskının tarihi J. Roger'nin çalışmasından sonra olmakla birlikte, bulunması daha önceye dayanır.

147 Bkz. Isaac Newton, *Chronology of Ancient Kingdoms Amended*, Londra, 1728.

148 Bkz. Pointsinet de Sivry, *Origines des premieres societes, des peuples, des sciences, des arts et des idiomes anciens et modernes*, Amsterdam (ve Paris'tedir), 1769.

* * *

Nicolas Boulanger, içine düştüğü sonsuz meraka rağmen, amatör biridir; Torino Üniversitesi'nde Yunan ve İtalyan edebiyatları profesörü, Sardinya Kralı'nın "antikacısı" olan Giuseppe Bartoli ise profesyonel olarak tanımladığımız konuma biraz yaklaşır. Burada söylemek istediğim Platon'u orijinalinden okuduğu, Yunan tarihini bize bu dönem hakkında bilgi veren kaynaklardan öğrendiği, bu eski metni güncelleştirme konusunda güçlük çekmediğidir: Açıklaması İsveç Kralı III. Gustav'ın 1778'de Diyet'i açarken yaptığı konuşmayı hem Fransızcaya, hem de kafiyeli İtalyancaya çevirir. Edward Gibbon 1764'te tanıştığı Bartoli'yi "biraz şarlatan, ama çok bilgili" bulur. Gerçekten de, metin ve anıtları karşılaştırarak okuyabilen, böylelikle "parlak bir ışık" yayabilen Bartoli biraz delidir ve Fransız doğubilimcisi De Guignes gibi Çin karakterleri ve Mısır hiyerogliflerinin tek ve aynı dilden geldiğine inandığı için, deliliği birçok çağdaşıyla paylaşır.[149]

Artık *Discours par lequel Sa Majeste le roi de Suede a fait l'ouverture de la Diete, en suedois, traduit en français et en vers italiens, avec un essai sur l'explication historique que Platon a donne de son Atlantide et qu'on n'a pas considerée jusqu'a present* ... adını taşıyan, 1779 Stockholm baskısı bu kitabın kapağını açalım. Neden İsveç? Bartoli'nin bildiği ve denemesinin başından beri acımasızca eleştirdiği Rudbeck'e dönüş söz konusu olamaz. İsveç'in

149 Bartoli için bkz. P. A. Paravia, *Della vita e delgi studi di Giovanni Bartoli*, Torino, 1842. Bu kitabı G. Cambiano (Torino) ve W. R. Thalman (Yale Üniversitesi) sayesinde okudum. Gibbon ile tanışması konusunda bkz. G. A. Bonnard (yay. haz.), *Gibbon's Journey from Geneva to Rome, his Journal from 20 April to 2 October 1764*, Londra, Paris, Melbourne, 1961, s. 22. Bundan kırk yıl önce, bu kişiyi canlandırma çalışmalarına katıldım. Görüşlerimin ele alınıp genişletilmesi konusunda bkz. J.-P. Pradeau, *Le Monde de la Politique;* keza bkz, *a.y.*, "Le Poeme politique de Platon. Giuseppe Bartoli: un lecteur moderne du recit atlante," *Le* Timee *de Platon. Contributions à l'histoire de sa reception*, Éditions de l'Institut superieur de philosophie, Louvain-La-Neuve, 2000.

Aydınlanma Avrupa'sına dahil olduğu kuşku götürmez. Annesinin Gibbon'la evlenmesine ramak kalan Germaine Necker, daha sonra İsveç'in Paris Büyükelçisi Mösyö de Stael ile evlenecektir. Üçüncü Gustav aydın despotun kusursuz bir örneği olduğu gibi, Paris'in ajanı olarak bilinir. 1772 yılında bir darbe gerçekleştirir. Yabancılara ve Yahudilere özgürlük tanıyan, yadsınamaz bir reformcudur; Voltaire III. Gustav'a övgüler düzer, Stockholm ile Avrupa başkentleri arasında fikir alışverişiyle ilgili birçok belge vardır.[150] Kral aynı zamanda da Verdi'nin *Maskeli Balo*'sunun librettosu olarak kullanılması düşünülen bir Scribe dramının baş aktörüdür.

Bartoli'nin kitap adındaki önemli sözcük, *tarihi* kelimesidir. Gerçekten de Bartoli, Platon'dan beri hiç kimsenin anlamadığı bir şeyi, Atlantis'in emperyalist ve denizci Atina'nın maskesi olduğunu fark eden ilk kişi olur. Okuyalım: "Atlantik Adası'nın siyaseten sular altında kalması, yani herkes tarafından terk edilen ve düşmanlarının hakimiyetine giren Atina Cumhuriyeti'nin düştüğü çöküşün bu görüntüsü, filozoflarımızı kandırmayı sürdürecek mi?"[151] Diğer bir deyişle, Bartoli Atlantis'in yıkılışının gerisinde Peloponez Savaşları'nın ardından, on yıllarca süren deniz sömürgeciliği sonrasında Atina'nın düşmanlarının elinde çöküşünü okumak gerektiğini anlar. Dahası, Bartoli Atina ve Atlantis arasındaki savaşın Atina içindeki bir *stasis* (buhran) olduğunu da görür: "Atina Cumhuriyeti'nde, Platon'a göre tek bir Devlet içinde birçok Devlet bulunmasından kaynaklanan bu bölünmenin, bu başkaldırının, bu kargaşanın, birbirleriyle savaşan iki farklı ülke görüntüsüyle kusursuzca ifade edildiği konusunda herkes hemfikir olacaktır." İfade etmek, bu terim Bartoli'nin taşıyıcı kavramıdır, zaten yazar da sözlerini şöyle bağlar: "Söz konusu olan, sadece çok fazla

150 İsveç'e ayrılmış bir bölüm için bkz. F. Venturi, *Settecento riformatore III La Prima Crisi dell' Antico Regime (1768-1776)*, Torino, 1979, ss. 281-342
151 Bkz. Bartoli, *a.g.e.*, ss. 190-191.

mış mı, yoksa hiç tanınmamış olarak mı tarif edeceğimi hâlâ bilmediğim bir halk, bir kent, ya da bir hükümet değil, Atinalılardır, hep Atinalılar ve yine Atinalılardır."[152]

Bartoli kendi çağının ve bir sonraki yüzyılın önündedir. Kimse tarafından ciddiye alınmadığı gibi, alay konusu bile olur. Genellikle son derecede bilinçli olan Thomas-Henri Martin acımasızdır: "Böyle bir sistemi savunmak içinin dayandığı metinleri yanlış yorumladığı kolayca anlaşılabiliyor."[153] Bartoli'nin arada tarihten tarihselciliğe kaydığı doğrudur. Ne var ki *Cumhuriyet* onun sandığı gibi bir Atina tarihi değildir. Bütün bunlara rağmen, saydığım bunca yorumcunun içinde Platon'un yarattığı efsaneye *siyasal* bir yorum getirmek gerektiğini, anlamak için de önce Tukididis okumanın şart olduğunu gören ilk kişi, yine Bartoli'dir.

Aydınlanma Atlantisi bölümünün sonuna geldik. Eklenmesi gereken, Platon tarafından yaratılan efsanenin dönemin bütün insanlarını ilgilendirmediği gerçeğidir. Bir örnek vermek gerekirse, bu düşsel anakara ne Montesquieu'de, ne de Jean-Jacques Rousseau'da herhangi bir merak uyandırmaz. Dahası, Hindistan'a kadar seyahat etmiş ve Amerika tartışmalarıyla ilgili Athanase-Hyacinthe Anquetil-Duperron (1731-1805) bile *Timaeus*'tan ancak Sais rahiplerinin Solon'a yönelttikleri ünlü çıkış kapsamında bahseder: "Solon, Solon, siz Yunanlılar ebediyen çocuk kalacaksınız."[154] Konuya girebilir; yine de girmek için bulduğu bu fırsatı kullanmaz.

152 Bkz. Bartoli, *a.g.e.*, ss. 106-107 ve 224-225.
153 Bkz. Thomas-Henri Martin, *Etudes sur le* Timee *de Platon*, II, s. 280.
154 Bkz. Guido Abbatista tarafından hazırlanan baskı, *Considerations philosophiques, historiques et geographiques sur les deux mondes 1780-1804*, Scuola Normale Superiore, Pisa, 1993, s. 312

Bölüm V
BÜYÜK DÖNEMEÇ
1786 – 1841

"Atlantik" kapsamıyla tanımlamaya çalıştığım entelektüel dünya, hiyerarşik bir düzene girmeyi kolay kolay kabullenmeyecek bir dünyadır. Kuşkusuz hepimiz tarihi tüneğimizden bakıp XVI. yüzyılda İspanya'da Jose de Acosta, ya da çeşitli "milliyetçi" biçimleri de dahil, tüm Atlantisçi çılgınlıkları reddeden Michel de Montaigne'in başlattığı "akılcı" bir soya ayrıcalık tanıyabiliriz. Paul Hazard'ın ünlü kitabı *La Crise de la conscience europeenne* (Avrupa Vicdanının Krizi) ile G. Bartoli gibi cüretli bir üniversitelinin arasında, "mantıklı" mı, yoksa "akılcı" mı bir parkur inşa etmemiz gerekir? Tartışabiliriz. Görüldüğü kadarıyla Voltaire 1786'da Lahey'de, yani Protestan bir ülkede, *Herodote, historien du peuple hebreu sans le savoir*[155] (Herodot, Bilmeden İbrani Halkının Tarihçisi) adlı bir kitap yayımlayıp, Atlantis'in bir Filistin çarpıtmasından öteye gitmediğini savunan Jacques Julien Bonnaud adlı bir papaza kıyasla yaşadığı yüzyılı çok daha iyi temsil eder ya, yine de tarihçi Bonnaud hiç yaşamamış gibi davranamaz.

Bir yayıncı, Charles Garnier, 1787 ile 1789 arasında *Robinson Crusoe* ile başlayan ve *Voyages imaginaires, romanesques, merveilleux, allegoriques et critiques* adlı otuz dokuz ciltlik bir dizi yayımlarsa da, bu diziyle 1789 patlaması arasındaki ilişki tartışılabilir ve Lucien'in *Histoire veritable*'ını içeren dizide *Critias* bulunmaz. Devrim çalkantısı öncesi ve süresinde Atlantis'i görebilmek için, kişinin papaz Bonnaud ya da Char-

155 Bkz. F. Hartog, *Le Miroir d'Herodote*, Paris, 1991, ss. 308-310 ve *Les Grecs, les historiens, la democratie*, s. 59'daki kısaltmalarım.

les Garnier'den başka birisiyle ilgilenmesi gerekir. Bu kişi Delisle de Sales (1743-1816) müstear adıyla tanınan Jean-Baptiste Isoard'dır. Gençliğinde Voltaire'in koruması altındayken, daha sonra Chateaubriand'ın ve gizli bilimlerle uğraşan Fabre D'Olivet'nin hamisi olur. Fransız Enstitüsü'nün kurucu üyelerindendir; hiç kompleks duymadan, büstünün kaidesine Buffon'dan aldığı "Tanrı'yı, insanı, doğayı, hepsini açıkladı," cümlesini kazıtmaktan çekinmez.

Başlangıçta, başka birçok kişiyle birlikte, Aydınlanma Çağı'nın temsilcisi olsa da, onu diğerlerinden keskince ayıran ve Yahudilere yapılan baskılara kararlılıkla karşı çıkmaya yönlendiren bir özelliği de vardır. Anlaşıldığı kadarıyla Aydınlanma Çağı Yahudilerin gelişimi için imkân hazırlar, ancak bunun karşılığında onları her dönem diğerlerinden farklı kılan doğallıklarından vazgeçmelerini ister. Oysa Delisle daha 1777'de, "Yahudiler ne fizik, ne de ahlâk bakımından canavar olarak gösterilebilir: Nesillerini kurutmak değil, onlara acımak, aydınlatmak gerekir [...]. Bir Yahudi softa olmadan, hatta Yahudi bile olmadan önce, insandır,"[156] diye yazar.

Voltaire'in de, "Ama onları yakmak gerekmez," dediği kesindir; oysa bu hoşgörü ilkesini ifade etmeden önce, Yahudilere akla gelebilecek bütün hakaretleri yağdırır. Voltaire'den yarım yüzyıl daha genç olan, son derecede mütevazı yazar Delisle de Sales bir aracıdır, uzaktan bakıldığında Aydınlanma ile Romantizm arasındaki geçişi sağlayan sayısız yazardan biridir. 1779 yılında dev bir derlemeye girişir ve *Histoire nouvelle de tous les peuples du monde ou Histoire des hommes* adı altında başlattığı 52 ciltlik çalışmanın ilk 41 cildini bizzat yazar. Bu *İnsanlık Tarihi* daha başlangıcında hem mitoloji, hem de kutsal tarihle alaycı ve açık bir polemiğe girer: Eylül 1792 katliamında ölecek olan papaz Bonnaud "insanların tarihçisine" Tanrı adına saldırdığında, hedefi Delis-

156 Bkz. Delisle de Sales, *Philosophie de la Nature*, 6 cilt, Londra, 1777, IV, ss. 245-248.

le de Sales'dir. Beriki elini saklamaz: "Sahneyi terk edenler," mitoloji kahramanlarıdır, "Onların yerini alan ve insanların önünde oynayanlar ise, yine insanlar." İlkel dönemlerin tarihi bilinçli olarak karıştırıldığı İbrani tarihine indirgenemez. "Tarihi, basamaktan basamağa atlayarak dünyanın kundağına kadar ulaşan tek bir halk vardır: bu halk İbrani halkıdır; oysa vakayinamelerinden süzülen kanıtlar daha üstün bir düzlemdedir ve bu yazılı anıtların incelemesi bu çalışmanın kapsamına girmez."[157] Burada alışıldığın dışında bir şey olmadığı gibi, her şey Voltaire'ci bir saflıkla ifade edilmektedir.

Delisle de Sales Atlantları evrensel tarihin merkezine yerleştirmekle birlikte, her zamanki alaycılığıyla bir eklemede bulunmayı unutmaz: "Atlantlar hakkında yazdığım her şeyin *Yaradılış'a* uydurulabileceği açıktır. Öyle olmasaydı, eserimin bu bölümünü atmak gerekirdi, çünkü Musa'nın inanılırlığı karşısında benimki bir hiçtir." Kısacası, ilkel dönemler tarihi Atlant tarihidir, ama adamımız bu Atlantları Platon'un tanıdığı halkla karıştırmak niyetinde değildir. Çünkü yeni Fontenelle'ler, yani Bailly ve Rudbeck'in izlerinden giden "dünyaların çoğulluğu" taraftarları ne derlerse desinler, Atlantis en fazlasından bir kolonidir.[158] Delisle de Sales Aydınlanma geleneğinden ayrılmaz ve "Tanrı'nın halkı olmayan ilkel halkı" bulmaya çabalar.[159] Bu halkı Kafkaslarda aramak gerekir, aşırı olçüde büyütülmüş, Türkistan'dan Buz Denizi'ne uzanan Kafkaslarda.[160] Oysa, "Musa'nın ilkel halkının tersine, Kafkasların ilkel halkı çeşitli ve kesintisiz basamaklardan atlayarak, dünyayı uzaya fırlatan elin insanlık kilini yoğurduğu döneme kadar tırmanamıyorsa da,"[161] daha önce Atinalılara tanınan dev bir ayrıcalı-

157 Bkz. *a.y., Histoire nouvelle de tous les peuples du monde ou Histoire des hommes*, 1, s. XIII ve s. 7.
158 *A.g.e.*, I, s. 50-51.
159 *A.g.e.*, II, s. 14.
160 *A.g.e.*, I, s. LXVII ve s. 227.
161 *A.g.e.*, II, s. 11.

ğa sahiptir, çünkü toprağının yerlisidir. Prometeus ve Neptün, kendi iradeleri ya da ceza olarak göçebeliğin kusursuz örneği olan İncil kavminin tam aksi yönünde yaşayan yerli halkın kahramanlarıdır.[162]

Entelektüel bir değişimi izlemenin büyüleyici bir yanı vardır. Delisle'in Kafkaslar kavramı Leon Poliakov'un 1971 tarihli kitabında *Aryan Mitosu* olarak adlandırdığı kavramın uzağında kalmaz. Tek bir eksiklik göze çarpar ve bu eksiklik de dilbilimin bu kavrama, Alman biliminsanlarının "Hint-Germen" olarak adlandırmayı yeğledikleri "Hint-Avrupa" dilleriyle bir akrabalık eklemesidir. Delisle de Sales yoğun bir değişimin gözlemlendiği çağıyla öylesi bir uyum içindedir ki, hiç çekinmeden *Ma Republique, auteur Platon* (Cumhuriyetim, yazar Platon) adlı bir kitap yayımladıktan hemen sonra –Varennes'e kaçış günleridir (1791)– 1802 yılında, ünlü öğrencisi François-Auguste de Chateaubriand'ın *Genie du Christianisme* kitabıyla aynı çağda *Memoire en faveur de Dieu* (Tanrı Lehine Anılar) adlı bir kitap daha bastırır.

Gerçekten de çok yakın çevresinde birbirinden tümüyle farklı iki kişi bulunur. Bunlardan ilki Homeros ihtişamını Hıristiyan görkemine karıştırmayı başaran, *Atala, Rene* ve *Martyrs* yazarıdır, diğeri de gizli bilgilerin büyük üstadı Fabre d'Olivet. Bu tuhaf birliktelik karşısında, ilk kitabı 1797 Londra baskısı *Essai historique sur les revolutions* olan Chateaubriand'ın, olumsuz da olsa Atlantis'in tarihselci mitolojisine değinmemiş olamayacağını düşünmekten kendimi alamadım. *Le Genie du Christianisme*'de aradığımı buldum. Chateaubriand Amerika'da gördüğü ve yerliler öncesi döneme işaret edebilecek yıkıntıları düşünerek, "İnsan, iki uçurumun arasında, bugüne asılmış duruyor," der. "Önünde ve arkasında, her yer karanlık [...]. Ancak bu Amerikan yıkıntıları hakkında ne düşünülürse düşünülsün,

162 *A.g.e.*, I, s. 227, II, s. 16 *vd.*

bunlara ilkel dünya görüntüleri ve bir Atlantis serabı eklendiğinde, bugün Iroquois yerlisinin ayı takip ettiği ovada pulluğunu gezdiren uygarlaştırıcı ulusun yazgıları tüketmek için Kuros, İskender ve Sezar'ın imparatorluklarını bitirmek için gerekli zamandan daha fazlasına ihtiyacı yoktur."[163]

Şimdi de Fabre d'Olivet'ye dönelim. Delisle de Sales'in çevresine dahil olmakla birlikte, ondan çok daha gençtir ve Chateaubriand ve Napoleon ile yaşıttır: 1767'de doğar, 1825'te ölür. İnananların basitçe "Gelenek" olarak adlandırdıkları gizli dinin Fransa kurucusu olduğu kesindir. George Sand'ın yanından ayrılmayan ve öğrencilerinin – hâlâ öğrencisi vardır – Kızıl Saçlı Piotr olarak adlandırdıkları, "sosyalizm" teriminin isim babası Pierre Leroux'nun çizdiği portreyi ödünç alalım. İşte bu Leroux 1857'ye doğru, ünlü *La Grève de Samarez* adlı kitabında Fabre'dan şöyle söz eder: "Gizli bilimlerin düşünde, simyacılığın gizemlerinde yolunu yitirmiş, bâtınilik bulutlarına sarınmaya fazlasıyla meraklı, olağanüstü bir zekâ. Kusursuzca özgür kılınmış bir dünyanın ortasında, gizli bir tapınağı yeniden inşa etmek ister. Eskiler gibi, Mısır'la Hıristiyanlığı karıştırarak kendini rahip ilan eder."[164] Biyografisindeki karanlık noktalardan birisi, Yahudi dininden ayrılanlarla muhtemel ilişkileri konusundaki bilgisizliğimizdir.[165]

Fabre Olivet'nin eserlerinin ne Saint-Martin benzeri bir mistiklik, ne de Sainte-Beuve'ün tanımıyla, "Katolik hayal gücüne

163 Bkz. François-Auguste de Chateaubriand'ın *Genie du Christianisme*, I, IV, 2, Paris, yıl X, ss. 143-144. "İlkel dünya" atfının hedefi Delisle de Sales kadar Platon'un değil, Diodorus'un Atlantlarının kısaca göründükleri dokuz ciltlik *Monde primitif* (1773-1782) kitabının yazarı Court de Gébelin'dir. Bkz. *a.g.e.*, I, ss. 28-32, 34.

164 Bkz. Pierre Leroux, *La Grève de Samarez*, yay. haz. J.-P. Lacassagne, Paris, 1979, II, s. 447. Fabre Olivet konusunda temel başvuru kaynağı için bkz. Léon Cellier, *Fabre d'Olivet, Contribution à l'etude des aspects religieux du Romantisme*, Paris, 1957; Delisle de Sales incelemesi için çok önemli bir araştırma olarak bkz. A. Viatte, *Les sources occultes du Romantisme. Illuminisme – Theosophie*, Albin-Michel, 1928, yeni basımı 1969.

165 Bkz. G. Scholem, *Du Frankisme au Jacobinisme*, Seuil-Gallımard, 1981, bu konuda yeni bilgi içermez.

sahip bir hazcı" olan Chateaubriand gibi bir sanat eseri olma iddiası vardır. Kendini bir bilgin, "Yüzyılların şafağında açıklanan ve sadece imparatorluk teozofuna ayan olan bilimin" temsilcisi olarak görmek ister.[166] Başka bir ifadeyle, söz konusu olan Aydınlanma geleneklerinden büyük çapta yararlanan, aynı zamanda da Delisle de Sales'de aşırı ve barok bir bollukla bulduklarını geliştiren bir kişidir.

Fabre'da Atlantlar teması daha 1797'de görülmeye başlar ve 26 Mayıs tarihli *L'Invisible, journal politique, litteraire et moral* dergisinin 7. sayısında şu sözlere rastlanır: "Atlantların (*aynen*) doğanın ilkbaharında kış buzlarını bir kereden fazla görme[167] ayrıcalığına sahip olmadıklarını kim bilebilir?" Tıpkı Platon gibi, Fabre d'Olivet de çağdaş bilim-kurgu romanlarına tümüyle benzer bir anlatı üslubu geliştirirse de, Yunanlı filozofun inandırıcı olmak için düşündüğü önlemleri almaz. Çağdaş bir örnek isteyen okuyucunun *Vakıf* adlı şaheserin yazarı İsaac Asimov'u düşünmesi doğru olur.

Hayali olan her şey gibi, Fabre'ın düşlerinin de gerçekten beslenmesi doğaldır ve bu bağlamda gerçeğin kaynakları okuduğu metinlerdir: Rudbeck, Bailly, Bouffon, Boulanger ve tabii başlıca üstadı Delisle de Sales. Teozofun tarihi romanlarının başlıca aktörleri Yahudiler ve Atlantlardır; başka bir deyişle, İbrani tarihiyle birlikte Atlantis Fabre d'Olivet'nin tutkulu konusu olur. Bütün bunlar okuyucumu şaşırtamaz, ne var ki malzeme aynı olsa da, pişirme yöntemi bütünüyle farklıdır.[168] Kısa kesmek için, zamanın ruhuna uyan, dönemin muktedirlerine yönelik dalkavuk ithaflarla donanmış bir bağdaştırmacılıktan söz edelim. Yahudiler gerçekte Yahudi midir? Kendilerine göre Bailly'nin "kayıp halkı", Court de Gebelin'in *İlkel*

166 Bkz. L. Cellier, *a.g.e.*, s. 12-15.
167 Bkz. 27 Mayıs tarihli 8. sayısında, 32. sayfadaki düzeltme.
168 Fabre d'Olivet'nin başlıca romanları: *Lettres a Sophie sur l'histoire*, 2 cilt, Paris, Yıl XI (1805); *De l'etat social de l'homme ou vues philosophiques du genre humain*, 2 cilt, Paris, 1822; *Histoire philosophique du genre humain*, 2 cilt, Paris, 1824.

Dünya'sıdır onlar. Fabre 1815'te yayımladığı *La langue hebraique restituee* (Onarılmış İbrani Dili) adlı kitabında, en ufak bir tereddüde düşmeksizin, Babil esaretiyle birlikte İbranice sözcüklerin anlamlarını kaybettiğini "kanıtlar." Bu doğruyu saptamak ve İbranicenin Mısır dilinin eşi olduğunu kanıtlamak ona düşer; üstelik Champollion henüz hiyerogliflerin şifresini çözmediği için, işi oldukça kolaylaşır. Kanıtlarını epey abartır, hatta Yaradılış bölümünün başını geleneksel anlamından bütünüyle farklı bir şekilde çevirir.

İbrani ve Atlant oyunu hem *Lettres a Sophie*, hem de *Histoire du genre humain* kitaplarında yer alır. Bazen şaşırtıcı olan bu entrikaları özetlemekte zorlandığım için, daha ilk kitaptan, *Lettres à Sophie*'den başlayarak İncil metnini Platon'cu anlatıya alma çabasının çok ileri gittiğini, Kozmas İndikopleustes'i bile geride bıraktığını örnekler yardımıyla göstermekle yetineceğim. Adem (Adim) yirmi yaşındadır, Neptün başrahibi, Atlantis sakinlerinin en gelişmişi Eloim'in oğludur. Aşık olduğu Havva (Evenha) Venüs rahibesidir.[169] Aşkları engellenir ve ancak Atlantis'i yutacak bir tufandan (Boulanger'ye[170] göre, bir dizi tufandan birisi) sonra sonuçlanır. Çift kendini Kafkaslar'da bulacaktır.

Söz konusu ilk çağlar olduğuna göre, Fabre en eskiden beri bilinen halkları G. Dumezil tarafından belirlenen işlevleri hatırlatan üç ana grupta toplar: Atlantlar tarımı keşfeder, Peri'ler (Persler?) dini, İskitler de savaşı. Birinci grup Tanrıları, ikincisi Cinleri, üçüncüsü de Devleri temsil eder. Daha sonra ve karmaşık gelişmelerin ardından İbraniler Atlantların, Çinliler Perilerin, Keltler de İskitlerin mirasını devralır ve bütün bunlar "Atlantis'i yok edene benzer kargaşalardan sonra"[171] gerçekleşir. Oysa gelecek saf halklara ait değildir. Atlant ve Peri karışımından tüccarlar doğar, İskitlerle Atlantların birleşmesi Pelasg-

169 Bkz. *Lettres à Sophie sur l'histoire*, I, ss. 206-284 (alıntı s. 206).
170 Bkz. *a.g.e.*, gönderme, s. 3.
171 *A.g.e.*, II, s. 7.

lar ve Greko-Romen uygarlıkla sonuçlanır, İskitlerle Perilerin devamı Medler, Aryanlar vb. olur. Şimdi kendimizi Rudbeck'in ve ondan önce, büyük keşifler ve Şarlken İmparatorluğu'nun İspanyol kuramcılarının yarattıkları Atlanto-milliyetçiliğin gerçekten de tam tersi bir yerde buluveririz.

L'Histoire du genre humain kitabında, senaryo tümüyle farklıdır ve *Lettres a Sophie*'de sadece belli belirsiz dokunulan Hindistan mitolojisi bu kez önemli bir rol üstlenir. Bunun dışında, ders aynıdır. Amaç Kitab-ı Mukaddes de dahil, "ülkelerin kutsal kitaplarını" birbirlerine kavuşturmak, bu arada da "Filistin adını taşıyan cahil ve yoksul, küçük bir bölgeye" öncelik tanımamak, aynı zamanda da gerçek anahtarını Fabre'ın– tek başına Fabre'ın– tuttuğu Kitab-ı Mukaddes'i göz ardı etmemektir.[172] Kitabın büyük bir bölümü "Beyaz Irk" ile en eski olan ve çok eski zamanlarda "dünyaya egemen olup, iktidar asasını elinde tutan Siyah Irk" arasındaki dev çatışmaya ayrılır.

Burada üstatları, Fabre'ın borcunu ödediği Rudbeck ve Bailly'yi görürüz: "[Beyaz ırkının kuzeyli] kökeninin belli belirsiz anısı, Kuzey Kutbu'na insan ırkının fidanlığı adını kazandırır [...]. Doğurduğu sayısız rivayet Olaüs Rudbeck'i Platon'un Atlantis'ini İskandinavya'ya yerleştirmeye yönelttiği gibi, Bailly'nin Spitzberg kırağısının ağarttığı ıssız kayalıklarda dünyanın tüm bilimlerinin, bütün sanatlarının ve mitolojilerinin kaynağını görmesini sağlar." Daha sonra da dipnotu ekler: "Bu yazarın metinlerinde önermelerine dayanak olarak kullandığı sayısız kanıt vardır. Kendi kuramları içinde yetersiz kalan bu kanıtlar, iş beyaz ırkın ilk ikametgâhını ve kökünün çıktığı yeri belirlemeye gelip çattığında, karşı konulmaz olur."[173]

Ne var ki, adlarını andığı ustalarını izlemeyecek, Atlantis'in yerini değiştirmekte bir sakınca görmeyecektir. Kuzeyde, sonradan Kelt ya da İskit olacak beyaz ırk, güneyde de Atlantların

172 Bkz. *Histoire philosophique du genre humain*, I, s. 5.
173 Bkz. *Histoire philosophique du genre humain*, I, s. 67-68.

siyah ırkı, "yani evrenin efendileri."[174] Ne var ki iki toplum arasındaki zıtlık salt savaşçılık değildir. Keltler rahiplerinin önderliğinde Atlantları yenerken, "belli belirsiz bir yazı kavramını" onlardan alır. Oysa tıpkı Araplar, Fenikeliler ve İbraniler gibi, Atlantlar da sağdan sola doğru yazarlar. Keltler bu uygulamayı terse çevirir çünkü güney yarımkürede yaşayan Atlantların aksine, onların güneşi soldan sağa ilerler.[175] Kısacası, soldan sağa yazmamızın kökeninde Galyalı atalarımız vardır. Ve Keltler Gotları da içerdiklerinden, ilkel harfleri Runik alfabesidir.

Örneğin, Atlantların bir özelliği de "tek bir ilke dogması,"[176] yani İbranilerin yoksun oldukları tektanrıcılıktır. *Lettres a Sophie*'de olduğu gibi, daha aşağıda görülmeyen karışık halklar da vardır. Örneğin, Araplar Keltlerin ve Atlantların çok eski bir karışımının ürünüdür. Hint uygarlığıysa "Atlantis halklarının takvimini" benimser.[177] Tarihin ilerlemesini vurgulayan bütün devrimler –Fabre burada çağdaşı Chateaubriand'a koşut bir sistem kurar– böylesi yararlanmalardan beslenir.

Yine de, Mısır en önemli birleşme ve değişim mekânı olarak kalır. Fabre d'Olivet'nin bu ülkeyi masallaştırması bir yenilik değildir tabii. Eğer Antik Çağ'da Herodot'un en eski tanıklarından birisi olduğu bir "Mısır serabı" ve bir "Müneccimler Mısırı" varsa,[178] eğer Bonaparte'ın başka bir örneğine pek az rastlanan bir bilimsel yakınlaşmayı tetikleyen seferine kadar gezginler hayranlıklarını gizleyememişlerse, söz konusu mitos, *Sihirli Flüt* librettosunun kanıtladığı gibi, XVIII. yüzyılda yeniden canlanır.

"Unutulmaması gerekir ki," diye o benzersiz ciddiyetiyle yazar Fabre d'Olivet, "Mısır Atlantların egemenliğinde kalan son

174 *A.g.e.*, ss. 135-136.
175 *A.g.e.*, ss. 190-192.
176 *A.g.e.*, s. 263 *vd.*
177 *A.g.e.*, ss. 234, 256.
178 Bu başlıklar sırasıyla Ch. Frodefond, Aix et Gap, 1971 ve Fr. Cumont, Bulletin, 1937'den alınmadır.

ülkedir." Atlantis olabildiğince hayali bir Mısır yolculuğundan doğmuştur ve ölümü de – Fabre'a göre – yine Mısır'da olacaktır. Mısır iki rivayetin kavşağında yer alır; bunlardan biri "Aşağı ırkı," diğeri de daha sonra kültünü ve yasalarını izleyeceği "Yukarı" ırkıdır: "Bu ırk, birinci rivayet sayesinde, daha önceki rivayete erişebilecek ve "Aşağı ırkından" önce var olan Güneyli ırkına ait bir fikri koruyabilecektir. Adı belki de ilkel Atlantis adını kapsayan bu ilk ırk, toprağı kuzeyden güneye kadar sular altında bırakan, bu ırkın yaşadığı dev ve muhteşem adayı sulara gömen tufan sırasında tümüyle yitip gider."[179]

Sözü edilen, kırmızı ırktır ve Fabre'ın daha önce de belirtme imkânı bulduğu gibi, Atlantis Amerika'yı, ama bizim tanıdığımızdan çok daha büyük bir Amerika'yı ifade eder: "Güney Kutbu'na çok daha fazla uzanıyordu."[180] Adamımız tufan sırasında olanları anlatmak için Platon'dan, *Timaeus*, *Critias* ve *Yasalar* III. ciltteki Platon'dan alıntılar yapar: Hayatta sadece dağlılar kalır. Bu rivayetlerin efendisi olan ve Fabre'ın Herodot'tan çok Platon sayesinde tanıdığı Mısırlı rahipler bir kez daha Yunanlılara "ebedi çocuk"[181] muamelesi yapabilirler.

Çocukluğunu ve gençliğini Mısır'da geçiren Musa, bir Mısırlı öldürdükten – *Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış* (II, 11-14) – sonra Etiyopya'ya geçer. "İşte sürgündeki Arap – Kelt-Atlant – halkına orada rastlar: bunlar İbranilerdir ve onların rahibi olur. Kayınpederi Şuayib'in ona "Atlantlarla ilgili birkaç yaradılış kitabı"[182] vermiş olması gerekir. Devre tamamlanır ve Musa, Yunanlı Orfeus ve Hindu Foe (Fabre Buda'ya bu adı verir) ile birlikte döneminin üç büyük reformcusundan birisi olur. Görevi her cinsten tüm evrendoğumsal ilkeleri (Fabre bu ilkelerin Atlantlardan da eski olup, "yeryüzündeki en eski rivayetleri

179 Bkz. *Histoire philosophique du genre humain*, I, ss. 309-309.
180 *A.g.e.*, s. 189. Fabre her zaman tutarlı olmaktan uzaktır: "Atlantları" uygarlaştıran ırkları bazen "Aşağı", bazen de "Kırmızı" olarak adlandırır.
181 *A.g.e.*, ss. 188-189, 195-196, 309-310.
182 *A.g.e.*, s. 120.

oluşturduğunu" belirtir) korumak ve tıpkı kutsal bir gemi gibi, tüm gelecek kurumların tohumlarını saklamaktır. Bu gemiyi korunması için emanet edeceği halk, "Kaba bir halk olmakla birlikte gürbüzdür ve tekçi yasalarıyla daha da güçlenir."[183]

Atlantis Filistin olmadığı gibi, Anti-Filistin de değildir. Atlantis Yahudi, yani Kelt-Atlantların ve en saf rivayetlere sahip olan Müslüman Araplar[184] gibi başkalarının bize biraz kendilerine rağmen aktardıklarının kaynağıdır. Yoksa "bizler", beyaz ya da "Güneyli" ırk "varlığımızı bir bakıma Atlantis'in yaşadığı felakete borçlu değil miyiz?"[185] O felaket, kıtamızın sulardan çıkmasına neden olur.

Fabre d'Olivet çoğu şeyi düş gücüne borçlu olsa da, bu borçlar içinde öylesine ayrıntılı kabullendiği bir tanesi vardır ki, insan yukarıda sözünü ettiğim ve hâlâ basılmamış olan yazmadan haberdar olup olmadığını düşünmeden edemez: "Boulanger," der Fabre, "Bu konuda derin araştırmalar yaptıktan sonra, haklı olarak Atlantis'in kaybının ardından yarıküremiz insanlarının şaşkınlığa düştüklerini ve bir yere yerleşmeye cüret etmeksizin uzun süre başıboş dolandıklarını düşünür; Ona göre, yabanıl hayat bu felaketin geride bıraktığı dehşetten kaynaklanır."[186] Müteaddit tufanlar savunucusu bundan daha iyi özetlenemezdi.

Fabre d'Olivet üzerinde bu denli ısrar etmemin sebebi nedir? Anlattıklarının tümüyle düş ürünü olduğu konusunda kuşku yok. Kuram olarak adlandırmakta güçlük çekilecek önermelerinin tümüyle romansı özelliğinin farkına olduğu kanıtlanamaz. Novalis gibi, *Henri d'Ofterdingen* de[187] Atlantis'i kusursuz

183 *A.g.e.*, ss. 326-335.
184 *A.g.e.*, s. 81.
185 *A.g.e.*, s. 193.
186 *A.g.e.*, s. 125.
187 Bkz. önsözünü yazdığım *Atlantides imaginaires* dizisinde, Nicole Fernandez-Bravo'nun incelemesi.

güzellik mekânı olarak gösteren romantik Alman ozanlarıyla aynı çağın insanıdır.

Hayır, Fabre d'Olivet konusunda ilginç ya da yeni olan, bu büyük hezeyanın en ufak bir tarih kaynağına başvurmadan, doğal olarak çağın düzenine göre sunulması, aslında kısmen Kitab-ı Mukaddes'e dayanan, aynı zamanda da insanlık tarihinin neo-pagan bir canlandırması gibi takdim edilmesidir. Victor Cousin'in öğrencisi, Temmuz monarşisinin[188] resmi filozofu Thomas-Henri Martin'in bütün atlantomanları hayaller krallığına göndermesi için birkaç on yıl beklemek gerekecek, buna eş yeni bir süre sonra da sözde biliminsanları kral olsun, rahip olsun, Fabre d'Olivet kadar insana gerek kalmadan kendi tufan-öncesi dünyalarını kuracaktır. Başka bir ifadeyle, Romantizmin şafağı sökerken, Leon Cellier'ye göre "1789 vatanseveri" olan ve Directoire döneminde Atlantis'ten ilk kez söz eden bu genç Fabre d'Olivet, biri Aydınlanma Çağı'ndan gelen, diğeri tümüyle kurgu bir tarihte gelişmiş korkunç bir dünya yaratan iki bakışa sahiptir.

Yine de Fabre d'Olivet'yle aynı dönemde İtalya'da, Büyük Britanya ve İrlanda krallığında yaşayan bazı kişilere bakalım.

Vico *Scienza Nova*'da Rudbeck'in Atlanto-milliyetçiliğine benzer her şeyi istediği kadar reddetsin, başta İtalya'da olmak üzere vaazlarının büyük çoğunluğunu çölde verir. Geçmişlerinde Latinleri, İtalikleri, Yunanlı ve Etrüskleri bulunduran İtalya'nın irdelemeye çalıştığım bütün kurgular için kusursuz bir saha oluşturduğunu itiraf etmek gerekir. Bunu Kont Gian Rinaldo Carli'den söz ederken görmüştük. Platon, *Plato-*

188 Platon araştırmalarında Cousin ve Th.-H. Martin'in yeri için bkz. P. Vermeren, *Victor Cousin. Le jeu de la philosophie et de l'Etat*, L'Harmattan, Paris, 1995; ve ondan önce E. M. Manasse, *Bücher über Platon*, III, *Werke in Französischer Sprache*, Tübingen, 1976; R. Brague'ın takdimi için bkz. Th.-H Martin'in eserinin yeni basımı ve H. Wismann, "*Modus interpretandi*. Analyse comparee des etudes platoniciennes en France et en Allemagne au XIXe siecle", H. Bollack ve H. Wismann, *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert*, Göttingen, 1983, II, ss. 490-513.

ne in Italia[189] (Platon İtalya'da) adlı kitabın yazarı olup, uzun zaman karanlıkta kalacak Vincenzo Cuoco (1770-1823) aracılığıyla, XIX. yüzyılın başında yeniden görünür. Ne var ki Atlantis'i İtalyanlara özgü tarihe dahil edecek olan, Thomas-Henri Martin'in yıkıcı tezinin basımından kısa süre önce, 1840 yılında Milano'da yayımlanan kitabıyla Angelo Mazzoldi'dir. Kitabı eski ya da bazen günümüz bilgelerinin sırrına vakıf oldukları o sonu gelmez başlıklardan birine sahiptir: *Delle origini italiane e della diffusione dell'incivilimento italiano alla Fenicia, alla Grecia, e a tutte le nazioni asiatiche poste sul Mediterraneo*, başka bir deyişle, "İtalya'nın kökleri ve İtalyan uygarlığının Fenike'ye, Yunanistan'a ve Akdeniz kıyısındaki bütün Asya ülkelerine yayılması hakkında."[190] İşte Rönesans'tan çok sonra, milliyetçiliğin üstadı olarak şekillendirilmiş, tüm milliyetçiliklerin temel özelliğine sahip yeni bir Platon: böylesi milliyetçiler şimdiye daha iyi egemen olabilmek için, olabildiğince uzak geçmişi sahiplenir. Bu açıdan bakıldığında, Fabre d'Olivet'nin büyük hezeyanına bir kıyasla gerileme görülür.

Bilebildiğim kadarıyla, Atlantik-milliyetçiliğinin iki Britanya, bir de İrlanda örneği mevcuttur. Her üçü de gecikmelidir ve Aydınlanma felsefesinden çok, gizli bilimlere ve Romantizm öncesi rivayetlere dayanır ve bu açıdan açıklamaya çabaladığım büyük dönemece son derecede uygundurlar.

On yıllık bir farkla Fabre d'Olivet'yle aynı çağın insanı olan William Blake'in (1757-1827) mitolojisinde, Brötonların atası, "Atlantik kıtasının saygıdeğer bilgesi" Albion, "tarihi İbrani-

189 Bkz. Fausto Nicolini baskısı, 2 cilt, Bari, 1916-1929. Orijinal baskı 1804-1806 tarihini taşır: burada Alain Pons ve Michel Vovelle tarafından derlenmiş, Cuoco kitabı hakkında iki dilde ve eksiksiz bilgiler bulunacaktır. Bkz. *Essai historique sur la Revolution de Naples*, Belles Lettres, Paris, 2004.

190 Bkz. öz. ss. 17 (Bossuet karşıtı polemik), 44 ve 172-187 (Atlantis). Kitabın karşılaştığı tepkiler için bkz. B. Croce, *Storia della Storiografia italiana nel secolo decimonono*, I, Laterza, Bari, s. 56: "Mazzoldi'nin kitabı saygıyla karşılandı ve ciddiyetle tartışıldı."

lerden de önce gelen" bir kahramandır; zaten Blake de temel ilkeyi koyar: "The Antiquities of every Nation under Heaven is no less sacred than that of the Jews (Göğün altındaki her ulusun eskiliği Yahudilerinkinden daha az değildir)[191] ki, bu ifade Vico'yu da aşar. Ancak her şey, sanki 1792'te, Blake'in *America* adlı şiirinde beliren bu tema temelmiş gibi görünür. Yazar *Kudüs* adlı şiirinde Yahudilere seslenir: "Atalarınız köklerini druid olan İbrahim, Eber, Sem ve Nuh'tan alıyor."[192] Albion'un İngiltere'si Amerika'yla birlikte Atlantis'in mirasçısı olmanın yanı sıra, on İsrail kavminin de ülkesidir.[193]

Kitab-ı Mukaddes rivayetlerinin, Amerika'nın masallaştırılmasının, Blake'in (bütünüyle James Macpherson tarafından yaratılmış ozan sözde-Ossian'ın zaferlerinden az sonra) çağında pek moda olan Kelt mitinin ve Platon anlatısının tuhaf bir karışımı. "Ve Albion'un ülkesinin üzerinde göksel Kenan görünüyordu."[194] Ulusal bir Mesihçilik bundan daha açık ifade edilemez. Blake'le aynı dönemlerde yaşamış bir Hint uzmanı, Yüzbaşı F. Wilford, bütünüyle farklı bir yaklaşım dener: Bu kitabın II. bölümünde sadece Proclus'un[195] *Timaeus*'u sayesinde tanındığını anlattığım Marcellus'tan aldıklarını, uzak batıdaki beyaz adalardan, *Çveta Dvîpa*'lardan bahseden *Puranas*'tan öğrendikleriyle harmanlayarak ve birkaç varsayım önererek

191 Bkz. William Blake, *The Complete Writings*, yay. haz. Keynes, Londra, 1958, ss. 578 ve 580. Neo-Platoncu felsefeyle ilgisi konusunda bkz. G. M. Harper, "Blake's Neo-Platonic Interpretation of Plato's Atlantis Myth," *Journal of English and Germanic Philology*, 59, (1955), ss. 72-79, *Timaeus*'un Thomas Taylor çevirisinin önemine değinir, ancak mitosun Blake'in düşüncesindeki yerinden söz etmez. Bu konuda bkz. K. Rayne, *Blake and Traditions*, 2 cilt, Londra, 1969, şöyle der: "The Lost, Western Eden is sometimes America, sometimes Atlantis (Kayıp Batı Cenneti bazen Amerika'dır, bazen de Atlantis), (II, s. 268), ama her şeyi açıklamayı başaramaz (*a.g.e.*, ss. 423-429). Kendi payıma, bu gnostik tartışmalara girmeyeceğim.
192 Bkz. William Blake, *The Complete Writings*, s. 649; keza bkz. s. 796: Adem de drüiddir.
193 *A.g.e.*, ss. 637-638.
194 *A.g.e.*, s. 109.
195 Hatırlatalım, Jacoby derlemesinde, 671 numarada *Ethiopiques* yazarı olarak görülür.

bu "beyaz adaların" hem Hindistan'dan bakılınca görülen Büyük Britanya, hem de Atlantis olduğunu iddia eder, ardından da safça ekler: "Haklı çıkabileceğimi kabul edersek, Büyük Britanya'nın bu gerçekten yeni hiçbir parıltı çıkaramayacağının bilincindeyim."[196]

En azından, tüm Aydınlanma Çağı boyunca işbaşında olan Hint bilgeliği burada Antik Çağı, Hindistan'ı ve denizlerin hakimi adayı rahatlatmaya gelir; öte yandan da Atlant fethi, tarihin hayranlık verici bir dengesi sayesinde Britanya İmparatorluğu'nun kuruluşunu önceden belirler.

Oysa aynı imparatorluğun, merkezinden az uzakta, sürekli asi komşu İrlanda'nın şahsında güçlü düşmanları vardır. Yüzbaşı Wilford'un rakibi de 1834 yılında Londra ve Dublin'de *The Round Towers of Ireland* (İrlanda'nın Yuvarlak Kuleleri) adlı bir kitap yayımlayan, aynı kitabı 1976'da New York'ta *Atlantis İrlanda'da* gibi çok daha çekici bir başlıkla yeniden yayımlanacak olan, Henry O'Brien adında son derecede kültürlü birisidir. Gerçek güçlük bu eserde ne *Timaeus*'tan, ne de *Critias*'tan söz edilmesi, Atlantis adının da sadece bir kez geçmesidir. Burada asıl olan, o dönem İrlanda görüntüsünün özelliklerini tanıtmaktır ve bu özellik de yazarın Mısır piramitlerine benzettiği, Ortaçağ'dan kaldıkları kesin, yuvarlak kulelerdir.

Kitap Budizm'i insanların ilk dini olarak sunar: Havva Budist'tir. İrlanda, bir İran kolonisidir. Kulelere gelince, erkek organına benzemeleri, Hindistan'ın *lingam*'larıyla özdeştirilmelerine neden olur. O'Brien seleflerinden bazılarını bilir: Brailly ve Boulanger'yi sayar; ancak Habil'in yeğeni ve demircile-

196 Bkz. F. Wilford, "An Essay on the 'Sacred Isles' in the West with Other Essays connected with that work", I, *Asiatic Researches* 8 (1805), s. 247 (alıntı). Wilford *Mahabharata*'da Nuh'u da arar (bkz. ss. 254-255); incelemesi Kalküta'da, *Asiatic Researches* dizininin şu ciltlerinde yer alır: aynı çalışma Londra baskısının 8 II. ciltlerinde (1808-1812) de görülebilir. Dostum Ch. Malamoud *Çveta Dvipa* adalarının bütünüyle efsane ürünü olduğunu belirtip bir kaynak sayar. Bkz. W. Kirfel, *Die Kosmographie der Inder*, Bonn ve Leipzig, 1920, ss. 18, 29, 30, 112.

rin atası Tubal-Kabil'in Yunan (*aynen!*) ilahı Vulkanus'un eşi olduğunu ileri süren birine ne demeli? Bir zamanlar, eski öğrencilerimden Richard Gordon Atlantis konusundaki kütüphanemde bulunmayan bu kitabı armağan etmişti. Yazar çok farklı bir biçimde de olsa, en azından Fabre d'Olivet kadar hayalci görünür. Burada Herodot papaz Bonnaud'nun ileri sürdüğü gibi Yahudi halkından söz etmediği için değil, çok daha bağışlanmaz bir günah işleyerek İrlanda'nın yuvarlak kulelerini anlatmadığı için eleştirilir. Zaten yayımcısı Paul M. Allen, O'Brien'ı yakında göreceğimiz bir kişinin, Ignatius Donnelly'nin habercisi olarak tanımlamada son derecede haklıdır.[197]

Thomas-Henri Martin'in 1841 yılında, ünlü *Etudes sur le* Timee *de Platon*'un ekinde Atlantomania'nın çanını çalmasına izin vermeden önce, önemli bir bilginin, çağdaş Yunan epigrafi biliminin babalarından, bu bilimin Greko-Romen Mısır'a uygulanmasının gerçek babası Jean-Antoine Letronne'un (1787-1848) 1831'de bu konuda yazdıklarına göz atalım. Atlantis anlatısını bir masal olarak değerlendirdiği kesindir, ne var ki bu masalın bütünüyle Mısır'dan kaynaklandığına inanır. Champollion'un bu çağdaşı için Mısır tutkusu, istisnai olarak eleştirel duruluğun önüne geçer.[198]

197 Bkz. *Atlantis in Ireland*, ss. 121, 327, 417, 505, *vd.*

198 Bkz. Jean-Antoine Letronne, *Antiquites du departement du Vaucluse*, Paris ve Avignon, 1808, ss. 408-479.

Bölüm VI
BİR ULUSUN AÇIK YA DA KAPALI OLMASI GEREKİR

Bu kitabın III, IV ve V. bölümlerinde "ulusal" Atlantis tanımlarını yaparken İspanya, İsveç ve İtalya'ya özel bir yer ayırdım. J. Svenbro'na göre Rudbeck'in İsveç üzerindeki etkisi yüzünden aşırı sağcı bir "Rudbeck'çi Gençlik" ortaya çıkmıştır. Ne İtalya'da, ne de kuşkusuz İspanya'da benzeri gelişmeler görülür. Kont Carli veya Angelo Mazzoldi'nin İtalya'yı pek sarstığı söylenemez.

Ya Fransa? Fransa'nın da daha erken dönemlerden beri ideologları ve *La Franciade* ile Troya'yı efsaneleştirmeye çalışan Ronsard gibi, mitos yaratıcıları oldu. Ne var ki Ronsard mitos yaratıcısı ve ideologdan çok yazar, *La Franciade* da tam bir başarısızlık örneğidir. Ronsard övücü olduğu kesin ama mitos yaratmaya yaramaktan çok edebi olan bu cüretkâr girişimini IV. kitaptan öteye taşımaz.

Fransa'nın bu belirgin hastalıktan kurtulmayı başardığı söylenebilir mi? Genel anlamda, evet. Açıklaması kolay. *Büyük* kraldan, yani XIV. Louis'den sonra, *büyük* ulus, onun ardından da *büyük* imparator gelir. Fransa kendi kendine yeter ve ideologların kökler üzerinde söylemlerde bulunmaları için Galyalılar, Romalılar, Troyalılar ve Franklar aranan özellikleri sunar. Kuralı kanıtlayan istisna, Fortia d'Urban adlı bir Avignon'lunun eseridir. D'Urban 1808 yılında, Kelt ve İberyalılardan oluşan ilkel bir halkın Fransa'ya Atlant uygarlığını taşıdığını iddia eden bir tez yayımlar.[199] Tezde en fazlasından söz konusu olan, ola-

199 Bkz. Fortia d'Urban, *Antiquites du Departement du Vaucluse*, Paris ve Avignon, 1808, ss. 408-479.

bildiğince önemsiz bir Atlanto-Oksitanyacılıktır.

Çok daha önemli olmasına rağmen, bugün iyice unutulmuş bir çalışma da Nepomucene Lemercier'nin (1771-1840) eseridir. Yazar Fransız Akademisi üyesidir ve halefi de, Corneille'e ait koltuğa yerleşirken, ona ölçülü bir övgüdüzen Victor Hugo'dan başkası olmaz. Lemercier Aydınlanma ile Romantizm arasındaki geçişi sağlayan o heyecan verici kuşaktandır. Babası, kraliçe Marie-Antoinette'in dostu ve sırdaşı olan Lamballe Düşesi'nin sekreteridir ve bebek Nepomucène'in vaftiz anneliğini de bu soylu kişi üstlenecektir. Bonaparte ile tanışır ve Napoleon'a bağlılık yemini etmeye yanaşmaz, Bourbon'ların dönüşünde de bir kenara çekilir.[200]

Bu konu için dikkatimi çeken kitap *L'Atlantiade ou la Theogonie newtonienne* (Atlantis, ya da Newton'a göre Tanrıdoğum) adını taşır. 1812 yılında Paris'te yayımlanan altı şarkılık bir şiir Newton'ın görkemine adanır. Yayımlanma tarihine göre *L'Atlantide* son fasiküldür ama yapı açısından, "bilimlerin, yasamanın, şiirin ve savaşın yüksek sözlerini içeren dört bölüme ayrılmış" büyük bir eserin ilk fasikülünü temsil eder. Nepomucène Lemercier eserin yayımlanmasına 1800'de başlar ve çağdaş bir Hesiodos'tan çok Lukretius, ya da Francis Bacon olmayı yeğler.

Atlantis Adası'nın eski çağlardaki adı Eugee, yani "İyi Toprak"tır. Napoleon ile birçok ortak yanı varmış gibi görünen Atlas tarafından istila edilir. *Symphytes*'ler, yani doğa kanunlarına göre yaşayan insanlar tarafından fethedilmeden önce de meskûndur. Eugee'nin Napoleon savaşlarıyla yanıp yıkılmış Avrupa'ya benzediği kuşku götürmez. Gelişmelerin "dönencenin altında" geçtiği bu epik şiirin amacı, "bilimlerimizin, yani yeni tanınan ve şiirde varlığı ya da adı olmayan, keşifler yeni isimler gerektirdikçe soyut tanımları değişen, dize-

200 Bu bilgilerin büyük bir bölümü XIX. Yüzyıl Larousse sözlüğünden alınmadır.

lerde hiçbir eşdeğerle ifade edilemeyecek şeylerin genel sistemini çizmektir."[201]

Amansız bir savaştan sonra, Atlas yenilir. Ancak Okyanus Atlas'ın sarayının temellerini basar ve adayı boğar. Bione'un sevgilisi, Zoophile adlı hekim kurtarabildiklerini kurtarır. Hekimin önderliğinde küçük bir grup, hem barışçı Kızılderililerin, hem de bilim ve mantığa dayalı bir toplum kuracak olan Franklin ve Vashington (*aynen!*) gibi ulu kişilerin düşsel bir hayat yaşadıkları Amerika kıyılarına ayak basar. "Sulphydre'in" (vücudu yanıcı gazlardan oluşan bir peri) Pyrotonne (Gök gürültüsü) tarafından terk edilmesinden, berikinin Électrone için deyim yerindeyse yanıp tutuştuğundan dem vuran bu oldukça ilginç metnin irdelenmesini daha uzatmayacak, sadece IV. şarkıda, Okyanus'un duygularını açıkladığı dört dizeyi tekrarlayacağım:

Atlantis'in ve kara fatihlerinin yazgısı
Siz Avrupalıların yüreğini ürpertecek:
Yüzeyimi genişleten batışı
Gelecek rotalarının cesaretini törpüleyecek ...[202]

Yakında göreceğiz ya, *L'Atlantiade* Platon'dan esinlenen ilk destan değildir.

Nepomucene Lemercier'nin ölümünden bir yıl sonra, Thomas-Henri Martin Atlantis'in bilimle, tarih, coğrafya ve kozmolojiyle karmaşık ilişkilerine bir son vermeyi kararlaştırır. Pozitivist dönem Atlantoman hezeyanlara nokta koymasa da, mitostan romana geçişi büyük ölçüde kolaylaştırır.

Bu aşamada, yeni bir tanığa başvurmam gerekir: Bilimsel maceranın kusursuz romancısı Jules Verne (1828-1905) sadece Fransa'da değil, bütün dünyada roman Atlantis'ini çok iyi temsil eder. İngiliz araştırmacı Paul Jordan bu yüzden 2001 yılında

201 Bkz. Népomucene Lemercier, *L'Atlantiade ou la Theogonie newtonienne*, s. XIX.
202 *A.g.e.*, s. 247.

"Atlantis Sendromu"nu[203] anlatan kitabını tanıtmak için *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* (1869) kitabının kahramanlarından daha iyi bir örnek bulamaz: Kaptan Nemo ve zorunlu konuğu, Profesör Arronax'ı, Fas'ın Atlantik kıyısının 450 deniz mili açığında, Atlantis'in başkentinin yıkıntıları arasında dolaşırken gösterir. Metin ünlüdür ve Jules Verne'in Atlantis konusundaki literatürü bildiğini, hem efsanenin tiryakilerini, hem de anlatının masal olduğuna inananları tanıdığını gösterir. Ben sadece İngilizlerle savaş halinde olan (İngiltere hizmetindeki Hint askerleri *Sipahilerin* ayaklanma tarihi 1857'dir) Hint prensi Kaptan Nemo'nun Germen dünyasına en ufak bir düşmanlık beslemediğini, *Arzın Merkezine Seyahat* romanındaki üç kahramandan ikisinin Almanlara sempati beslediklerini hatırlatmakla yetineceğim.

Bütün bunları kökten değiştiren ve kuşaklar boyunca algılanacak düşman Alman görüntüsünü yaratacak *Les 500 Millions de la Begum* (Begüm'ün 500 Milyonu) romanına temel oluşturan, 1870-1871 savaşıdır.

Birkaç satırla romanın kurgusunu hatırlayalım. Bir Fransız maceracısıyla evlenen Hint Prensesi Begüm'ün akıl almaz serveti iki kişiye, Fransız doktor Sarrasin ile Jena Üniversitesi'nden Profesör Schultze'ye kalır. İki varisin mirası kullanma yöntemleri çok farklı olacaktır. Uzmanlığı hijyen olan Fransız hekim, o dönemde neredeyse tümüyle bakir olan Oregon'da hijyen kurallarının ve erkek demokrasisinin egemen olduğu ideal bir kent kurar. Bu kusursuz kente France-Ville adını verir. Kentin inşaatı maaşları hareket günlerine kadar dondurulmuş binlerce Çinli *coolie* tarafından gerçekleştirilir. İnsanlar ırkçı değildir, ama ... Savaşacak yaşta her vatandaş kenti savunmakla görevli milise katılır. Birkaç kilometre uzaktaysa, Herr Schultze binlerce top üretip ihraç etmek üzere Krupp fabrikalarının deva-

203 Bkz. Paul Jordan, *The Atlantic Syndrome*, Sutton Publishing Pub, Sparkford 2001. Jules Verne'e göre Atlantis için bkz. Chantal Foucrier, "Jules Verne et l'Atlantide", *Nouvelles recherches sur Jules Verne et le Voyage*, Paris, Minard, ss. 97-111.

sa örneği bir fabrika kenti kurar: Stahlstadt, ya da Çelikkent. Genç bir Alsace'lı olan Marcel Bruckmann Stahlstadt'a girmeyi başarır, Herr Schultze'nin en yakın yardımcısı olur ve onun gizli projesini öğrenir: beriki France-Ville'i yerle bir ederek Alman üstünlüğünü kanıtlayacak dev bir obüs yapmanın peşindedir. Proje başarısız olur ve obüs dünyamızın uydusu haline gelir. Herr Schultze ise obüslerinden birinin patlamasıyla hayatını yitirir, Stahlstadt France-Ville'in mülkü olurken, üretimi çok farklı amaçlara hizmet eder.

Biri barışçı, diğeri savaşçı iki site modeli tarih kadar eskidir ve barışçı sitenin kendini koruyabilmesi de doğal görülür. Bu modele "Ur sancağında" (British Museum), Mezopotamya'da, *İlyada*'nın XVIII. şarkısında Akhilleus'un kalkanında, savaşçı İngiltere'yle barışçı Fransa'yı betimleyen XV. yüzyıl minyatürlerinde rastlanır. Aynı tema ilkel Atina'yla Atlantis arasındaki Platon'cu muhalefette, bu kez Atina'nın meslekten askerler tarafından yönetildiği ayrıntısıyla birlikte, karşımıza çıkar.

Karşı konulmaz bir şekilde Atlantis'i anımsatan, sarsıcı bir ayrıntının altını çizmem gerektiği kanısındayım. Jules Verne Herr Schultze'nin diktatörce yönettiği kentin yüreğinden söz ederken şunları yazar: "Stahlstadt'ın oluşturduğu örümcek ağının merkezinde, çevredeki bütün yapılara tepeden bakan, devasa bir Boğa Kulesi vardı."[204] Öte yanda, *Critias*'ta Atlantis'in on kralı arasındaki antlaşmayı perçinleyen, bir boğanın kurban edilmesi, daha sonra kurbanın bir topak kanının katıldığı şarabın bir kraterde içilmesidir. Daha önce de gördüğümüz gibi, Jules Verne Platon anlatısını bilmektedir. Çelikkent'i yazarken bu metinden esinlenmiş olması, bana en azından çok muhtemel görünüyor.

Genç bir papaz olan Jacint Verdaguer i Santaló (1845-1902) 1877 yılında Barselona'daki bir edebi yarışma sırasında Kata-

204 Alıntı: Hachette baskısı, 1966, s. 102.

lan dilinde yazılmış, *L'Atlàntida* adlı destanını tanıtır.[205] Verdaguer i Santaló ile aynı dönemde yaşayan Frederic Mistral Katalan destanını heyecanla karşılar.[206] Oksitanyalıların bütün gayretlerine karşın, Mistral ve arkadaşları, Katalanların dillerini koruyup geliştirmeleri konusunda başarısızlığa uğrayacaktır.

Verdaguer'in *L'Atlàntida*'sının, *İlyada*'dan çok *Aineias*'a yakın, bilge bir destan olduğu, Milman Parry ve Albert Lord'un XX. yüzyılda, eski Yugoslavya'da derlediği popüler destanlara çok uzak durduğu kuşkuya yer bırakmaz. Verdaguer coğrafyacıları, özellikle de Atlantis'in varlığına inanan ünlü anarşist entelektüel, aynı zamanda da tanınmış biliminsanı Élisee Reclus'yü okur. Verdaguer, eserinde bir girişle bir sonuç arasında yer alan on şarkıda, bunlardan yedincisi Yunan adalarından bir koroyu içermektedir, klasik mitolojiyle oynar: Baş kahraman Herakles'tir, Atlas'a on iki erkek doğuran peri kızı Hesperis'i Atlantis'ten koparak, bu kez İber Yarımadası'na yerleşecek çocuklar doğurtur – çoğu kez düşman olarak tanınan Portekiz bile unutulmaz. Baetica'ya, yani günümüz Endülüs'üne portakal ağacını getirir, Barselona'yla birlikte Hispalis, yani Sevil'i kurar, aynı zamanda da bazen Çok Ulu (*altissimus*), kimi zaman da Yehova ya da Adonay adını alan bir Tanrı için çalışır. Atlantlar IX. şarkıda göğe tırmanmaya çalışırken, büyük adanın koruyucu meleği göğe yükselir ve orada ona dünya imparatorluğunu getiren İspanya meleğiyle karşılaşır.

Portekiz açıklarında, denizden bir kazazede kurtaran yaşlı ve münzevi bir keşiş bu öyküyü kime anlatır? Kristof Kolomb'dan başkası olmayan bir Cenevizliye. Müstakbel kaptanı kurtarıp ona görevini anlatan ihtiyar, destanın sonunda artık ölebileceğini açıklar. Atlantis harikadır, ama aynı zamanda da baş-

205 Okuduğum Katalanca metin Pere Farrès tarafından yayma hazırlanmış metindir: Éditions Euma, Vic, 2002, çev. A. Savine, Paris, 1883. Önsözünü yazdığım *Les Atlantides imaginaires*, 2002 kitabında Claude Lebigot'nun aralarında Verdaguer'in de bulunduğu üç İspanyol yazarı içeren bir incelemesi mevcuttur.
206 18 Temmuz 1877 tarihli olup Farres baskısında yer alan mektup. Bkz. s. 100.

ta en korkunç günah, aile içi cinsel ilişki olmak üzere, bütün ahlâksızlıkların da beşiğidir. Onuncu ve sonuncu şarkıda, portakal ağacının yanındaki zeytin ağacı İstavroz ağacı olarak belirlenir. Verdaguer'in milliyetçiliğinin açık bir milliyetçilik olduğunu, tiranlıkla benzerlik göstermediğini belirtmek gerekir mi? Bunun için I. şarkının 263. dizesini hatırlamak yeterli olacaktır. Verdaguer İspanya'yı Fransa'dan ayıran Pirenelerden söz ederken, başlangıçta çok aşağılayıcı sıfatlar kullanır: *enemiga França*, ardından *envejosa França*, sonra *orgullosa França*, nihayet *veïna França;* Fransa artık komşudur, ne düşman, ne kıskanç, ne de kendini beğenmiştir. Katalan olmayan Manuel de Falla (1866-1946) hayatının sonuna doğru bu şiiri besteler. Hem de ihtişamla.

Verdaguer'in Atlantis'i olumlu ya da olumsuz biçimde İspanya'ya bağlayan tek yazar olmaması doğaldır. 1929 yılında Victor Bérard Atlantis'teki boğa güreşlerinden bahsederek adayı İspanya'nın güneyinde boğa kurban edilmesiyle irtibatlandırmaya çalışır; Adolf Schulten ise Atlantis'i Guadalquivir'in ağzındaki Tartessos ile karıştırır.[207] Kısacası, bazen olabildiğince tarafsız görünen yerleştirme tutkusu hiç kaybolmamış gibidir.

Jules Verne France-Ville ve Stahlstadt'ı Amerika'da konuşlandırırken, Temmuz monarşisi döneminin özelliği olan ideal siteler kurma girişimlerini yansıtır. Cabet'nin *Icarie*'sinde olduğu gibi, böylesi siteler için en uygun yer Amerika'dır. Oysa Temmuz devriminin arefesinde, 1830'da, Afrika'ya bütünüyle gerçek bir sömürge imparatorluğu yerleşir ve bu imparatorluk III. Cumhuriyet döneminde merkezinde devasa Sahra Çölü olmak üzere, Afrika kıtasının yaklaşık üçte birine yayılır.

Chantal Foucrier'ye borçlu olduğum bu bilgiye göre, Nancy Fen Fakültesi'nden Profesör D. A. Godron 1868'de *L'Atlantide et*

207 Bkz. Victor Berard, *Les Navigations d'Ulysse*, III, *Calypso et la mer de l'Atlantide*, Paris, 1929; Adolf Schulten, "Atlantis", *Rheinischer Museum für Philologie*, 88, (1939), ss. 326-346.

le Sahara adlı bir ders notları dizisi yayımlar.[208] Pierre Benoit'nın *L'Atlantide*'ini okumuş olduğum için, Sahra'daki Hoggar dağlarından sıkça söz eden coğrafyacı Etienne-Felix Berlioux'nun düş ürünü bir kişi olduğunu sandım, en azından bir süre. Oysa Profesör E.-F. Berlioux Lyon Edebiyat Fakültesi'ndeki görev yapmış ve bu görevi sırasında Fas Atlas'ı ve Cezayir Sahra'sıyla çok ilgilenmiş gerçek bir kişiydi.[209] Yirminci yüzyılın başında, Almanya Fransa'yla karşılaştırılabilecek bir sömürgecilik düzeyine erişememişken, etnolog Leo Frobenius aradığı Atlantis'i daha güneyde, Nijer'e yakın bulmuştu.[210]

Fransa Mayıs 1881 Bardo Antlaşması sayesinde Tunus'u himayesi altına aldığı sırada Jules Ferry Atlantis'in peşinde olmasa da, Eğitim Bakanlığı Bonaparte'a Mısır yolculuğunda eşlik eden biliminsanlarının yaptıklarını taklit etmiş ve içinde dostum Herve Duchene'in "Atlantis hakkında bir Not"unun[211] da bulunduğu, *Exploration scientifique de la Tunisie* adlı bir derleme yayımlamıştı. Genç Salomon Reinach'ın gizli ve ücretli yardımcılığını yaptığı notun yazarı diplomat Charles Tissot büyük bölümü Fransızca olan kapsamlı bir literatürden söz eder ve Atlantis'in bir zamanlar gerçek olduğunu düşünür. Aynı kanı 1913 yılında, ünlü jeolog Pierre Termier[212] tarafından da

208 Bkz. Dominique Alexandre Godron, *L'Atlantide et le Sahara*, 1867'de Nancy, Fen Fakültesi'nde verilmiş bir ders dizisinin ayrıbasımı; keza bkz. Chantal Foucrier, *Le Mythe litteraire et l'Atlantide (1800-1939)*, s. 209.

209 Bkz. E.-F. Berlioux, "Les Atlantes. L'Histoire de l'Atlantis et de l'Atlas primitif, ou Introduction à l'histoire de l'Europe", *Annuaire de la Faculte de Lettres de Lyon*, I, 1884, ss. 1-70.

210 Bkz. Leo Frobenius, *Auf dem Weg nach Atlantis*, Berlin, 1910. Leo Frobenius'un girişimleri için bkz. J. Imbelloni ve A. Vivante, *Le Livre de l'Atlantide*, Paris, 1942, ss. 311-313.

211 Bkz. Eğitim Bakanlığı, *Exploration scientifique de la Tunisie. Geographie comparee de la province romaine d'Afrique*, haz. Charles Tissot, eski büyükelçi, Enstitü Üyesi, I, *Geographie physique. Geographie historique. Chorographie*, Imprimerie nationale, Paris, 1884, ss. 665-671.

212 Bkz. Pierre Ternier, "L'Atlantide", (1913), *A la gloire de la Terre. Souvenirs d'un geologue*, Paris, 1922, ss. 131-132.

paylaşılır. Tissot kısa araştırmasını şöyle kapatır: "Jeologlarla birlikte, İspanya'nın batısında büyük bir kıtanın varlığı ve Kanarya ve Azor Adalarının bu kıtadan kalan parçalar olduğu kabul edildiğinde, bu büyük toprak parçasının başlangıç noktasını oluşturduğu göçlerden kuşku duymak için hiçbir neden kalmaz. Bu insanların Doğu'ya doğru göçleri Afrika'nın kuzeyine, anısı hâlâ mevcut olan ilk yabancı müdahalesi olmalıdır." Sonuncusu olmayacağı kesin!

Bütün bunlardan sonra Atlantis'in ya da Atina-Atlantis ikilisinin çevresinde, XVIII. yüzyıldan beri Fransa'da, Germen dünyasının içinde ve Fransız-Alman ilişkileri mitolojisinde gördüğümüz Atina-Sparta ikilisine benzer bir Fransız-Alman rekabetinden bahsedebilir miyiz? Cevap ancak "hayır" olabilir. Yirminci yüzyıl Fransa'sında, Pierre Benoit'nın[213] (1886-1962) *L'Atlantide*'i (1919) ve daha talihsiz romancıların eserleriyle ve ayrıca bunlara eklenen Edgar P. Jacobs[214] gibi çizgi roman ustalarının yapıtlarıyla Atlantis özellikle bir roman konusu olur. Bütünleşik kuramlar enderdir ve istisna olarak Pierre Ternier'nin daha önce sözünü ettiğimiz teorisi sayılabilir. Bilimsel alanda, XX. yüzyılın ilk yarısındaki tek Fransız katkısı Yunan kuşkucuları hakkındaki araştırmalar alanında öncü bir çalışmanın yazarı olan Paul Cousin'in, efsaneyi yıkmak için dingin bir çaba gösteren *L'Atlantide de Platon et les Origines de la civilisation*[215] (Platon'un Atlantis'i ve Uygarlığın Kökenleri) adlı küçük kitabıdır.

Pierre Benoit'nın Hoggar'daki Atlantis'i, iktidarın kadınların elinde olması nedeniyle, bir anti-dünyadır. Hoggar genel-

213 Bu kitap, başta Jacques Feyder (1921) ve Michel Desgranges sayesinde izleyebildiğim G. W. Pabst (1932) yapımları olmak üzere, birçok kez sinemaya uyarlanır.
214 Bkz. Edgar P. Jacobs, *L'Enigme de l'Atlantide*, Paris, 2000, Blake et Mortimer dizisinden.
215 Bkz. Paul Cousin, *L'Atlantide de Platon et les Origines de la civilisation*, Aix-en-Provence, 1928 ; bu küçük kitaba neden olan makale için bkz. *a.y.*, "Le Mythe de l'Atlantide", *Mercure de France*, 15 Şubat 1927, ss. 29-71.

likle kadınlar tarafından yönetilir. Antinea ülkesinin efendisi bir peygamberdevesi gibi aralarında birçok Fransız subayın da bulunduğu sevgililerini öldürüp, bozulmasını engellemek için kimyasallar kullandığı cesetleri "kırmızı mermer salondaki" oyuklara yerleştirmektedir. İlginç olan, Sahra'yı konu alan tek bilimsel derginin romanda *Zeitschrift für Erkunde in Berlin* adlı bir Alman jeoloji mecmuası olarak gösterilmesidir.[216] Yazar Hoggar Atlantis'inin koyu pagan özellikleriyle, Mısır usulü değersiz maskeleriyle, Kitab-ı Mukaddes'de de geçen bir Fenikelinin adını taşıyan, "Hiram-Kral" isimli yaban kedisiyle haklı olarak eğleniyor gibidir: Kahramanlarından Yüzbaşı Morhange, bilge bir Benedikten keşişi olan ve adı bir XIX. yüzyıl keşişi Dom Gueranger'yi anımsatan Dom Granger yönetiminde yayımlanan *Atlas du Christianisme* dergisi yazarlarından Teğmen Saint-Avit tarafından öldürülür.

Pierre Benoit'nın *Atlantide*'i Fransa değildir ve kadın hükümdarı Poseidon-Neptün'ün bir torunundan çok, Parisli bir kokotla Polonyalı bir kontun kızını çağrıştırır. Yazar anlaşılmazlığa yer vermez, Antinea sarayında Platon'un *Critias*'ının eksiksiz bir baskısını bulundurur ya, bu romancının asgari haklarından biri olmalıdır. Fransa'da Pierre Benoit'nın kitabı dışında başka "Atlantis" romanları vardır; bu konudaki "roman başarısızlığından"[217] söz edildiğine göre, bu konuda ısrar etmenin yararı olmadığı kanısındayım.

Almanya'da durum tümüyle farklıdır. Ama bunun nedeni ülkede Atlantis'i konu alan roman yazılmaması değildir. Yazılan romanların en ünlüsü, *Die Letzte Konigin von Atlantis* (Atlantis'in son Kraliçesi) nasyonal-sosyalist ideolojiden esin-

216 Bkz. Livre de Poche tarafından yayımlanan, önsözü Chantal Foucrier tarafından yazılmış baskı, s. 48.

217 Bkz. O. Boura, "Une Faillite romanesque: l'Atlantide et le roman français dans la seconde moitie du XXe siecle," *Atlantides Imaginaires* kolokyumu. *K.g.* Denis Saurat, *L'Atlantide et le regne des geants*, Paris, 1954, adlı deneme Germen yorumlardan esinlenir.

lenirken, Gerhart Hauptmann daha 1912'de Alman toplumunu acımasızca eleştiren *Atlantis* adlı bir roman yazar.[218]

Atlantis temasının çoğu kez bilimsel olmaya çabalayan, ancak temelde ideolojik içeriklerini maskelemeyi başaramayan biçemlerde gelişmesi 1918 felaketinin sonunu bulur. Burada şaşırtıcı olan temanın Nazizm-öncesinde ya da Nazi ideolojisi tarafından kullanılması ve bu çerçevede Jules Verne'in *500 Millions de la Begum*'üne geriye dönük hak vermesi değil, 1945 çöküşünün bu hezeyanı sona erdirememiş olmasıdır. Bu kapsamda dört isim sayacağım.

Bunlardan ilki, 1922 yılında Berlin'de *Atlantis die Urheimat der Arier mit eine Karte*[219] (Aryanların Kök-vatanı Atlantis ve bir Harita) adlı kitabın yazarı Karl Georg Zschaetzsch'tir. Kitaptaki haritada Atlantis oldukça mütevazı genişlikte, yaklaşık İspanya büyüklüğünde olup, Fas ve İspanya kıyılarının açığında yer alır. Rudbeck yöntemiyle, ama onun adını anmadan Platon, Jordanes ve *Edda*'yı keyfince birbirlerine karıştıran yazar Gotların tarihçisinin (Jordanes) İskandinavya Yarımadası'ndan *vagina gentium* diye bahsederken, Gotların gerçek çıkış yeri olan Atlantis'i kastetmiş olacağını sakince açıklar. Franklar da Atlantis kökenlidir, Büyük Britanya'da yerleşik Saksonlar da. Zschaertzsch geniş görüşlüğünü Peru İnkalarının geleneklerinde Atlantis izleri bulmaya kadar götürür. Başka ünlü Atlant kökenliler de vardır: Herakles, İndra, Thor, İnti-Kapak ... Burada sadece bana bu küçük kitabın kilit cümlesi gibi görünen bölümünü tekrarlayacağım: "Ohne arische Grundsätze kann eben kein Staat gestehen,"[220] yani "Bir Aryan temeli olmayan hiçbir devlet ayakta kalamaz."

---

218 Bkz. Edmund Kiss, *Die Letzte Konigin von Atlantis*, dört ciltlik bir dizinin II. cildi, Leipzig, 1931; *k.g.* Gerhart Hauptmann, *Atlantis*, Berlin, 1912. Konu Chantal Foucrier'nin tezinde bu sırayla incelenir.

219 Bkz. Karl Georg Zschaertzsch, *Atlantis die Urheimat der Arier mit eine Karte*, Arier-Verlag, Berlin, 1922, yeniden basımı 1935.

220 *a.g.e.*, s. 94.

Değinmek istediğim ikinci kitap Albert Hermann'ın *Unsere Ahnen und Atlantis*[221] [Atalarımız ve Atlantis] adlı eseridir. Alt başlık şöyle çevrilebilir: "Kuzeyli Adamların İskandinavya'dan Kuzey Afrika'ya Deniz İmparatorluğu". Yazar, 17. sayfada alaycı bir cümleyle değindiği Zschaetzsch'i tanır ve onun "Atlantik Okyanusu'na doğru tehlikeli sıçrayışına" eşlik edemeyeceğini vurgular; gerçekle ilgilenmeyi yeğleyecektir. Kimdir, bu Albert Herrmann? Berlin Üniversitesi'nde profesördür ve bu hiç de azımsanacak bir özellik değildir. Kararlı bir Nazi'dir ve Alman basınının Führer'i gibi biri olacaktır. Yaptığı bir saha araştırması onu Tunus'a götürür. Kitabının başında teşekkür ettiği meslektaşlarından birisi de o dönem bu ülkedeki Fransız himayesinin Eski Eserler Müdürü olan Profesör Poinssot'dur. Daha önsözünde (s. 5) vatandaşlarının önünde yeni bir ideal bulunduğundan, bu idealin yabancı ülkelerden değil, Alman kanı ve toprağından (*Blut und Boden*) geldiğini açıklar. İnsanları Germen kavimlerinin barbar olduklarına inandıran, Hıristiyanlık olmuştur. Yaptığı araştırma bu ülkelerin Hıristiyanlıktan iki bin yıl önce, Miken uygarlığının zirvesinden de evvel bir altın çağ yaşadıklarını kanıtlar.

Dayandığı temel belge hangisidir? Maalesef *Ura-Linda Takvimi*. Bu belge 1867 yılında Hollanda eyaleti Frizye'de, Helder'li bir kütüphaneci/arşivci tarafından bulunan, babadan oğula bir hazine gibi aktarılan "harika" bir kanıttır. Ne var ki bu efsanevi takvim neredeyse herkes tarafından sahte olarak nitelendirilir. Alfred Herrmann bu durumun farkındadır, buna rağmen Hollandalı nasyonal-sosyalist Hermann Wirth ile birlikte kurtarılabilecek olanı kurtarmaya çabalamaktan vazgeçmez. Üstlendiği oldukça güç bir görevdir, çünkü bu çok eski olması gereken takvimin içinde Volney'nin 1791 tarihli *Les Ruines*'i gibi metinler de bulunur.[222]

221 Berlin, 1934.
222 Bkz. *Unsere Ahnen und Atlantis*, s. 25.

Kısacası, Herrmann maddi kalıntıları "Taş Anıtlar" (Karnak, Stonehenge, vb.) olan bir Germen imparatorluğu yaratır. Bu kitabı birçok benzeri izler.[223] Ancak Herrmann'ın önemli katkısı, *Ura-Linda Takvimi*'nden üç önemli ilkel "ana" adı çıkarmasıdır: Frya, Lyda ve Finda. Frya (Freya da yazılır) Germen destanlarına aittir. Lyda siyah, Finda kahverengi derilidir. Büyük Atlanto-Germen imparatorluğu M. Ö. 1680'de kaybolursa da, Kuzey kavimleri kalır ve hatta *İlyada* ve *Odysseia*'da bile yer bulur.[224] Poseidon'un Troya kentini inşa etmiş olması, Troya'nın bir Atlantis kenti olduğunu çok iyi kanıtlar. *Odysseia*'ya gelince, Phaios ülkesinin Tunus'ta olduğu açıktır (ss. 149-150). Bu sonuçlar Germen Atlantis'ine nasıl uydurulabilir? Güç olduğu doğru, ama Phaios ülkesinde bir Poseidon tapınağı bulunması Profesör Herrmann'ı yatıştırmaya yeter. Frya bütün deniz kavimlerine hükmeder. Kısacası Yunanistan'ın en ulu ozanları ve en büyük filozofları, bilmeden de olsa, Germen kavimlerine güzellemeler düzmüştür.

Zschaetzsch ve Herrmann üzerinde böylesi ısrar etmemin nedeni, her ikisinin de nispeten az tanınmasıdır. Hitler'in iktidara gelmesinden de önce, en yakın ideologu olan A. Rosenberg ünlü *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (20. Yüzyılın Mitosu) kitabını yayımlar. Kitabın Baltık sömürgecilerinden gelme kahramanı Atlantların, yani Germenlerin atalarının hemen her yere yayıldıklarını, bu arada da Filistin'le karıştırılmaması gereken Celile'ye kadar uzandıklarını büyük bir ciddiyetle anlatır: böylelikle İsa Yahudi değil, Atlant oluverir.[225]

223 Örneğin, bkz. Jean Deruelle, *L'Atlantide des mégalithes*, Paris, 1999: bu kitap diğerlerinden daha az hezeyanlı değildir. Keza bkz. Alberto Cesare Ambesi, *Atlantide, il Continente perduto*, Milano, 1994, gizli bilimler sınıfındandır; Paul Dunbavin, *The Atlantis Researcher*, Nottingham, 1992 de taş anıtlar kültürü yandaşıdır, ne var ki Britanya milliyetçiliğinden olacak, Atlantis'in İrlanda Denizi'nin açıklarında, bir denizaltı araştırmasını beklediği kanısındadır.

224 Homeros ve Platon için bkz. *Unsere Ahnen und Atlantis*, ss. 144-145. Bölümün adı "Atlantis im Lichte Homers" (Homeros Işığında Atlantis).

225 Bkz. A. Rosenberg, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*, IV. baskı, Münih, 1932, ss. 43-48.

SS ideolojisini yönetmekle görevli ünlü *Ahnenerbe Institut*'un [Ata Mirası Enstitüsü] içinde, Atlantis sık sık gündeme gelen ve Reichsführer SS Heinrich Himmler'i şahsen ilgilendiren bir konudur.[226] Himmler Rudbeck'ten alınıp geliştirilen bu Atlanto-Germen ideolojiyi Fransa da dahil olmak üzere işgal altındaki tüm Avrupa'da yayar.[227] Diğer bir deyimle söz konusu olan, Aydınlanma Çağı'ndaki gibi, seçilmiş halkı değiştirmektir. Zaten Atlantis'in başkentinin Heligoland (*Heiligland*-Kutsal ülke) ile özdeşleştirilmesini ilk öneren de bu enstitüdür.[228]

Görünürde bilgi dolu olan kitaplar vardır; üslupları ölçülüdür, sayfa diplerinde notları, son derecede güncel kaynakçaları vardır ama hepsi baştan aşağı ideolojik kurguya, hatta yalana dayanır; insanları etkileyebilen, ama inandıramayan montajlardan oluşur. Schleswig-Holstein Eyaleti'nin Bordelum bölgesinde papazlık yapan (Nazi) Jurgen Spanuth Atlantis konusundaki bu kitaplardan çoğunun yazarıdır.[229] Burada ana fikir, Heligoland Adası'nın Atlantis'in başkenti olarak tanıtılmasıdır. Bu kitaplar, adı üçüncü kitap olan *Die Atlanter*'ın kaynakçasında kaybolan Albert Herrmann'a çok şey borçludur. Zamanla, Germen kökenler kitaptan kitaba daha mütevazı bir görüntüyle yetinmeye başlar. Bununla birlikte, Spanuth *Die Atlanter*'da en yaygın saptamaları reddeder. Atlantis ne Tera'dır, ne Girit, ne Tartessos, ne Azorlar,[230] ne de Kanarya Adaları. M.Ö. XIII. yüzyılda-

226 Temel bir araştırma için bkz. M. H. Kater, *Das Ahnenerbe der S.S. 1933-1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*, Stuttgart, 1974; Atlantis ve Himmler konusunda bkz. ss. 51-71, 372, 378. A. Herrmann bu enstitünün muhabirlerindendir.
227 Bkz. P. Ory, *Le Petit Nazi Illustre. "Le Temeraire" (1943-1944)*, Paris, 1979, ss. 53-57. Oslo Üniversitesi'nden meslektaşım Axel Seeberg işgal altındaki Norveç'te de buna benzer bir resimli romanın dağıtıldığını belirtiyor. Bunun Berlin'den gelen bir talimat olması gerekir.
228 Bkz. M. H. Krater, *a.g.e.*, s. 378, dipnot 109.
229 Bkz. Jurgen Spanuth, *Das enträtselte Atlantis*, Stuttgart, 1953 (Fr. çev. Paris, 1954); *Atlantis, Heimat, Reich und Schicksal der Germanen*, Tübingen, 1965. (yayımcı Grabert, açıkça Nazi'dir); *Die Atlanter, Volk aus dem Bernsteinland*, Grabert, Tübingen, 1976.
230 Burada kuşkusuz hedef Otto Muck'tur (1892-1956). Bkz. Otto Muck, *Alles über Atlantis*, Düsseldorf ve Viyana, 1976, çev. *L'Atlantide. Legendes et Realite*, Paris, 1982.

ki felakete kadar Heligoland falezlerince korunan kraliyet kenti (Vasileia), M.Ö. 350 yılına doğru Marsilyalı Phytheas tarafından, muhtemelen suyun altında bulunur; Proclus'un sözünü ettiği Marcellus'un da hedefi bu kenttir.[231] Himmler'in mirası yavaş yavaş yok olur.

Baltık kıyılarından Akdeniz'e, kesin olarak belirtmek gerekiyorsa, Sardunya Adası'na sıçrayalım.

Bu kitabın oldukça ileri bir aşamasında, oldukça gürültüyle tanıtımı yapılan ve adını şöyle çevirebileceğim bir kitabın varlığından haberdar[232] oldum: *Herakles Sütunları. Bir Araştırma.* Alt başlık daha da ilginç: Batı'nın Tanrısı Herakles-Melquart'ın sınırı bir daha dönmemek üzere nasıl, ne zaman ve neden Cebelitarık'a kaydı?[233] Yazarı Sergio Frau'un mesleği gazetecilik; ama kötü gazeteci olan tarihçiler görüldüğü gibi; iyi tarihçi olmuş kötü gazeteciler de vardır. Peki, ya Sergio Frau?

Örneğin, Frau'un paradoks meraklısı bilge Luciano Canfora tarafından desteklenen önermesine göre, Eratosthenes döneminden (M.Ö. III. yüzyıl) beri Cebelitarık'ta bulunan Herakles Sütunları, bu coğrafyacıdan önce Sicilya Boğazı'ndadır.[234] Atlantis'e gelince, orası da Sardunya'dan başka bir yer değildir.[235] Bu önermeyi güçleştiren, daha önce değindiğim gibi, Herodot'un sözünü ettiği Atlas Fas'tadır ve Antik Çağ'dan kalıp bu konuşlandırmayı doğrulayacak hiçbir metin yoktur. Bunlara eklenmesi gereken Platon Atlantisi'nin Sergio Frau'un belirtip tekrarladığı gibi bir "Cennet" adası değil, Poseidon'un kötülüğe adanmış bir mülkü olduğudur. Bu koşullarda, Sardunya yurtseverliğine hoş görünse de, bu yeni önermeyi kabul etmek bana olası görünmez.

231 Bkz. *Die Atlanter, Volk aus dem Bernsteinland*, ss. 416-424.
232 İçten teşekkürlerimi sunduğum Helene Monsacre ve Riccardo Di Donato sayesinde.
233 Bkz. Sergio Frau, *Le Colonne d'Ercole, Un inchiesta come, quando e perche la Frontera di Herakles/Milqart, dio dell'Occidente, slitto per sempre a Gibilterra*, Roma, 2002.
234 Tunus ile Sicilya arasında. Messina Boğazı'yla karıştırılmaması gerekir.
235 Bkz. *a.g.e.*, ss. 416-476. Bu bölümün adı. "Atlantis eşittir Scheria". Atlantis'in Phaios ülkesiyle kısmen özdeşleştirilmesine karşı olmadığımı yukarıda belirtmiştim.

Atlantis
die Urheimat der Arier

Karl Georg Zschaetzsch'in eserinde harita ve kapak sayfası
Atlantis die Urheimat der Arier mit einer Karte[236], Arier Verlag, Berlin, 1922.

236 Bkz. Karl Georg Zschaertzsch, *Atlantis die Urheimat der Arier mit einer Karte*, Arier-Verlag, Berlin, 1922, yeniden basımı 1935.

Sergio Frau'un çalışmasının reklam afişi: *Le Colonne d'Ercole. Un'inchiesta.* (Herakles Sütunları. Bir Araştırma), Roma, 2002.

Bölüm VII
GEÇİŞ TAKSİMİ: MÜZİKSİZ NOTALAR

Bir önceki bölümün Almancı, daha doğrusu Hitlerci sayfalarına bir çeşit ek olacak bu kısa bölüm için müzikten alınma bir ad yeğlememin nedeni aşağıdaki satırların, her ikisi de Platon tarafından yaratılan mitostan esinlenen iki esere ayrılmış olmasıdır. Bunlardan birincisi Viktor Ullmann'ın bir Peter Kien librettosundan hareketle, bugün Çek Cumhuriyeti topraklarında kalan Theresienstadt (Terezin) gettosunda bestelediği bir operadır. *Der Kaiser von Atlantis* (Atlantis İmparatoru)[237] adlı eser Ocak 1944'te tamamlanır, hem librettocu, hem de müzisyen Ekim 1944'te Auschwitz kampında kaybolur.

Müzik konusunda uzman olmadığımdan, eserin sanat yönüne değinmeyecek, sadece Viktor Ullmann'ın (1898-1944) o dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarında bulunan, daha sonra Çekoslovakya'yla Polonya çekişmesinin ortasında kalan, bugün bölünmüş Teschen (Tesin) kentinde doğduğunu, Viyana'da Arnold Schönberg'in öğrencisi olduğunu, operasındaki melodilerin Brecht ve Kurt Weill'ın *Üç Kuruşluk Opera*'sını hatırlattığını belirtmekle yetineceğim. 1919 yılında doğan librettocu da aynı toplumun üyesidir.

Dört tabloluk librettonun sahneye çıkardığı imparator Overall (=Über alles) Davul tarafından şöyle ilan edilir: "Dikkat!

237 Bkz. "Entartete Musik", [Yozlaşmış Müzik], 440 854-2, 1994; Bu plâğa İngrid Galster sayesinde sahip oldum. Bu operanın varlığını Timothee Picard'ın güzel makalesinden öğrendim: bkz. Thimotee Picard, "L'Atlantide et Auschwitz face à face: l'opera *der Kaiser von Atlantis* de V. Ullmann", *Atlantides imaginaires;* Aynı dost sayesinde ulaştığım bir başka kitap için bkz. Verena Naegele, *Viktor Ullmann, Komponieren in verlorener Zeit,* Köln, 2002.

Dikkat! Majesteleri İmparator Overall adına! Tanrı'nın inayetiyle biz, ülkenin tek övüncesi, insanlığın lütfü, iki Hindistan'ın ve Atlantis'in imparatoru, Ofir'in hükümdar dükü ve Astarte'nin gerçek keskin hizmetkârı, Macaristan baronu, Ravenna'nın kardinal prensi, Kudüs'ün kralı biz Overall." Hükümdarın unvanlarında Viyana ve Budapeşte'de hüküm süren imparatora açık bir gönderme olsa da, kahramanın davranışları daha çok Adolf Hitler'i ve kuşkusuz Übü Kral'ı[238] hatırlatır.

Entrika şöyle özetlenebilir: İmparator herkesin herkese karşı savaşını ilan eder; ne var ki Avusturya-Macaristan ordusunun yaşlı bir askeri kılığında görünen ölüm, o anda greve gider. Attila ve Cengiz Han çağlarının güzel günlerini anımsar, ancak "bacakları motorize birlikleri izleyemeyecek denli güçsüzdür." Kimse ölemez, aynı zamanda kimse yaşayamaz. Asker ve genç kız birbirlerini sevemez. Yaşamanın mümkün olabilmesi için, böyle bir deyim kullanmama izin verin, ölümün dirilmesi gerekir ki, bu da imparatorun ölmesiyle gerçekleşebilir; o da ölmeye razı olur. Melodi müzikallerden devşirme parçalardan oluşur, imparatorun tahta çıkışı da *Deutschland über alles* havasıyla ilan edilir. Diktatör ölünce, ölüm Yunan ilâhı Hermes'in çizgilerine bürünür.

Almanya'ya sıkça değinilmese de, imparatorluğun totaliter özelliği ve hükümdarın unvanları ayrıca vurgulanır. Beklendiği gibi, Platon'dan söz edilmez, yine de Himmler ve çevresiyle birlikte, Alman Reich'ını Atlantis'le özdeşleştirenlere bir cevap verilmiş olur. Librettocunun hangi kaynaklardan esinlendiği asla öğrenilemeyecektir. Atlantis burada totaliter bir imparatorluğun simgesi gibidir. Aslında canlı bir müzik hayatına sahip Theresienstadt'ta operanın gösterimi yasaklanır. Eserin ilk kez

238 Übü Kral (Ubu Roi), Alfred Jarry tarafından 25 Nisan 1896'da yayımlanan *Le Livre d'Art* dergisinde yer aldıktan sonra, ilk kez 10 Aralık 1986'da sahnelen tiyatro oyunu. Oyun gerçeküstü hareketin ve Uyumsuz Tiyatro akımının habercisi olarak görülür.

sahnelenmesi 1975 yılında, Amsterdam'da gerçekleşecektir.[239]

İkinci eser Georges Perec'in (1936-1982) yarı otobiyografi niteliğindeki romanıdır. *W ou le souvenir d'enfance,* Denoel tarafından 1975'te yayımlanır. Kitapta Atlantis mitosunun yeni bir uyarlamasını ilk kez gören, benim.[240] Onun için burada genel anlamda temel teması gizlilik olan *Sigila* (Mühür)[241] adlı küçük Fransız-Portekiz dergisine yazdığım metnin en önemli bölümünü tekrarlayacağım.

Bildiğim kadarıyla *W,* Georges Perec'in Yahudiliğinden bahsettiği tek eseridir. Marcel Benabou'nun belirttiği gibi, "Kendi kuşağındakilerin çoğu gibi, Yahudiliğini omzunda tüfek gibi taşımasa da, bahsetme fırsatını hiç kaçırmaz."[242] Fransa'ya yerleşmiş Polonyalı Yahudi bir ailenin 1936 doğumlu çocuğu Perec, Yabancı Lejyonu'na gönüllü yazıldıktan sonra 1940'da ölen babasıyla, işgal altındaki Paris'te 1942-1943 yılları arasında gerçekleştirilen büyük baskınlarda yakalanıp sınır dışı edilen ve daha sonra da öldürülen annesini hayal meyal hatırlar.

Bir Wagner operasındaki iki *Leitmotiv* gibi, iki öykü çatışır ve ancak kitabın en sonunda birleşir. Bu metinlerden birisi otobiyografidir, bir çocuğun savaş ve sığınmacılık dönemindeki öyküsünü anlatır, Kurtuluş sonrasına ve artık Georges Perec olan kişinin Paris'e dönüşünü izler. Okuyucu kahramanın Perec olduğunu hemen anlamaz tabii. Bu öykü Roman harflerle basılır. İtalik harflerle sunulan ikinci öykü okuyucuyu bambaşka bir evrene götürür. Anlatan artık Georges Perec değil,

239 Paris'teki gösterinin tarihi 2004'tür.

240 Bkz. "Auschwitz et l'Atlantide. Note sur un recit de Georges Perec." O dönem kaba hatlarıyla değindiğim bu konunun hayranlık uyandırıcı gelişmesi için bkz. Robert Kahn, "La trace du mythe, le mythe de la trace; *W ou le souvenir d'enfance ou l'Atlantide*", Cerisy Kolokyumu, *Atlantides imaginaires.* Kitabın Türkçesi için bkz. Georges Perec, *W ya da Bir Çocukluk Hatırası,* Çev. Sosi Dolanoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

241 Bkz. *Sigila,* No. 2, (Ekim 1988), ss. 17-28.

242 Bkz. Marcel Benabou, "Perec et la Judeite," *Cahiers Georges Perec,* 1, Paris, 1985, ss. 15-30.

bu yüzyıldaki doğum tarihiyle doğum yeri hiç açıklanmayan Gaspard Winckler adlı biridir; öykü Uzak Batı'da (*West*), Ateş Adaları'ndan bir adacıkta, gizemli W dünyasına bir giriş töreninden bahseder. Robert Kahn'ın belirttiği gibi, "Romanın anlatıcısı Gaspard Winckler, 'Tarihimin izlerini uzun süre aradım' diyor, ya da yazıyor '[...]. Bir etnologun soğuk ve dingin üslubunu kullanmak isterdim: sular altında kalan dünyayı gezdim ve işte gördüklerim,' diyor." Kendisi de yazısında, "Annemin ve ablamın izlerini hiç bulamadık. Auschwitz'e gönderilirken, başka bir kampa yönlendirilmiş olmaları da muhtemel; vardıklarında, bütün kafilenin gaz odasına gönderilmiş olması da."[243]

"Sular altında kalan dünya," bizi Atlantis'e gönderebilirse de, mutlak kanıtı W'de gerçekleştirilen spor müsabakalarında görmek gerekir. W ilk bakışta cennetten çıkma bir adayı andırır: "Boydan boya meşe ve çınar korularıyla taçlandırılmış vadicikler, kuru taş yığınlarıyla, ya da erik ağaçlarıyla çevrili, tozlu patikalar, geniş çay üzümü, şalgam, mısır ve tatlı patates tarlaları."[244] W Adası'nın sıcak sulu iki nehri Yunanca adlara sahiptir: Chalde ve Omègue. Olympie kentini sulayan nehirler Alphee ve Kladeos'tur. Omègue aynı zamanda Yunan alfabesinin son harfi *Omega*'ya, oradan da ilk harf olan *Alfa*'ya atıfta bulunmaktadır.

Geriye ilginç bir gerçek kalır: Başta Auschwitz olmayan W giderek oraya benzer. W'nin kurucusu kimdir? Adı doğal olarak W ile başlayan, "Wilson adlı biri." Peki, bu Wilson kim olabilir? Perec bu konuda dört varsayım sunma keyfini yaşar. Wilson "dikkatsizliğiyle korkunç bir felakete neden olan bir fener bekçisidir," ya da, "Avustralya'ya nakledilirken ayaklanan bir grup hükümlünün elebaşı." Bir çeşit *Bounty* asisi, daha da iyisi "dünyadan bıkmış, ideal bir kent kurmayı düşleyen"

243 Bkz. *W*, sırasıyla s. 57 ve s. 10.
244 *A.g.e.*, s. 20.

bir Nemo (Jules Verne'in kahramanı). Bir de, sonuncu varsayım: Wilson "Olimpiyat geleneğine hayran" [...] bir şampiyon ("antrenör" diyenler de vardır) iken, Pierre de Coubertin'in XIX. yüzyılın sonlarında karşılaştığı engellerden iğrenen, "şovence çekişmelerden ve ideolojik entrikalardan uzak, yeni bir Olympie kurmak isteyen bir sporcudur."[245] Bu dört varsayıma ve Perec'in bizzat sunduğu "Bir oğlan çocuğu olmak istiyorum," açıklamasına, ben de belki yazarın da düşünmüş olacağını sandığım bir altıncısını eklemek istiyorum: Wilson Birinci Dünya Savaşı'nın dengesini Müttefikler lehine değiştiren ve muhteşem bir ütopyayı düşleyen Amerikan Başkanı'dır ve düşü *Milletler Cemiyeti*'nden geriye sadece Cenevre'de, Birleşmiş Milletler'e bağışlanan saray kaldığı gibi, Başkan da ülkesinin bu cemiyete üye olmasını sağlayamaz.

W'nin bir düş ülkesinden bir kâbus ve vahşet mekânına dönüşmesi birbirini izleyen ufak adımlarla, küçük müdahalelerle gerçekleşir. İkinci anlatıcı, Gaspard Winkler, adını aldığı adamın annesinin, şarkıcı Caecilia Winkler'in, batan bir gemide kalarak, korkunç bir şekilde öldüğünü öğrenir: "Şilili kurtarıcılar onu bulduklarında kalbi yeni durmuş, tırnakları meşe kapıda derin izler bırakmıştı."[246] Bu öykünün anahtarını verecek olan, kendi adıyla konuşan Perec'tir: "Gaz odasına tıkılanların tırnak izlerini taşıyan fırınların fotoğraflarını gördüğümü hatırlıyorum."[247]

W'nin tanımında, yeni Olympie küçük aşamalardan geçerek Auschwitz olur. Olimpiyat müsabakaları hâlâ yapılır, ancak bu sefer gülünç olur: 200 metre yarışı tek ayak üzerinde, sekerek koşulur, "öteki yarışmalar gülmek için" yapılır. Yenilenler yiyecekten mahrum kalır,[248] ne var ki alçak olarak damgalanan

245 *A.g.e.*, ss. 90-91.
246 *a.g.e.*, ss. 80-81.
247 *a.g.e.*, s. 213. Georges Perec de sıkça rastlanan bir yanlış yapıyor ve gaz odalarıyla cesetlerin atıldığı ölü yakma fırınlarını karıştırıyor.
248 *a.g.e.*, ss. 116-121.

ların öldürülebilecekleri, "taşa tutularak köpeklere atılacakları" da duyulur. Perec bütün bunlara bazı belirtici ayrıntılar ekler: "Geceleri, yatakhanelerde meydan savaşları çıkıyor, sporcular lavabolarda ya da keneflerde öldürülüyordu."[249] Anlatıcı son olarak da katı bir hiyerarşiye göre düzenlenmiş, insanın "çömelmek, doğrulmak" zorunda olduğu bir dünyadan söz eder. "Doğrulmak, çömelmek. Çok çabuk, giderek daha çabuk. Daire halinde koşmak, kendini yere atmak, sürünmek, kalkmak, koşmak. Ayakta dikilmek, esas duruşta, saatlerce, günlerce, günler ve gecelerce."[250] Temerküz dünyasını çağrıştırdığı kesin olan, sonu gelmez "yoklamalar." Yeni Olympie atletlerinin performanslarına gelince, "100 metre 23,4, 200 metre ise 51 saniyede koşulur."[251] Kısacası W dünyası kendini kamplarla özdeşleştirir, bu açıdan bakıldığında kamplar da 1936 Berlin Olimpiyatları'nın ve Leni Reifenstahl'ın filme çektiği "Stadyum İlahları"nın alaya alınmış halidir.

Perec'in Antik Çağ olimpiyatlarından ne beklenebileceği konusuna ilgi gösterdiğini hazırlık notlarından biliyoruz.[252] Öte yandan David Rousset ve *L'Espece Humaine* (1957) yazarı Robert Antelme hayranıdır. Nazi ideolojisinin "Uzay" boyutuna merak salar. Ya Atlantis? W Adası'nda üç dönemsel yarışma düzenlenir: Dört yılda bir düzenlenen gerçek oyunların aksine, her yıl yapılan olimpiyatlar, köylerinde seçilmemiş sporculara açık olup her üç ayda bir yenilenen Sparta oyunları. Burada göndermenin hedefi, proletarya cenneti olduğunu iddia eden SSCB midir, yoksa Hitler ideolojisi kapsamındaki "sosyalizm" kavramı mı? Bana göre, ikinci önerme çok daha muhtemel görünüyor. Öte yandan, Atlantiyatlar her ay yapılır. İşte

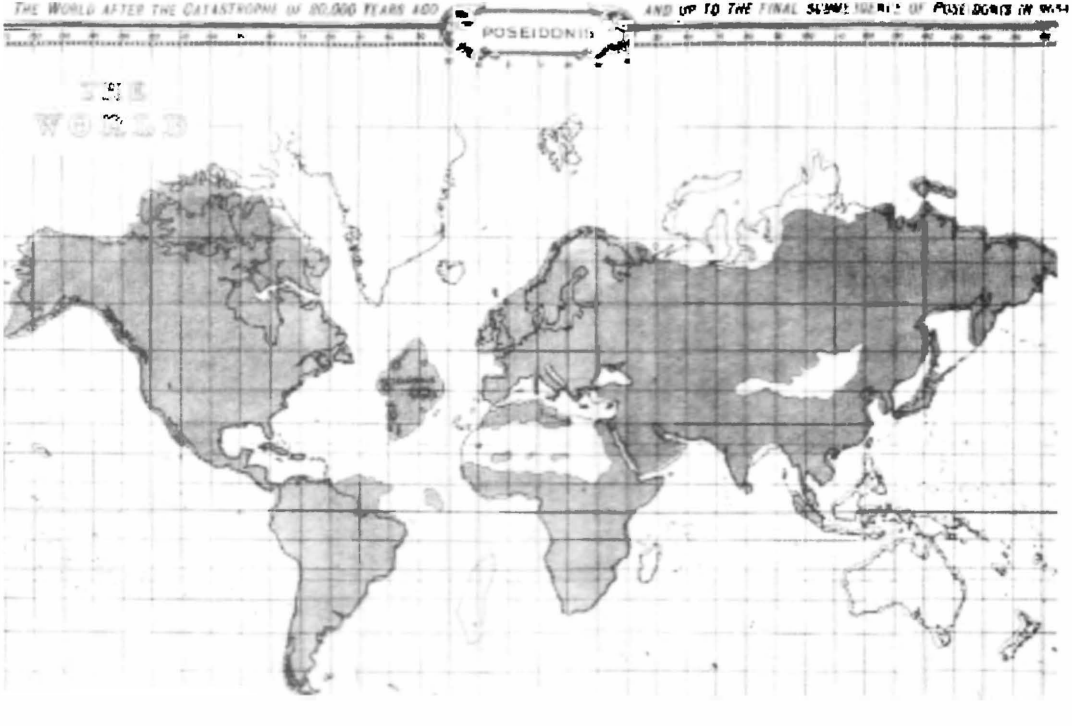
249 *a.g.e.*, s. 179.
250 *a.g.e.*, s. 205.
251 *a.g.e.*, s. 218.
252 Bkz. Philippe Lejeune, *La Memoire et l'Oblique. Georges Perec autobiographe*, Paris, 1991.

burada ima edilen, Hitler ideolojisinde oynadığı rolü bildiğimiz Atlantis'tir. Platon Atlantis'i gibi, W Adası da uzak bir batıda yer alır, gür bitkilerle kaplıdır, olumsuz, geriye dönük bir ütopya, ya da uzmanların deyimiyle *distopyadır.* Atlantis'in Öteki'nin ve benzemezliğin dünyasına dönüşmesi gibi, W de Auschwitz olur.

Perec'in kelime oyununun sonuna gelmedim daha. Yazar el yazısıyla aldığı bir notta[253] W için düşündüğü "gençler evine" tuhaf bir ad önerir: "Atalant." Burada söz konusu olan, Jean Vigo'nun ünlü filmi değildir. Atalant kimdi? Söz konusu olan, bize Yunanlılardan gelme bir öyküdür. Atalant dağda büyüyen ve bir dişi ayı tarafından beslenen, avcılık ve koşu uzmanı genç bir kızdır. Evlenmeyi reddeder ve ancak kendisini yarışta geçecek olanla hayatını birleştireceğini söyler. Bu kişi Mélaniôn'dur, "kara avcı" olarak bilinir, çünkü bir kurnazlık yapmış, yol üzerine genç kızın almadan edemeyeceğini bildiği üç Afrodit elması bırakmıştır.[254] Peki, W Adası'nın ayda bir en iyi sporculara açtığı Atlantiyatlar nedir? Bir ırza geçme yarışı. Tohumlanabilir addedilen genç kızlar piste salınır, sporcular tarafından yakalanıp ırzlarına geçilinceye kadar koşarlar. W Adası'nın çocukları böyle peydahlanır.

Peki, ya elma? Perec'in öyküsüne ona da yer vardır. İkinci anlatıcıya W Adası'nın gizlerini anlatan kişinin adı Apfelstahl'dir, yani "Çelik Elma", daha doğrusu "Elma Çeliği." Atalant'tan Atlant'a geçmek için bir harf çıkarmak yeterlidir ve Perec'in bizleri alıştırdığı oyun da budur. Perec *Disparition*'da[255] *e* harfinin hiç kullanılmamasını sağlar. Atlantis de bir kaybolma öyküsü değil mi? Tek bir harfin değil, kabul ediyorum, koca bir kıtanın.

253 Bkz. Ph. Lejeune, *yuk.*, s. 108.
254 Bkz. *Le chasseur noir,* ss. 172-173.
255 Kitabın Türkçesi için bkz. Georges Perec, *Kayboluş*, Çev. Cemal Yardımcı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.

Atlantis'in çöküşünden önce Dünya.

William Scott-Elliot, *The Story of Atlantis* Theosophical Publishing Society, Londra, 1909 baskısından alınma harita.

Bölüm VIII
SU, TOPRAK VE DÜŞLER

Bu son bölümün başlığı Gaston Bachelard'a saygı gereğidir. Öğrencisi olmak, hatta konferansını dinlemek imkânını bulamadım, ama Sorbonne'da felsefe hocalığına yükselen bu posta memuru, "mantığa saldırganlığını ve taşkınlığını iade etmekten" bahseden bilimin bu uzmanı benim kuşağımın yarı efsanevi kişilerinden biriydi ve karşı konulmaz bir biçimde Karl Marx'ı hatırlatan sakallı siluetini sıkça görürdüm.

İtiraf etmem gerekir ki, beni büyüleyen Bachelard çağdaş bilimin Decartes'tan ayrıldığının altını çizen *Nouvel Esprit scientifique*'ın Bachelard'ından çok, "dört element" mitolojisi üzerine düşüncelerin yazarıdır: *Psychanalyse du feu, L'Eau et les Reves, L'Air et les Songes, La Terre et les Reveries de la volonte, La Terre et les Reveries du repos.*[256] Dört element kuramı Antik bilimden ve felsefeden gelir; Platon'un *Timaeus*'unda mevcuttur. Aynı kuram, en azından bir kısmı, dağıtmamız gereken Atlantisleri paylaştırmamız için kullanışlı bir alet de olabilir. Aralarında açık bir fark olsa da Santorini gibi minik bir ada da Amerika gibi koskocaman bir kıta da topraktan meydana gelir. Mitosun ilk halinde, Platon'unkinde var olan ateş, diğer hepsinde görülmez. Hava, çöküşü getiren son fırtınalarda bir rol oynar. Bu nedenle ve her biri katkıda bulunmaya çalıştığım düşsel öyküde yadsınamaz roller oynayan bir dizi metinde yer aldıkları için özellikle su, toprak ve düşlerden söz edeceğim.

Atlantis'in XVIII. yüzyılın sonunda, özellikle William Bla-

256 Sırasıyla *Psychanalyse du feu*, Gallimard, 1938 ; *L'Eau et les Reves, Essai sur l'imagination de la matiere*, 1942 ; *L'Air et les Songes, Essais sur l'imagination du mouvement*, 1943 ; *La Terre et les Reveries de la volonte, La Terre et les Reveries du repos, Essai sur les images de l'intimite*, her ikisi de 1948, Jose Corti.

ke ve Fabre d'Olivet kapsamında, "gizli bilimlerle" karşılaşmasına, doğmasına demiyorum, değinmiştik. Şimdi de bu karşılaşmayı XIX. yüzyılda, teozofinin sözcüsü William Scott-Elliot örneğinde inceleyeceğim.[257] Teozofik Atlantis'in yaratıcısının Scott-Elliot değil, Madam Helena Blavatsky[258] olduğunu, *The Secret Doctrine* (Gizli Doktrin) adı altında topladığı yazılarının hem hayatı sırasında, hem de ölümünden sonra, 1888 ile 1936 arasında –ölümü 1891– aralıklarla yayımlandığını bilmiyor değilim. Blavatsky kayıp kıtayı Afrika'yla Güneydoğu Asya arasında, Lemurya adlı bir bölgeye öylesine güçlü bir fanteziyle yerleştirir ki, sonunda Londra'daki *Society for Psychical Research* tarafından eleştirilir. Merhum dostum Simon Pembroke sayesinde, elimin altında albay William Scott-Elliot'ın 1909 baskısı *Story of Atlantis* bulunmasına rağmen, bu spekülasyonlara dalma cesaretini gösteremediğimi itiraf etmem gerekir.

İtiraf etmek zorunda olduğum bir diğer gerçek de "gizli bilimler" konusundaki bilgisizliğimdir; yine de, XIX. yüzyılın sonunda, pozitivizm çağının tam ortasında yeniden canlanmaları, bence pozitivist düşünceye *karşı* psikolojik bir tepki olarak açıklanabilir. Örneğin, Scott-Elliot'ın kitabına önsöz yazan A. P. Sinnett (s. IX) şöyle der: "Gerçekte, dünya adlı gezegenin geçmiş tarihinin araştırılması söz konusu olduğu zaman, yıldızları gözlemlemenin kökeninde en ufak bir sınırlandırmadan bahsedilemez." Bu gözlemleme, diye sürdürür, Dünya'nın, insanın ortaya çıkışından önceki geçmişiyle temasa geçmek, ya da, "daha yakın gelişmelerle, ciddiyetten yoksun veya sapkın

257 Bkz. William Scott-Elliot, *The Story of Atlantis. A Geographical, Historical and Ethnological sketch*, Londra, 1896, 2. baskı, 1909. Bu kitap, sonuncusu bildiğim kadarıyla 1970'te olmak üzere, birçok kez yeniden basılmıştır. Fransızca çevirisi de vardır. Bu cins "mistik" yorumlar konusunda kusursuz bir makale için, bkz. Richard Ellis, *Imagining Atlantis*, New York, 1998, ss. 64-76.

258 Bir Rus generalinin eşinin adına neden sürekli olarak "Madam" unvanı eklendiğini bilmiyorum. Bu kişi hakkında hem Paul Jordan'ın daha önce sözü edilen 2001 tarihli *The Atlantis Syndrome* kitabında, hem de Chantal Foucrier'nin tezi ve eserinde daha ayrıntılı bilgi bulunabilir.

tarihçiler tarafından tahrif edilmiş, bilinen rivayetlerle" ilişki kurmak imkânını sağlar.

Kitabın bir özelliği de, dünyayı pembe ve yeşil gösteren dört harita içermesidir. M.Ö. 1.000.000 ile 9654 yılları arasındaki gelişmeleri gösterdiği iddia edilen bu haritalar arasında bir tanesi, daha doğru bir ifadeyle sonuncusu, kayıp kıtanın batışı sırasında dünyanın Mısır/Solon tarihini gösterir.

Tabiri caizse, binlerce yıllık bu tarihi özetlemeye çalışmak bana pek yararlı gözükmüyor. Bana daha ilginç gelen, bu okültizm yandaşının Platon'u değerlendirme şeklidir. Gérçekten de Platon kitabın daha 3. sayfasında Atlantis'e Poseidonis adını veren kişi olarak gösterilir ki, tümüyle yanlıştır. Dokuzunca sayfadaysa, Augustus Le Plongeon adlı başka bir uydurukçudan Maya dili sözcük hazinesinin üçte birinin Yunanca olduğunu öğreniriz. Atlantis'in başkenti kısmen Platon'a göre tanımlanır (ss. 61-63), ama Scott-Elliot'a Atlantların savaşta da kullanabilecekleri uçan makinelere sahip olduklarını öğreten Platon değildir. Erkeklerle kadınların eşitliği ve hayvan kanı tüketme konularında yine Platon'dan yararlanılır; ancak Yunan filozofu bu hakkı salt Atlant kralların tanır (ss. 68-69). Scott-Elliot günümüz Meksika'sındaki Toltek İmparatorluğu'na Platon'dan daha sık göndermede bulunurken, küçük kitabını Bilgelik Efendileri tarafından yönetilip yönlendirilen Aryan ırkına saygıyla adar (ss. 86-87). Kitap bugün bile hâlâ alıntılanır, arada bir de kullanılır.[259]

Scott-Elliot, Dünya gezegeninin meridyenlerini mistik olarak Giza Sfenksi'nden doğuran Colin Wilson ve Rand Flem-Ath gibi günümüz okültistlerince alıntılanmasa da, yapısal olarak kullanılır: Bu yazarların "Tapınak Şövalyelerinin" sözde

259 Bkz. J. Imbelloni ve A. Vivante, *Le Livre des Atlantides*, çev. F. Gidon, Payot, 1942, kaynakça; Madam Blavatsky ekolü öğrenciliği konusunda bkz. Phyllis Young Forsyth, *Atlantis*, 1980, s. 7. Keza bkz. A. C. Ambesi, *Il Continente perduto*, Milano, 1994, Fransızca çevirisinden söz eder.

hazinesiyle de çok ilgilendikleri doğrudur ve bu ilgi Atlantis "araştırmacıları" kadar yoğun olmasa da, yine hatırı sayılır ölçüdedir. Aynı yazarlar kitaplarının şömizine, bazen fanteziye daldığı kesin olan Albert Einstein'ın bir fotoğrafını basmaktan çekinmezler.[260]

Atlantis ile ilgilenen yazarlardan hiçbiri Ignatius Loyola Donnelly'nin kitabının sürekli başarısının yanına bile yaklaşamaz.[261] Donnelly, İrlandalı bir ailenin çocuğu olarak Philadelphia'da doğar, Minnesota'da giderek tek sakini olacağı yeni bir kent kurar, kölelik karşıtı olarak Abraham Lincoln'ün Cumhuriyetçi Partisi'ne yazılır ve Minnesota temsilcisi olarak Kongre'ye seçilir. 1870 seçimindeki yenilgisinden sonra kendini yazılarına verir. Aşırı fantezi merakına örnek olarak, Atlantis konusundaki kitabının inanılmaz başarısının ardından Fransa'ya bir Louis-Philippe dönemi burjuvası gibi geldiğinde, Shakespeare ve Marlowe'un eserlerinin, hatta Montaigne'in *Denemeler*'inin Francis Bacon tarafından yazıldığını "kanıtlayan" başka kitaplar yazdığını belirtmek yeterli olur. Donnelly 1901 yılında ölür.

Donnelly'nin kitaplarını dolduran düşünceyi –kelime yerine tam oturmamış olabilir– ya da, daha iyi bir ifadeyle, temayı nasıl tanımlamalı? Ben önce onun bilmediği bir kelime kullanacağım: "Bağdaştırmacılık." Söz konusu olan her şeyi toplamak, tek bir şapka altında karıştırmaktır. *Yaradılış*, ya da Kitab-ı Mukaddes'in "Başlangıç Kitabı" Tufan'dan bahseder. Platon da Atlantis'i sulara gömen, Attika'yı temizleyen su baskınını anlatır. Donnelly'nin gözünde, bunların hepsi aynı olaydır ve

260 Bkz. Colin Wilson ve Rand Flem-Ath, *The Atlantis Blueprint, Unlocking the Ancient Mysteries of a Long-Lost Civilization*, New York, 2000.

261 Bkz. Atlantis: *The Antidiluvian World*; önümdeki 1958 McLean, Virginia baskısının adı böyle. Eski baskıların doğru imlası *The Antediluvian World*, New York, 1882'dir. Donnelly için bkz. E. S. Ramage (yay.) Atlantis, *Fact or Fiction?* (Bkz. kitabın girişindeki notlar ss. 32-37); Richard Ellis, *Imagining Atlantis*, ss. 38-42; P. Jordan, *The Atlantis Syndrome*, ss. 62-79 ve harita s. 67.

Ortadoğu'yu olduğu kadar, Amerika'yı da vurur. Aktarımları kolaylaştırır. Yunanlıların tanrıları kimdir? Sadece Atlantis kralları; Fenikelilerin kralları da öyle. Gerek "Samiler", gerekse de "Aryanlar" kökenlerinden habersiz Atlantlardır.

Donnelly'nin sürekli kullandığı ikinci sözcük "uygarlık" olur. Gerçekten de uygarlık ve barbarlık arasında aşılması imkânsız bir uçurum vardır. Örneğin, XIX. yüzyılın önemli bir bölümü boyunca zihinleri hareketlendiren gelişme, yani Mısır'ın ani parlaması nasıl açıklanır? Kilisenin baskısı altında kalan Champollion en eski Mısır'ın M. Ö. 2200'den geriye gidemeyeceğini açıklamak zorunda bırakılmadı mı?[262] Donnelly Mısır'ın bir Atlantis sömürgesi olduğunu söyleyerek sorunu "çözümler" ve bu açıklamasıyla da Platon'un önermelerinin çok ötesine varır. Aynı durum İrlanda, İber Yarımadası, Mississippi vadisi ve hatta dünyanın efendisi olacak "Aryanlar" için de geçerlidir.

Donnelly uygarlığın kökenlerini sorgularken, bir bakıma XVIII. yüzyıl düşünürlerinin, özellikle de Bailly'nin sorularını yineler. Oysa Aydınlanma Çağı insanları uygarlığın kökenini Çin'den, Hindistan'dan ve Mısır'dan başlatırken, büyük sömürge fetihleri çağının insanı Donnelly tek ve eşsiz bir Atlantik uygarlığı varmış, bu uygarlık hem Peru'nun İnkalarını, hem de Brötanya'mızı kurmak için Galya'ya çıkan Britanya Brötonlarını kapsarmış gibi düşünür. Atlantis gerçeğine o denli inanır ki, Okyanus'un birkaç yüz kulaç altında bulunacağını düşünür, kitabını bitirirken nasıl bir yüzyıl önce insanlar Pompei'den ve Herkulaneum'dan habersizse (yanlış düşünür), geleceğin müzelerinin "Atlantis'ten gelme mücevherleri, heykelleri, silah ve aletleri" sergileyeceğini ileri sürer. Burada yapılacak en kolay şey, benden önce birçok kişinin yolundan gitmek ve Donnelly'nin önermesini temellendirdiği

262 Bkz. Jean Faure, *Champollion*, Fayard, 2004.

on üç noktayı ele almaktır.[263]

"1. Eskiden, Atlas Okyanusu'nda, Akdeniz çıkışının karşısında Antik dünyanın Atlantis olarak adlandırdığı büyük bir ada, bir Atlantik kıtasının kalıntısı bulunuyordu [Platon'dan önce kimsenin bu adayı tanımaması Donnelly'yi rahatsız etmez.][264]

"2. Platon'un bu adayı tarifi, uzun zaman sanıldığı gibi masal değil, gerçek bir öyküdür.

"3. Atlantis dünyada, insanoğlunun ilk kez kendini barbarlıktan kurtarıp, uygarlığa geçtiği bölgenin adıdır.

"4. Yüzyıllar boyunca Atlantis kalabalık ve güçlü bir ulus oldu, insanları Meksika Körfezi'nin, Mississippi'nin, Amazon'un kıyılarına taştı, Güney Amerika'nın Pasifik sahiline, Akdeniz topraklarına, Avrupa ve Afrika'nın batı bölgesine, Baltık Denizi'ne, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne, uygar ulusların yaşadığı bütün bölgelere çıktı.

"5. Atlantis Tufan sonrasının gerçek dünyası oldu: İrem bahçeleri, Hesperid Bağları, Elysion Çayırları, Alkinos Bahçeleri, Omfalos [Delfi dünyasının göbek deliği], Olimpos, Antik [Germen] ulusların Ásgard'ı oldu. Oralarda, ilkel insanlığın yüzyıllar boyunca barış ve mutluluk içinde yaşadığı büyük bir ülkenin evrensel anısını temsil etti.

"6. Antik Çağ'ın Yunan, Fenikeli, Hindu ve İskandinav tanrı ve tanrıçaları sadece Atlantis'in kralları, kraliçeleri ve kahramanlarıydı ve onlara atfedilen hareketler [örneğin, Herakles'in on iki işi], gerçek tarihi gelişmelerin biraz karışık anılarıdır.

"7. Mısır'ın ve Peru'nun mitolojileri Atlantis'in Güneş'e tapmaya dayanan gerçek dinini temsil eder.

"8. Atlantların kurdukları en eski sömürgenin, halkı Okyanus adasının türdeşi Mısır olması muhtemeldir.

"9. Avrupa'da "Tunç Çağı" aletleri Atlantis'ten gelir. Atlant-

263 Bkz. kitabın "The Purpose of the Book" adlı I. bölümü.

264 Çevirimi yaparken, her noktanın başındaki *that* kelimesini kullanmayı yararlı görmedim.

lar aynı zamanda demiri ilk işleyen toplumdur.

"10. Tüm Avrupa alfabelerinin atası Fenike alfabesi, Atlantis'ten Orta Amerika'ya, Mayalara da taşınan bir Atlant alfabesinden kaynaklanır.

"11. Atlantis, Aryan, Hint-Avrupa uluslarından, hatta Sami ırklarından ve belki de Turan haklarından oluşan uluslar ailesinin ilkel merkezidir.

"12. Atlantis korkunç bir yer sarsıntısında yok olurken, bütün ada hemen bütün sakinleriyle Okyanus'a gömülür.

"13. Tekne ve sallarla kurtulmayı başaran bir avuç insan, adı Eski ve Yeni Dünya hakları arasında Büyük Tufan veya Baskın Efsanesi olarak günümüze kadar ulaşan korkunç felaketin haberini Doğu'ya ve Batı'ya taşır."

Ignatius Loyola Donnelly'nin dev tutkusu, böyledir. Onu William Scott-Elliot düşlerine neden kattığım belki şimdi anlaşılacaktır. Bu iki yorum bir bakıma birbirlerine taban tabana zıttır. Gizlici albay düş görenler ailesinin üyesiyken, Donnelly'nin kitabı pozitivist bir Atlantis tarihi olmak, daha doğrusu, pozitivist bir tarihe *benzemek* iddiasındadır. Oysa Platon Herodot'a *benzemeye* çalışırken bile, ona temelden itiraz etmiştir.

Donnelly'nin onun düzeyine erişmekten çok uzak halefleri ve taklitçileri olur. Bunlar arasından sadece birini, Donnelly gibi Minnesotalı olan, ancak Atlantis'i Wisonsin'de, "Şeytan Gölü'nde", "Kristof Kolomb'un İspanya'dan yelken basmasından 150 yıl önce Amerikan Orta Batısı'nda önemli topraklara hakim olan bir Kızılderili kabilesinin bölgesinde"[265] bulan bir bilgeyi saymak isterim.

Daha uzağa gitmek gerekir mi? Sanmıyorum. Platon'un nereye ve ne zaman düşeceği bilinmeyen bir kurşun atar gibi savurduğu, ana hatlarını çizmeye çalıştığım bu mitos tarihi, biz-

265 Bkz. Frank Joseph, *Atlantis in Wisconsin*, Lakeville, Minnesota, 1995. Bir kapak notu Donnelly'yle ilişkiyi açıklar. Frank Joseph'in Atlantları Kanarya Adaları'ndan gelir.

zat Platon'un, ondan sonra da Aritoteles'in *Politika*'da *mimesis*, yani taklit olarak adlandırdığını hatırlatıyor. Bir tarihçi gibi çalışmaya başladığımdan beri, sanatın Baudelaire'i büyülemesi gibi, ben de bu *mimesis* uygulamasına hayran kalıyorum:

Çünkü, Efendim, bu, vakarımızla yapabileceğimiz
En iyi tanıklık.
Çağdan çağa yuvarlanan bu güçlü hıçkırık
Sonsuzluğunuzun kıyısına ölür!

Yıllar önce, Atlantis'in en uygun kullanımı olarak R. Stahel'e borçlu olduğumuz ve Platon'un ayrıntılarıyla düşlediği geometrik koloninin planlarından bir seçki önermiştim.[266] Bugün, Venedik ve Atlantis'in çifte yazgısı üzerine şiirsel bir düşünce getiren ve bu çalışmayı yaparken elime geçen bir kitabı tavsiye edeceğim.[267]

Tarihinin kılçıklarını ayırdıktan sonra, mitosu görüntüye ve şiire iade etmek; bu küçük kitabı okuyan herkesten dileğim işte budur.

Atlantis ve İmparatorluğu. Haritanın kaynağı: *the Antediluvian World*, Ignatius Loyola Donnelly, Harper, New York, 1882.

266 Bkz. *La democratie grecque vue d'ailleurs*, s. 159 ve tablo III; söz konusu olan M. R. Stahel'in kitabıdır: *Atlantis illustrated*, New York, 1982. Kitabı bana Alain Schnapp vermişti.
267 Bkz. Nicoletta Salomon, *Venezia inabissata*, Mimesis dizini, Milano, 2004.

EK-I

19 Şubat 1909 tarihli Times gazetesinin
10. ve 11. sayfalarında çıkan iki makale[268*]

KAYIP KITA
(BİR MUHABİRİMİZDEN)

Girit'te gerçekleştirilen son kazılar bütün Klasik Dönem öncesi Akdeniz tarihi anlayışının yeniden gözden geçirilmesini gerektiriyor.

Hâlâ cevapsız kalmış birçok soru olmasına rağmen, Mısır'da 18. Hanedanın egemenliği sırasında, Tebai ihtişamının zirvesindeyken, Girit'in gücü ve ticaretinin Kuzey Adriyatik'ten Amarna'ya kadar uzandığı, Afrika'nın Girit toprağı olduğu kuşku bırakmayacak şekilde belirlenmiştir; Theseus efsaneleri Minos uygarlığının Yunan adalarına ve Attika kıyılarına hakim olduğunu kanıtlar gibidir.

Bu uygarlık eski ve köklü olduğu kadar güzeldir. Dr. Evans Knossos Sarayı'nın altında bulunan çakmaktaşı kalıntılarının başlangıç tarihini M.Ö. en az 10.000 yılına götürmekte, Minos uygarlığının o tarihten sonraki gelişiminin kesintisiz izlenebileceğini belirtmektedir. Neolitik Çağ ile Knossos'un son yağmalanması arasında, kaba bir kestirimle Mısır'ın üç görkemli dönemiyle –Memfis, ya da Eski Krallık, I. Tebai, ya da Orta Krallık ve 18. Hanedan veya Tebai İmparatorluğu– eşleştirilebilecek üç büyük çağ mevcuttur. Bu dönemler boyunca Girit ve Mısır arasında sürekli ve yakın ilişkiler görülür. İki ülke arasında gerçekleştirilen hatırı sayılır ticarete etkileşim ve fikir alışverişi de eşlik eder.

268 Adsız yazar arkeolog K. T. Frost'tur *Times* adına kim cevap verdiğini bilmiyorum.

Öte yandan, temelde bir Akdeniz uygarlığı olan Minos medeniyeti bu özelliğiyle Mısır'da, ya da Doğu'da gelişen herhangi bir uygarlıktan ayrılır. Bazı açılardan oldukça çağdaştır. Çok katlı saraylar, bazı çömlek örnekleri, hatta kadınların giysileri eski dünyadan çok, modern yaşama ait gibidir. Aynı zamanda Minos sitelerinin sayısı ve sundukları zenginlikler Girit'in üretebileceğinin çok ötesinde olup, eski rivayetlerin Minos'a atfettikleri deniz gücünden kaynaklanmış olmalıdır.

Minos iktidarı zirvesindeyken, yöneticileri diğer ülke halklarına gerçekten çok güçlü görünmüş, prestijleri de egemenlikleri kapsamındaki ülkelerin gizemi (Girit Suriyeli ve Mısırlıların gözüne Uzak Batı görünür) ve eski dünyanın hep hayran oldukları bu gizeme hakimiyetleri sayesinde daha da pekişmiş olmalıdır. Bir de Doğu'da dolaşan, geniş ve ürkütücü saraylar, spor karşılaşmaları ve danslar ve her şeyden önemlisi boğa güreşleriyle ilgili tuhaf öyküler de vardır. Kısacası Minos ülkesi onu diğer ülkelerden ayıran denizin birleştirdiği geniş ve eski bir güçtür ve bu haliyle kendine özgü bir dehaya sahip, ayrı bir kıta gibi görünür.

Birden, ani ve korkunç bir yıkım Girit'in gücünü yok eder. Denizlerdeki uzun süreli üstünlüklerine güvenen Minoslular kentlerini tahkim etmez, kara savunmalarını ihmal etmeleri sonlarını hazırlar. Knossos'un deniz gücü zirvesindeyken, hâlâ genişlediğinin ve gelişirken bir darbede yıkıldığının, bir akının başkenti yağmalayıp adayı harap ettiğinin, Minos uygarlığının bir daha toparlanamayıp yok olduğunun kanıtı çoktur.

Yeni bir dünya düzeni kurulur; Minos'un ticaret ve denizcilikteki boşluğunu Fenikeliler doldururken, Yunanistan ve Küçük Asya kıyılarında egemenlik Eusebius'un sözünü ettiği *denizokrasilere* geçer. Minos'un bir süre daha Ege sanatını etkilediği doğrudur, ancak Minos destanlarının dışında, Girit halkıyla ilgili anılar yitip gider. Kısacası, Knossos ve müttefiki kentler

siyaset ve ticaret alanında tam da en güçlü ve en güvende oldukları anda yok edilir. Sanki tüm krallık denize batmış, sanki Atlantis masalı gerçekmiş gibidir.

Bu benzetmeyi öylesine yapmadım. Atlantis anlatısı Girit'in ve Girit'le Yunanistan ve Mısır ilişkilerinin tarihiyle karşılaştırılırsa, bu paralelde Minosluların yankısını duyacağımız kesindir.

Öykü ilk kez Platon'da yer alır. Platon *Timaeus*'ta anlattığına göre, Solon o sırada Mısır'ın başkenti olan Saıs'li (Sa el-Hagar) bir rahipten çok eski zamanlarda Batı'da dev bir ada devleti olduğunu öğrenir. Bu ada devleti geniş çaplı fetihlere girişir, Mısır ve Yunanistan ile savaşır, Yunanlılara yenilir ve günahlarının kefaretini denizin altında kalmakla öder. O günden sonra, adanın yerini belirleyen çamur bankı deniz yolculuğu için tehlike yaratır. Solon II. Nocho ile aynı zamanda, tam Yunan varlığının Nil Deltası'nda en güçlü olduğu, Daphnae ve Naucratis garnizonlarının sadece Yunan paralı askerleri barındırdığı çağda yaşar. Mısır bilgeliği Yunanlıları baştan beri büyüler; Solon'la iki rahip arasında geçen, bütün edebiyatın bu en dramatik sohbetinin gerçek olduğu düşünülebilir.

Birçok açıdan, *Timaeus* ve *Critias*'ta rastladığımız Atlantis tanımı öylesine belirgin Minos özellikleri taşır ki, bizzat Platon bile bu kadar çok gerçeği uydurmuş olamaz. Yunanlı filozof Atlantis'i anlatırken, "Burası öteki adaların yoluydu ve insan bu adalardan gerçek okyanusu çevreleyen bütün karşı kıtaya geçebilirdi," der. Öte yandan, Platon'un *Cumhuriyet*'i, ya da öyküdeki diğer devletlerin tersine, imparatorluğun türdeş bir Güç olarak tanımlanmaması da dikkat çeker; Atlantis, tek bir kentin egemenliğinde, farklı öğelerin karışımıdır. "Bu adada bütün ada ve daha birçokları üzerinde, anakaranın bazı bölümlerinde egemen olan büyük ve harika bir imparatorluk vardı." Tıpkı bir önceki cümlenin Girit'in coğrafi konumunu açıklama-

sı gibi, bu son tümce de Knossos'un siyasal özelliğini olabildiğince yalın bir biçimde tanımlar. Yine *Critias*'tan öğrendiğimize göre ada yüksektir ve (Girit kıyılarının genellikle göründüğü gibi) deniz boyunca yüksek yarlara sahiptir; ancak kentin hemen yakın çevresi Kuzey rüzgârlarına karşı korunaklı, düz bir ovadır. Bu tanımlama da ovadan yükselen alçak bir tepede bulunan ve bir tepeler zinciriyle Kuzey'e kapalı olan Knossos'un konumuna bütünüyle uyar. Profesör Burrows'ın belirttiği gibi, "İlk Taş Devri insanının Knossos'a, Kairetos Irmağı'nın en yakın noktasına yerleşmesinin nedeni, bu tepelerin onu av peşindeki korsanlardan saklayacağı umuduydu." Bu Neolitik yerleşimle, Poseidon tarafından müstakbel Atlantis kentinin kurulacağı yerde bulunan "topraktan doğma" Evenor arasında bir ilişki kurmak belki de hayalperestlik olmaz.

Dahası, Atlantis imparatorluğunun sınırları, Minos etkisine atfedilenlerle tıpatıp aynıdır. Atlantis'in Mısır'a kadar Kuzey Afrika'ya ve Thyrreion'a kadar da Avrupa'ya egemen olduğu varsayılır. Oysa Thyrreion ile Minos Girit'i arasındaki ilişki kendi başına oldukça ilginç bir konudur. Gaius Plinius Secundus, Varro'nun iktidarından söz ederken toplam dört Labirent bulunduğunu, Etrüsk kralı Clevsin'li Lars Pursenas'ın mezarının bunlardan birini teşkil ettiğini, öteki üçünün ise Knossos, Hawara ve Limni'de bulunduğunu belirtir. Kuzey Afrika'da da, Feyyum'da, Abu Gurab yakınlarına yerleşen ve mezarlarında "Minos" çanak ve çömlekleri bulunan Turaha'ların, Merenptah döneminde Mısır'ın başına dert açan Turasha'larla aynı kökten geldikleri sanılır.

Böylece bu ad, şimdi büyük bir olasılıkla Akha'larla, Teukri ve Danaos'larla özdeşleştirilebilecek istilacı kavimlerle, başka bir ifadeyle Mısırlıların ilk Minoslular sandıkları sonranın Keft'leriyle ilgili uluslarla büyük bir uyum gösterir. Theseus'un daha sonra terk edeceği Giritli prensesin yardımıyla Minotor'u

öldürmesi destanı büyük ihtimalle Knossos'u yağmalayan akınla ilgili olsa da, ayrıntılar ve tarih kesin değildir. Kesin olan gerçek ise, Minos ırkından olup o fiziksel özelliklere sahip insanların, Mısır'ı fethetmek ve tüm Doğu Akdeniz'e hakim olmak için bu kavimlerden oluşan büyük bir koalisyona önderlik ettikleridir. Koalisyon III. Ramses karşısında bozguna uğrar, zaferin Mısır kralının ağzından öyküsü bugün bile III. Ramses'in mezarının bulunduğu Medinet Habu Tapınağı'nın duvarlarında görülebilir. Gerek rölyefler, gerekse de yazıtlar dünyanın bilinen ilk önemli savaşlarından biri olan bu kara ve deniz vuruşmasının bütün önemli özelliklerini kuşkuya meydan bırakmayacak biçimde gözler önüne serer. Mısır içine düştüğü korkunç tehlikeden ancak kralının kusursuz komutanlığı sayesinde kurtulur.

Üçüncü Ramses'in yendiği insanların gerçek Minoslu, ya da sonranın Mikenleri olup olmadıkları incelediğimiz konu açısından anlamsızdır, çünkü bizzat Mısırlılar da bu iki halkı umutsuzca karıştırır. Önemini koruyan gerçek, Mısırlıların Minoslu sandıkları kişilerin bir uluslar konfederasyonuna önderlik ettikleri, evrensel fetih benzeri bir girişim başlattıkları ve saldırıları Mısırlılar tarafından püskürtülmüş olsa da, Knossos'un anakara Yunanistanı'nın Solon çağında Atinalılarca temsil edilen Dor öncesi halkı tarafından yıkıldığıdır.

Girit'i Atlantis'le özdeşleştirmenin belirgin bir güçlüğü birincinin Herakles Sütunları'nın içinde yer alması, oysa Atlantis'in bu sütunların dışında bulunduğunun açıkça ifade edilmiş olmasıdır. Bu itiraz yadsınamaz görünse de, kendimizi Saïs'te görüp, Mısırlı rahiplerle aynı coğrafi açıyı benimsememiz halinde, karışıklığın tümüyle doğal bir nedenden kaynaklandığı kanıtlanabilir. Burada güçlük isimden gelir; oysa bize açıkça söylenen, öyküdeki adların Mısır diline çevrildiği ve Solon tarafından Yunanca karşılıklarıyla kullanıldığıdır.

Mısırlı rahiplerin "daha batıda bir ada," demiş olmaları muhtemeldir. Bir açık deniz adası olan Girit, Memphito'nun, hatta Tebai krallığının kıyıyı gözden yitirmeyen denizcileri için gerçekten de batıda görünüyor olabilir. Girit yolculuğu, karayı gözden yitirdikleri tek büyük macera olmalıdır. Oysa Solon'un çağında coğrafi ufuk genişler, Fenikeliler uzun zamandan beri İspanya'yla ticaret yapar. Solon Fenikelilerin Mısır kralının hizmetinde Afrika'nın güneyinden dolaştıkları dönemde yaşar. Kısacası, abartmalı öyküler daha batıda, Herakles Sütunları'nın ötesinde uzanan gerçek okyanusta aranmalıdır. Düşünülebilecek bir başka açıklama da, Dünyanın Dört Sütunu'nun ötesinde anlamına gelen bir Mısır cümlesinin sedasını duymakta olduğumuzdur: Başlangıçta dört sütun dağlarla özdeşleştirildiğinden, erken Mısır düşüncesine göre Girit bu sütunlardan birini oluşturur.

Daha güçlü bir sav da Atlas Okyanusu'nun sığlığı ve bir zamanlar Atlantis'in bulunduğu yerin çamur banklarıyla belirlendiği yönündeki garip ve ısrarlı önermelerdir. Cebelitarık'tan batıya yelken basan ilk denizcilerin geriye bu suların sığlığını anlatır öykülerle döndükleri düşünülemez: tam tersine, Okyanus'un derinliğinden, genişliğinden ve adasızlığından etkilenmiş olmaları gerekir. Atlantis Girit olsa, açıklama kolaydır: Kötü hava ya da yanlış rota nedeniyle Girit'i ıskalayıp güneyinden geçen tekne, kısa süre sonra kendini Tunus kıyılarının açığındaki yutan kumlarda, Romalılar zamanında bile denizcileri ürküten Gabes Körfezi'nde bulacaktır. Minos kudreti efsaneye göre "bir gece ve bir günden" biraz daha uzun bir sürede yok edildikten sonra, su altındaki bu kayalıkların tanrılar tarafından denizin dibine batırılan ada krallığının kalıntıları olduğunu düşünmek kolaydır.

Kısacası, geniş hatlarıyla bakıldığında, Minos Girit'inin tarih ve coğrafyası Platon'un Atlantis konusunda söylediklerine ek-

siksiz uyar; ne var ki ayrıntılardaki benzerlik çok daha sarsıcıdır. Örneğin, dünyanın her köşesinden gelme gemileri ve tüccarlarıyla büyük liman, özenli banyolar, stadyum, boğanın törenle kurban edilmesi, bütün bunlar büyük çapta Minos özellikleridir; ne var ki boğanın "Poseidon tapınağında elde silah olmadan, tahtalar ve ilmeklerle" nasıl avlandığını okuduğumuz zaman, Knossos arenası hakkında, yabancılara en sarsıcı görünen ve Minotor efsanesinin doğuşuna neden olan, yanılması imkânsız bir tarife sahip oluruz. Minos boğa güreşlerinde vahşi boğaların yakalanmasını temsil ettiği kuşkusuz Platon'un sözleri ünlü Vapfio kupaları üzerindeki sahneleri kusursuzca tekrarlar: Hemen herkesin bildiği gibi, bu törenleri dünyadaki bütün diğerlerinden ayıran tek fark, Platon'un da altını çizdiği özellik, yani silah kullanılmamasıdır.

Bu bakımdan Solon'un Saïs'te onu şaşırtan gerçek bir öykü dinlemiş olduğu kesin gibidir; ne var ki bu öykü Mısırlıların Minos hakkında yanlış anladıkları bir hikâyedir. Öte yandan ne Solon, ne de Rahip destandaki etrafı denizlerle çevrili imparatorluğu, atalarına son derecede büyük görünen küçük Girit'le özdeşleştirmeyi düşünür.

Oysa Knossos'un yağmalandığı sırada, denizlerin hakimi ve Doğu'nun başlıca ticaret gücünün birden yıkılması, bir bakıma bugün Londra'nın yağmalanması gibidir. Mısırlıları bu denli yakından ilgilendiren bir gelişme takvimlerine girmiş, bir kez kaydedildikten sonra da, iyi anlaşılsın ya da anlaşılmasın, özenle kopyalanmış olmalıdır. Burada, karşımıza ilginç bir ayrıntı çıkar: Proklos Mısır'da Atlantis resimleri gördüğünü, ülkede bunlardan birçok örnek bulunduğunu belirtir. Neo-Platoncu düşünür Keftleri, ya da Minosluları ima ediyorsa, söyledikleri anlaşılabilir: bu halklar Mısır'da bugün bile görülebilen sarsıcı rölyeflerden bazılarına konu olur.

Böylelikle, Giges için olduğu gibi, Plato'nun efsanesinin de ta-

rihi bir temeli vardır. Oysa öyküsünü Mısır'dan değil, Solon'un düşündüğü şiirden aldığını söyleyen de, bizzat Platon'dur: İdealize edilmiş haliyle Atina devleti düş ürünüdür, çünkü Solon Helen kökenli olmayan tüm dünya ülkelerinin Atina tarafından temsil edilen Hellas'a karşı savaşmak üzere Atlantis'in çevresinde birleşmesini öngören epik bir öykü kavramı düşler. Şiirsel tutarlılığı sağlamak için Atlantis'in Mısır'a saldırısından söz etmeyecek, ada imparatorluğunu güzelleştirmek için Mısır ve Babil'in harikalarını bile kullanacaktır: Minos Priamos'tan büyük olduğuna göre, şiiri de "Tanrısal Troya öyküsünden" daha görkemli olmalıdır. *Critias* siyasal doğum sancıları nedeniyle hiç bitirilemeyecek olan şiirin başlangıcını temsil ediyor, diye düşünülebilir. Platon'un belirttiği gibi, Critias'ın elinde Solon'un orijinal taslağı bulunması muhtemeldir; zaten tamamlanmamış diyaloga adının verilmesinin nedeni de budur. Temanın ululuğuna, yaratılışındaki düşselliğe, talihin dramatik cilvelerine ve destanın korunması sürecindeki ilginç rastlantılara hiçbir edebiyatta tanık olunmaz.

Bu dönemde Akdeniz halklarının büyük göçleri arasındaki ilişkiye yönelik genel soru daha önce, Toronto'dan Profesör Currelly tarafından ele alınmıştır. Burada hedeflenen, uzun zaman önce yitip giden Atlantis'in Minos Girit'inden başka bir yer olmadığını kanıtlamaktır.

EK-II
ATLANTİS

Platon'un *Timaeus* ve *Critias*'ta Herakles Sütunları'nın ötesinde, Batı Okyanusu'ndaki büyük ada krallığı Atlantis öyküsünü yarım bırakmasından bu yana, coğrafyacılar ve öteki yorumcular şimdi denizin altındaki bu krallığa bir yer bulmak ve onu meskûn dünyanın bilinen bir yeriyle özdeşleştirmek için boşuna çabaladılar. "Büyük adayı bulmak ve kayıp kavimlerin ülkesini bulmak için aynı yoğun gayret harcandı," diyor Jowett. "Yorumcular dünyanın her bölgesine baktılar: Amerika'ya, Filistin'e, Arabistan'a, Yemen'e, Seylan'a, Sardunya'ya, İsveç'e." Bu öykü –Jowett buna kurgu adını veriyor, ama burada bu soruya eğilmeyeceğiz– "daha sonraki çağların düşleri üzerinde de büyük etki yarattı." Atlantis, Samsatlı Lukianos'un "Vera Historia'sının", Ortaçağ ve zamane yazarlarının kendi düşüncelerini işlemek ya da mevcut devletlerin zaaflarını hicvetmek için kullandıkları bütün masal ve alegorilerin ve muhtemelen Yunan Sintipas masalının ilk örneği, hatta çeşitli yakınlık derecelerinde akrabasıdır; tabii Sintipas masalının bir Pers öyküsünden kaynaklandığını, denizci Sinbad'ın seyahatleri ve *Binbir Gece Masalları*'ndaki bazı anlatılarla ilişkili olduğu iddiasını unutmamak gerekir. Bu ünlü aile içinden sadece birkaç örnek vermek için Rabelais'nin böylesi masalımsı düşlerini, More'un *Ütopya*'sını, Bacon'ın *Yeni Atlantis*'ini, *Güliver'in Maceraları*'nı, Voltaire'in *Micromegas*'ını ve bu kadar ünlenmemiş birçok alegoriyi sayabiliriz. Bir başka yöndeyse, bağımsız Hesperid efsanesiyle özdeşleştirilen ya da karıştırılan Platon Atlantis'i Avrupa'nın hemen bütün denizci ırklarında bir takım Kutlu Adalar ile ilgili, çeşitli biçimler alan koca bir

mitolojik düş dizisini tetikler veyahut aynı tarih öncesi kaynaktan doğan masalların bağımsız yollardan göçü konusunda bilinenler göz önüne alındığında, birbirine koşut olarak gelişir. Bu büyüleyici ve yaygın öykünün gerisinde bir temel ya da gerçek olabilir mi? Dr. Arthur Evans'ın yakın zamanda Girit'te, Knossos kazısında, başka koşullar altında Platon'un üretken düş gücünün yeni bir ürünü olarak görülebilecek çok şaşırtıcı sonuçlar gözlemleyen bir muhabirimizin kaleminden çıkan ve gazetenin başka bir yerinde bastığımız, "Kayıp Kıta" ile ilgili ustalıklı makalenin altını bir daha çizdiği soru, budur.

Muhabirimizin varsayım ve önermelerinin kendi kendilerini ifade etmesine olanak tanırken, onlara önyargısızca, sadece sütunlarımızın misafirperverliğini sunalım. Platon anlatısının herhangi bir gerçeğe dayandığı varsayılabilirse, son buluşlar açısından bakıldığında, Girit'teki Minos uygarlığının günümüze kadar ulaşan rivayetlerinin bu temeli sağladığı ileri sürülebilir. Daha önceki eleştirmen kuşaklarının basit seyyah masalları olarak bir kenara attıkları birçok Herodot anlatısı, çağdaş arkeolojinin ışığında sağlam tarihi gerçeklere dönüşüyor; genel anlamda, bir zamanlar biliminsanları arasında pek makbul olan yıkıcı "yüksek eleştirinin" büyük bölümü arkeologlar tarafından reddediliyor. Herodot inançlı bir tarihçidir, ama saftır ve kendine özgü yaratıcı yorumlar yapmak eğilimindedir –Tukidides bile çağdaş bir bilim adamı (F. M. Cornford) tarafından "mitos tarihçisi" olarak nitelendirilir– ama yine de yorulmak bilmeden gerçeği arar. Öte yanda, Platon ise profesyonel tarihçi olmadığı gibi, üretken düşlerini tarihsel gerçekle sınırlama iddiasında da bulunmaz. Aynı adı taşıyan diyalogda Phaedros'a, "Sevgili Sokrates," dedirtir. "Öykülerini Mısır'a ya da istediğin herhangi bir yere yerleştirmenin ne denli kolay olduğunu hepimiz biliyoruz." *Timaeus*'ta, Sokrates Critias'ın Atlantis öyküsünün başını dinledikten sonra –büyük ihtimalle o ünlü alaycılı-

ğıyla– "öykünün en önemli özelliğinin "kurgu değil, gerçek olmasından" kaynaklandığını anlatır. Platon en cüretli kurgularını bile kanıtlanmış gerçeğin sağlam görüntüsüyle sunmanın tartışılmaz ustasıdır. Öyküyü dillendiren Critias'ın da bunu en kusursuz Platon üslubuyla gerçekleştirdiği kesindir. Adını aldığı, o dönemde doksanında olan dedesi Critias'tan, daha küçücük bir çocukken duyduğu hikâyeyi iyice düşünüp hatırlamak bir gece sürer. Yaşlı Critias Solon'un akrabası ve yakın dostu Dropidas'ın oğludur; Solon içine Atlantis'in öyküsünü, yaygın sömürgelerini, tanrıların öfkesine hedef olunca ani yok oluşunu gizlediği yarım kalmış şiiri Dropidas'a sık sık Mısır Delta'sında, Saıs'teki rahiplerden dinlediği gibi anlatır. Anlatırken öyküyü tamamladığı kuşku götürmez; ne var ki Platon ve Critias Atlantis hikâyesini yarım, cilasız bırakacaktır. Söz konusu şiire gelince, Jowett Antik Çağ'da bu şiirden hiçbir iz olmadığını, öykünün Mısır kaynağı ya da en ufak bir gerçekliğiyle ilgili tek belgesel kanıtın, daha önce sözünü ettiğimiz iki diyalogda Platon'un Critias'ın ağzından seslendirdiği sözlerle sınırlı kaldığını belirtir. Platon'un öyküye atfettiği Mısır kökenini açıklamak kolay olur. Solon'un karşısında, Saıs rahiplerine, "Siz Yunanlılar," dedirtir, "Çocuktan farksızsınız ve Antik Çağ gerçeğiyle ilgili en ufak bilginiz yok. Atinalıların Atlantis gücüne tek başlarına direnerek yarattıkları, ırkınızın en büyük başarısı konusunda bir efsaneniz bile yok. Bunun nedeni, Atlantis karşısındaki görkemli zaferinizden sonra, Attika'nın sadece yükseklerdeki cahil dağlıların hayatta kaldığı, geçmişinizle ilgili bütün kayıtların yok olduğu korkunç bir doğa felaketince ziyaret edilmesiydi. Aynı felakette Atlantis de kayboldu, bütünüyle denizin altında kaldı. Oysa biz Mısırlılar tabiatın böylesi sarsıntılarından muafız ve unutulmuş çağlara ait belgelerimiz sürekli ve eksiksizdir. Sana Atlantis'i ve ilâhi kökleri, hayranlık uyandıran gücü, yaygın sömürgeleri, kentinin ve çevre-

sinin harikalarıyla ilgili ne varsa, anlatabiliriz. Sana Atina'nın Atlantis saldırılarına tek başına nasıl set çektiğini, yozlaştığı zaman tanrıların neden öfkelenip yıkılmaya mahkûm ettiklerini, gücünün ta merkezinin sonsuza dek dalgaların altına neden battığını da söyleyebiliriz." Ne var ki bütün bunlar Platon ve Critias'ın yarım bıraktıkları öyküdür.

Yukarıdakiler Platon'un taklit edilemez anlatısının kaba bir özetinden başka bir şey değildir. Bu anlatı muhabirimizin Atlantis hikâyesiyle Knossos'taki kazıların sonuçları arasındaki rastlantılar üzerinde durmasına neden olan ve Platon'un dönemine kadar eriştiği kuşkusuz Minos üstünlüğü dışında, herhangi bir tarihsel gerçeğe benzerlik gösterir mi? Jowett'a göre, "Hiç kimse soylu bir yalan konusunda Platon'un eline su dökemez." Platon'un amacı Atina'yı yüceltmek, düşlenen ve unutulmuş bir geçmişte Atina'nın Pers Savaşları'ndaki ilerleyişine tarih öncesinden bir örnek oluşturmaktır. Yunanlıların tümü Mısır'ın ezeli eskiliğine hayran olmanın yanı sıra, bu geçmişi kendi bilinmeyen mazilerinden çıkışlarını kaydeden kısa ve sarsıntılı takvimleriyle karşılaştırmadan edemez. Kendi tarih ufkunu sınırlayan dar zaman ve mekân bağlarının ötesine geçmek isteyen Platon'un, düşündeki Mısır'a gitmekten daha iyi bir kaynağı olabilir mi? Düşüne inanılırlık sağlamak için onu bütün Atinalıların Yunanistan'ın yedi bilgesinden biri olarak hak edilmiş bir saygı gösterdikleri, çok gezmiş ve çok çekmiş yasa koyucunun dudaklarına yerleştirmekten daha etkili bir yöntem var mıdır? Jowett, "Platon her zaman olduğu gibi, burada da mitolojinin çarpıttığı gerçeği anlattığı kanısını yaratıyor," der. "Sözlerinin gelecekte olduğu gibi alınacağını hiç düşünmemiş olmalı; oysa dünya Atlantis Adası öyküsünü tıpkı bir çocuk gibi, tereddüt etmeden, sorgulamadan benimsedi. Modern çağlarda batık kıtanın izlerini aradığımız pek söylenemez: Oysa Bay Grote bile Solon'un Antik Çağ'da hiçbir izi bulunmayan Mısır şiirine inanmak eğiliminde." Platon'un öykü-

sü uydurma da olsa, salt kendi düş gücünün ürünü olduğuna inanmamız gerekmez. Helen dünyasının sınırları içinde bulunmuş eski uygarlıklar ve sömürgeler hakkında duyduklarından, okuduklarından yararlanmış da olabilir. Bu varsayım doğruysa, muhabirimizin Atlantis öyküsü ve Knossos'ta ortaya çıkanlar arasında belirlediği benzerliklerin biliminsanları ve arkeologların dikkatini çekmesi beklenebilir.

İNCELEME

KAYIP KITA
ATLANTİS

Yaklaşık 2500 yıldır insanlar Atlantis'in peşinde. Platon'dan beri sayısız insan bu "Kayıp Kıta"yı bulmak üzere olduğunu söylüyor. Onu Kuzey Denizi'nde arayanlar da var Atlantik Okyanusu'nda da. Ama sonuç hiç değişmiyor ve Atlantis bilinmezliğini koruyor. Yine de bu kayıp kıta, Antik Çağ'a ait hiçbir efsanenin ulaşamadığı bir popülerliğe sahip.

Ünlü tarihçi Pierre Vidal-Naquet elinizdeki kitapta Atlantis üzerindeki esrar perdesini aralıyor. Platon'dan günümüze kadar Atlantis efsanesinin izini kovalayan Vidal-Naquet bu kapsamlı çalışmasında antik çağlardan Hıristiyanlığın doğuşuna, Aydınlanma'dan ezoterik akımlara, Jules Verne'den George Perec'e kadar Atlantis'in ilginç ve eğlenceli öyküsünü inceliyor. Fransızların, İskandinavyalıların, İtalyanların ve en sonunda da Nazilerin Atlantis'i nerelerde ve hangi gerekçelerle aradıklarını anlatıyor. Okuyucuyu filozoflardan, iyi niyetli ama saf araştırmacılardan ve şarlatanlardan oluşan büyük bir galeride dolaştırıyor.

ISBN:978-9944-756-68-6

KIRMIZIKEDİ

www.kirmizikedikitap.com

13.5 TL